

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	4
ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. СТРУКТУРА ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНОЇ КАТЕГОРІЇ СУКУПНОСТІ	
1.1. Функціонально-семантичне поле як змістовно-формальна єдність, що об'єднує різнорівневі мовні засоби	14
1.1.1. Поняттєві категорії як семантична основа інтеграції й функціональної взаємодії різних засобів вираження ФСП	19
1.1.2. Типи граматичного опису в рамках функціонально- граматичних досліджень:	
а) семасіологічний;	
б) ономасіологічний.....	21
1.2. Категорія сукупності як функціонально-семантичне поняття.....	23
1.2.1. Виявлення якісних і кількісних закономірностей у ФСК сукупності	25
1.2.2. Місце ФСК сукупності у системі ФСП з семантичною домінантою.....	27
1.3. Ядро функціонально-семантичного поля сукупності	30
1.3.1. Дієслова на позначення сукупності	30
1.3.2. Власне сукупні лексеми	32
1.3.3. Збірні іменники	41
1.3.4. Співвідношення між збірними і сукупними іменниками	48
1.3.5. Ад'єктиви.....	55
1.3.6. Числівники	55
1.4. Периферія ФСП сукупності	57
1.4.1. Множинні імена	57
1.4.2. Займенники із семою сукупності	59
1.4.3. Сукупні прислівники.....	62
1.5. Висновки	64
РОЗДІЛ 2. ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ СЕМАНТИКИ СУКУПНОСТІ ЯК МІЖРІВНЕВОЇ КАТЕГОРІЇ	
2.1. Лексичні репрезентанти семи сукупності.....	66
2.1.1. Дієслівні	66
2.1.2. Іменникові	69

2.1.2.1. Власне сукупні іменники	69
2.1.2.2. Збірні субстантиви	96
2.1.2.3. Речовинно-збірні іменники	103
2.1.2.4. Множинні імена	104
2.1.2.5. Ад'єктиви	108
2.1.2.6. Нумеративи	108
2.1.2.7. Пронімінативи	110
2.1.3. Адвербативні	113
2.2. Багатозначність і омонімія серед лексем із сукупною семантикою.....	116
2.3. Словотворчі реалізатори семантики сукупності	122
2.3.1. Дієслівні	122
2.3.2. Іменникові.....	143
2.3.2.1. Збірні лексеми	143
2.3.2.2. Ад'єктиви	149
2.3.2.3. Нумеративи	151
2.3.2.4. Пронімінативи	152
2.3.3. Адвербативні	153
2.4. Морфологічний рівень реалізації семантики сукупності	155
2.5. Синтаксичні засоби репрезентації сукупного значення	163
2.6. Висновки	172
ВИСНОВКИ.....	175
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.....	179
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	194
1. Лексикографічні праці.....	194
2. Періодична преса.....	194
3. Художні і наукові тексти.....	194

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ААД – акціональні аспекти дії	ж.р. – жіночий рід
авт. – авторське	заг. – загальна
автореф. – автореферат	зап. – записки
астр. – астрономічне	заст. – застаріле
бот. – ботанічне	зб. – збірник
ВГУ – Воронежский государствен- ный университет	збірн. – збірне
вид-во – видавництво	з.в. – знахідний відмінок
вип. – випуск	з газ. – з газети
вып. – выпуск	з журн. – з журналу
высш. – высшая	знев. – зневажливе
відм. – відміна	і под. – і подібне (і)
відп. – відповідальний	іст., істор. – історичне (і)
Владимир. – Владимирский	і т.д. – і так далі
власн. – власний	і т. ін. – і таке (і) інше (і)
вопр. – вопросы	и др. – и другие
Воронеж. – Воронежский	Изд-во – Издательство
ГК – граматична категорія	иностр. – иностранный
гос. – государственный	ин-та – института
д.в. – давальний відмінок	Иркут. – Иркутский
див. – дивися	Казан. – Казанский
дис. – дисертація	канд. – кандидат
дисс. – диссертация	Київ. – Київський
ДонДУ – Донецький державний уні- верситет	кн. – книжне
дорев. – дореволюційна	кол. – коллегия
д-ра – доктора	куб. см. – кубічний сантиметр
ек. – економічне	Курск. – Курский
	ЛГР – лексико-граматичний розряд
	Ленинград. – Ленинградский

лінгв. – лінгвістичне	р.в. – родовий відмінок
літ. – література, літературна	ред. – редактор, редакція, редакцій-
лит. – література	на
ЛСГ – лексико-семантична група	редкол. – редколегія
м. – місто	розм. – розмовне
майбутн. – майбутній	Ростов. – Ростовский
межвуз. – межвузовський	Ростов н/Д – Ростов-на-Дону
метод. – методический	рус. – русский (ие)
МК – морфологічна категорія	с. – сторінка
Моск. – Московський	сб. – збірник
муз. – музична	с.г. – сільськогосподарське
напр. – наприклад	СДД – способи дієслівної дії
нар. – народні	Сл. Гр. – Словник Грінченка
наук. – науковий (а)	сов. – советская
научн. – научный	СПб – Санкт-Петербург
нац. – национальный	спец. – спеціальне
н.в. – називний відмінок	с.р. – середній рід
нес. – несуккупне	ст. – стаття, століття
о.в. – орудний відмінок	суккуп. – сукупне
отв. – ответственный	СУМ – Словник української мови
пед. – педагогічний, педагогический	т. – том
перев. – переважно	Таганрог. – Таганрогский
перен. – переносне	та ін. – та інше (і)
перех. – перехідне	тем. – тематичний
пит. – питальний	теп. – теперішній
pl.t. – pluralia tantum	т. зв. – так звані
пор. – порівняй	тр. – труды
присл. – прислів'я	узаг. – узагальнене
р. – рік	укл. – уклали
Рад. – Радянська	укр. – українська (е)

ун-та – университета

упор. – упорядник, упорядкував

уч. – ученые

фам. – фамільярне

філол. – філологічні

филол. – филологические

ФС – функціонально-семантичне

ФСК – функціонально-семантична
категорія

ФСП – функціонально-семантичне
поле

худ. – художня

цит. – цитується

ч. – частина

ч. одн. – число одиниця

ч. р. – чоловічий рід

шк. – школа

юр. – юридичне

яз. – язык

ВСТУП

Вибір теми визначається потребою кваліфікації категорії сукупності як функціонально-семантичної, відсутністю комплексного аналізу лексем із сукупним значенням. В українському мовознавстві немає цілісної характеристики таких слів, трапляються лише фрагментарні розвідки, що здебільшого торкаються збірних іменників.

На ґрунті української мови про існування власне сукупних іменників згадується в працях О.К.Безпояско, К.Г.Городенської, В.І.Дегтярьова, М.К.Дем'яненка, І.Е.Єселевич, М.А.Жовтобрюха, А.П.Загнітка, О.А.Колесникова, Н.І.Маєвської, О.П.Петровської, Г.І.Рожкової, Д.І.Руденка, Г.Я.Томіліної та ін. Проте жоден з авторів не виділяє такі іменники в окремий ЛГР. У наукових дослідженнях лінгвістів зазначається наявність семи сукупності у займенниках (В.І.Дмитрук, В.М.Ожоган, В.Г.Шехтер), числівниках (К.М.Мізіна), прислівниках (Т.І.Ніколашина, В.М.Ожоган), дієсловах (О.К.Безпояско, К.Г.Городенська, О.В.Царук, Л.Д.Чеснокова) та інших частинах мови без подальшої їх кваліфікації як сукупних слів. Як правило, констатується, що такі одиниці мови існують, однак не відбувається об'єднання лексем із сукупним значенням у ФСК сукупності з семантичною домінантою.

У дисертації враховуються теоретичні засади лінгвістів, які так чи інакше торкаються окремих питань дослідження, і на їх основі проводиться спроба оригінального підходу до кваліфікації таких лексем. Аналіз матеріалу дослідження свідчить про функціонування семантики категорії сукупності на всіх мовних рівнях, унаслідок чого ми маємо змогу простежити способи реалізації у мовленні сукупних значень.

У нашій роботі сукупність аналізується як функціонально-семантична категорія, оскільки вона репрезентована на лексичному, словотвірному, морфологічному, синтаксичному рівнях, що допомагає визначити пріоритетність функціонального підходу під час дослідження сукупності. Такий напрям у лінгвістиці ґрунтується на розгляді функціонально-семантичних єдностей окремої

мови, які об'єднують елементи різних рівнів, що у свою чергу взаємодіють на семантичній основі. Функціональним аспектом вивчення одиниць мови займається функціональна граматики, “специфіка якої може бути виявлена тільки на основі принципу єдності системно-структурного і функціонального аспектів граматики як чогось цілого” [Бондарко, 1984, 3].

У нашому дослідженні системно-структурний аспект граматики реалізується “у формі аналізу структури ФСП” [Бондарко, 1984, 3]. Причому враховується співвідношення ядра і периферії поля сукупності, перетин з іншими ФСП (зокрема, узагальненості, означеності / неозначеності, множинності, збірності).

Лексеми групуються у ФСП сукупності на основі семантичного принципу, що сприяє опису “від значення до форми” і “від форми до значення”. Перший опис відповідає погляду мовця, а другий – точці зору слухача. Для аналізу категорії сукупності важливим є синтез обох аспектів з урахуванням позиції як мовця, так і слухача.

У роботі висловлюються певні міркування щодо внутрішнього поділу ФСП на окремі мікрополя, що “репрезентують собою мінімальний елемент поля ФСК, який володіє самостійністю в плані змісту і в плані вираження” [Бондарко, 1971, 68].

Ми приєднуємося до визначення В.Г.Шехтером пріоритетності, перспективності функціонального підходу до аналізу ГК, що пояснюється “посиленням уваги лінгвістів до тих смислів, які залишаються поза семантичним простором морфологічних категорій” (див.: В.Г.Адмоні, Й.Ф.Андерш, О.К.Безпояско, О.В.Бондарко, І.В.Буйленко, І.Р.Вихованець, К.Г.Городенська, Л.П.Іванова, Н.Г.Озерова, Н.О.Слюсарева та ін.). В українській лінгвістиці принцип функціонального підходу широко застосовується у працях А.П.Грищенка, А.П.Загнітка, М.Я.Плющ, В.М.Русанівського та ін.

Виявлення закономірностей функціонування системи граматичної структури як реалізаторів поняттєвих смислів становить сутність функціонального підходу. Функціональний підхід на відміну від традиційного в основі своїй зосереджує увагу на проникненні в семантичне багатство граматичної форми, при цьо-

му враховується її генетично-еволюційні видозміни, тенденції асиметрії означуваного й означаючого, виявляється гносеологічний зміст форми.

Предметом аналізу є категорія сукупності в сучасній українській мові, яка розглядається як ФСК і репрезентована на лексичному, словотвірному, морфологічному та синтаксичному рівнях.

Відсутність комплексного підходу до кваліфікації сукупних лексем та різне бачення складників цього ФСП зумовили вибір сукупних слів як **об'єкта** дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Напрямок дисертації пов'язаний з комплексними науковими темами кафедри української мови Донецького державного університету “Функціонально-когнітивні процеси в українській граматиці”, “Функціонально-комунікативні процеси в українській граматиці”, “Динамічні процеси в граматичному ладі української мови”.

Мета дисертаційної роботи – визначити специфіку категорії сукупності як комплексної мовної категорії, установити лексико-граматичний і функціональний статус сукупних одиниць в українській мові, виявити взаємодію ФСК сукупності з компонентами інших категорійних систем.

Досягнення зазначеної мети передбачає виконання таких **завдань**:

1. Установити відмінні ознаки категорії сукупності в українській мові.
2. Виявити, класифікувати й систематизувати сукупні лексеми за лексичним та граматичним критеріями.
3. З'ясувати поняття функціонально-семантичного поля сукупності як змістовно-формальної єдності, що об'єднує різнорівневі мовні засоби.
4. Визначити місце ФСК сукупності у системі ФСП з семантичною домінантою.
5. З'ясувати якісні та кількісні закономірності у ФСК сукупності.
6. Охарактеризувати ядро й периферію ФСП сукупності, чітко встановити їх параметри.
7. Виявити засоби вираження семантики сукупності на лексичному, словотвірному, морфологічному та синтаксичному рівнях.

8. З'ясувати шляхи появи багатозначності та омонімії з-поміж лексем із сукупною семантикою та простежити зв'язок периферійних форм вираження сукупного значення з ядерними репрезентантами окремих мікрополів ФСК сукупності.

Матеріал дослідження. Робота виконана на матеріалі сучасної української мови. Джерелами фактичного матеріалу слугували: Словник сучасної української мови в 11 томах, різножанрові твори українських письменників, словники мови письменників. До аналізу залучено наукові й газетно-публіцистичні тексти.

Основні принципи і методика дослідження. Методика дослідження має комплексний характер, який полягає у використанні різних методів та прийомів, що зумовлено метою і конкретними завданнями. Аналіз категорії сукупності проведено із застосуванням методів: описового (у синхронному зрізі), дедуктивного, компонентного і трансформаційного аналізу, що є на сьогодні важливим для лінгвістичної теорії і розробляється на основі досягнень структурно-семантичного методу загалом.

Наукова новизна і теоретичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вперше в українському мовознавстві здійснена спроба системного і комплексного аналізу сукупних лексем на лексичному, словотвірному, морфологічному, синтаксичному рівнях; обґрунтовано розмежування збірних іменників та власне сукупних субстантивів; окреслено ФСП категорії сукупності з одночасним поділом його на ядро та периферію.

Практичне значення отриманих результатів. Матеріали дисертації використовуватимуться для: 1) подальшого вивчення загально-теоретичних проблем функціональної граматики; 2) з'ясування значення словотворчих засобів, маркованих семантикою сукупності; 3) укладання словників різних типів; 4) опрацювання нових спецкурсів і спецсемінарів з лексики, морфології, синтаксису, а також оригінальних спецкурсів з функціонально-комунікативної граматики, написання курсових, дипломних робіт та магістерських досліджень. Матеріали дисертації знайдуть застосування у шкільній практиці для поліпшення аналізу

учнями предикативної основи речення, сполучуваності різних частин з нумеративами, розгляду метафоричного використання лексем у мовленні.

Особистий внесок здобувача. Всі результати дослідження щодо виокремлення власне сукупних іменників, визначені з-поміж загалу лексем із сукупним значенням ФСК сукупності, отримані особисто здобувачем. Сукупність розглядається у роботі як елемент національно-мовної картини світу, який ґрунтується на одному з виявів культурної універсалії “сукупність – член сукупності”, що відображає осмислення людиною відношень між реаліями об’єктивної дійсності.

Апробація роботи. Окремі розділи та усю дисертацію загалом обговорено на засіданнях кафедри української мови Донецького державного університету. За матеріалами дослідження зроблені доповіді на Міжнародних наукових конференціях у м. Симферополь (“Функциональная грамматика”, 1995), у м.Донецьк (“Функциональна граматика-2”, 1999), Всеукраїнській науково-практичній конференції на тему: “Формування громадянської свідомості молоді”, присвяченій роковинам Олега Ольжича: 24-25 лютого 1995 р. (м.Донецьк), міжвузівській науково-практичній конференції професорсько-викладацького складу за підсумками науково-дослідної роботи (м. Донецьк, 1997) та міжвузівському граматичному семінарі (м. Донецьк, 1998).

Положення, які виносяться на захист:

1. Визначення статусу категорії сукупності в українській мові як ФСК дозволяє трактувати її як універсальну, комплексну категорію, репрезентовану на лексичному, словотвірному, морфологічному та синтаксичному рівнях. План змісту в ній утворюють поняття, аналогічні граматичним категоріям, а план вираження реалізується засобами різних рівнів мови.

2. ФСК сукупності реалізується в семантичних функціях мовних одиниць, що є їх узагальненням, і є тим стрижнем, навколо якого формується ФСП. ФСП висуває на передній план ідею угруповання (впорядкованої множинності) мовних засобів, що взаємодіють на семантико-функціональній основі, та їх системно-структурної організації.

3. ФСП сукупності – гетерогенне поліцентричне об'єднання декількох граматичних і лексико-граматичних систем, кожна з яких реалізується у поєднанні зі своїм оточенням, формуючи ядро та периферію й перетинаючись з іншими полями.

4. ФСК сукупності має особливу систему якісно-кількісних мовних рівнів для вираження значень дискретної та недискретної множинності. Сукупні одиниці репрезентовані всіма повнозначними частинами мови.

Публікації:

Основні положення дисертації викладено у 8-и публікаціях, обсягом 2,7 друк. арк., з-поміж них 4 статті і 4 тез:

1. Семантика сукупності у національно-мовній картині світу // Всеукраїнська науково-практична конференція на тему: "Формування громадянської свідомості молоді", присвячена роковинам Олега Ольжича: 24-25 лютого 1995 р. Тези і матеріали. – Донецьк: ДонДУ, 1995. – С.244-245 (у співавторстві з А.П.Загнітком).
2. Засоби вираження функціонально-семантичної категорії сукупності // Функціональна лінгвістика: Матеріали Міжнародної конференції. – Симферополь, 1995. – С.38.
3. До питання визначення категорії сукупності // Лінгвістичні студії: Зб. наук. праць / Укл.: А.П.Загнітко (наук. ред.) та ін. – Випуск 3.– Донецьк: ДонДУ, 1997. – С.66-70.
4. До питання визначення категорії сукупності й збірності // Українська мова. Теорія і практика. Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції. – Донецьк: ДонДУ, 1997. – С.81-83.
5. Структура функціонально-семантичної категорії сукупності // Функціонально-комунікативні вияви граматичних одиниць: Зб. наук. праць / Укл.: А.П.Загнітко (наук. ред.) та ін. – К.: ІЗМН, 1997. – С.66-69.
6. Співвідношення функціонально-семантичних категорій збірності й сукупності // Матеріали вузівської наукової конференції професорсько-викла-

дацького складу за підсумками науково-дослідної роботи: літературознавство; мовознавство – Донецьк: ДонДУ, 1997. – С.199-202.

7. Функціонально-семантична категорія сукупності // Лінгвістичні студії: Зб. наук. праць / Укл.: А.П.Загнітко (наук. ред.) та ін. – Випуск 4. – Донецьк: ДонДУ, 1998. – С.30-37.
8. Пронімінативи як формальні репрезентанти семантики сукупності на лексичному і словотвірному рівнях // Лінгвістичні студії: Зб. наук. праць / Укл.: А.П.Загнітко (наук. ред.) та ін. – Випуск 5. – Донецьк: ДонДУ, 1999. – С.58-61.

РОЗДІЛ 1

СТРУКТУРА ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНОЇ КАТЕГОРІЇ СУКУПНОСТІ

1.1. Функціонально-семантичне поле як змістовно-формальна єдність, що об'єднує різнорівневі мовні засоби

Проблема дослідження лінгвістичної семантики є однією з найважливіших у сучасному мовознавстві. Лад мови не існує як абстрактний, “зовсім граматичний каркас”. Він включає граматичні одиниці в єдності з їх типовими лексичними репрезентаціями. Теоретичною основою пропонованого дослідження є теорія функціонально-семантичних полів в інтерпретації О.В.Бондарка [Бондарко, 1984, 21-22].

На рівні мови, де функція виступає як можливість, потенція, де вона пов'язана з семантикою мовних одиниць, ФСК може стати тим стрижнем, навколо якого формується ФСП [Мусиенко, 1992, 29]. Вихідною основою дослідження є поняття ФСК як мовної категорії і поняття ФСП, ядром якого є функціонально-граматична категорія. Особливість функціональної граматики полягає в тому, що тут застосовується комплексний підхід, при якому за основу беруться семантичні функції формальних одиниць, що об'єднують різнорівневі мовні засоби. Мовні засоби, об'єднуючи окремі елементи різних рівнів мови, що мають спільні семантичні ознаки і взаємодіють один з одним, формують функціонально-семантичне поле. Семантичні ознаки мовних одиниць можуть бути виражені різною мірою, мати різну близькість одна до одної. Цей прийом передбачає побудову моделі за принципом “центр-периферія” і визнає наявність поступових переходів, безперервне розгортання семантичних ознак.

Поняття ФСП, введене О.В.Бондарком, – це система різнорівневих засобів певної мови (морфологічних, синтаксичних, словотворчих, а також комбінованих – лексико-синтаксичних та ін.), об'єднаних на основі спільності та взаємодії їх семантичних функцій. Термін ФСП, як зазначає О.В.Бондарко, ви-

суває на передній план ідею угруповання (впорядкованої множинності) мовних засобів, що взаємодіють на семантико-функціональній основі, та їх системно-структурної організації. Поряд з цим поняттям наявне поняття функціонально-семантичної категорії, яке підкреслює семантико-категорійний аспект того ж дослідження сукупності. ФСП – це особлива двобічна єдність (змістовно-формальна), що охоплює конкретні засоби мови з усіма особливостями їх форми та змісту; дещо ширша реалія, ніж ФСК, що співвідноситься з ФСП як родове поняття з видовим.

Дослідження ФСП містить у собі той тип аналізу, який можна назвати моделюванням структури поля або польовим структуруванням. Це поняття передбачає такі виявлення:

а) складу компонентів ФСП у мові на основі спільної для них інваріантної семантичної ознаки;

б) складу центральних і периферійних компонентів поля;

в) зв'язків між компонентами ФСП;

г) структурного типу поля;

г) зв'язків між даним полем та іншими ФСП (місця поля у системі ФСП).

О.В.Бондарко зазначає, що основу будь-якого ФСП, як правило, становить морфологічна категорія (МК). При тлумаченні МК за основу береться система рядів граматичних форм з однорідним значенням (МК), які протиставляються один одному; її (системи) загальне значення і значення її членів, що, власне, і є тим стрижнем, навколо якого групуються інші засоби вираження подібної семантики.

Іноді допускається можливість існування ФСК, що не спираються на МК. Так, О.В.Бондарко стверджує, що в основі ФСП не обов'язково центральним, основним є граматична категорія. Ядром можуть виступати: певна синтаксична конструкція, лексико-граматичні розряди (збірні, власне сукупні іменники) і под.

Г.С.Щур розуміє під полем спосіб існування та угруповання лінгвістичних елементів, що належать до різних рівнів мови, які у свою чергу містять

спільні (інваріантні) властивості, разом з ознаками, що відрізняють ці мовні одиниці одна від одної [Щур, 1974, 68]. Л.П.Іванова робить спробу виділити риси ФСП, що найбільш притаманні головній функціональній категорії. Зокрема вона з'ясовує спільність семантичних функцій у елементів поля, констатуючи, що вони (функції) складають план змісту ФСП. Як правило, ці складові не тотожні поняттєвим категоріям, хоча і ґрунтуються на них. План змісту містить семантичні елементи в інтерпретуванні саме визначеної мови.

Г.С.Щур зазначає, що функціонально-семантичне поле – це мінімальний елемент поля функціонально-семантичної категорії, що є самостійним у плані змісту і в плані вираження (з урахуванням фактів полісемії й синкретизму) [Щур, 1974, 69]. Разом з тим він констатує, що не завжди ФСП можна назвати “морфологічним полем”, оскільки на його периферії можуть виявитися неморфологічні, вільні чи напіввільні словосполучення. Тут потрібно говорити про “граматичне поле”, тому що з цієї структури вилучаються ізольовані лексичні одиниці, які семантично зближаються зі значеннями тих чи інших граматичних категорій. Останнім часом все частіше з'являються роботи, в яких поняття “поле” застосовується до груп лексем, в основу угруповання яких покладені екстралінгвістичні характеристики, напр.: групи слів, що позначають дерева, погоду.

Система ФСП є різнотиповою, вона охоплює такі угруповання полів:

- а) комплекс полів з акціональним (предикативним) ядром: аспектуальність, темпоральність, поле стану, модальні поля, персональність;
- б) угруповання полів з предметним (суб'єктно-об'єктним) ядром: суб'єктність / об'єктність; означеність / неозначеність;
- в) угруповання полів з квалітативно-квантитативним ядром: якісність, кількість, компаративність, посесивність;
- г) угруповання полів з обставинним ядром: поле причини, мети, умови, порівняння, локативності [Бондарко, 1984, 60-61].

За концепцією О.В. Бондарка, можуть виділятися такі два структурні типи ФСП:

1. Моноцентричні – поля, які спираються на ГК [Бондарко, 1984, 61] (на-

приклад, аспектуальність – центр: категорія виду; темпоральність – центр: категорія часу; компаративність – центр: категорія ступенів порівняння прикметників і прислівників). Центри (ядра) в цих полях є чітко окресленими і цілісними. Моноцентричні поля можуть мати два різновиди: а) ФСП з цілісним граматичним ядром; б) ФСП з комплексним ядром. Наведені приклади моноцентричних полів належать до першої групи. Це поля – гомогенні. Моноцентричні поля з комплексним ядром одержали назву гетерогенні, оскільки базуються на комплексі мовних засобів, які обов'язково взаємодіють між собою і можуть належати до різних рівнів системи мови (морфологічні, синтаксичні, лексико-граматичні засоби, напр., поле часової локалізованості) [Иванова, 1995, 67].

2. Поліцентричні ФСП, які є слабо центровані, оскільки спостерігаються певні труднощі у виявленні ядра поля. Л.П.Іванова стверджує, що ці структури характеризуються поділом на декілька сфер, кожна з яких має свій центр і периферійні компоненти. Прикладами поліцентричного поля є поля кількості, причини, порівняння, посесивності. Якщо моноцентричні поля будуються на базі однієї висхідної системи у поєднанні із середовищем, то поліцентричні – це об'єднання декількох висхідних граматичних і лексико-граматичних систем, кожна з яких виступає у поєднанні зі своїм середовищем [Иванова, 1995, 68]. У межах поліцентричного поля виділяють два основні підвиди: а) ФСП “розсіяної” (дифузної) структури; б) ФСП компактної поліцентричної структури [Бондарко, 1984, 62]. У першому випадку спостерігається ряд таких особливостей: 1) слабкий зв'язок різнорідних компонентів поля або повна їх ізоляція один від одного; 2) слабкі межі між центром і периферією, їх зонами (поле означеності / неозначеності). Поле суб'єктності / об'єктності належить до поліцентричного ФСП компактної структури і базується на ГК відмінка, проте, як відомо, ця категорія не єдиний центр поля, оскільки воно охоплює і ті елементи категорії персональності, що пов'язані з характеристикою суб'єктно-об'єктних відношень. Для прикладу О.В.Бондарко наводить поле кількості, що спирається і на ГК числа, і на граматичний клас числівників, кількісно-іменникові сполучення, тобто є теж поліцентричним [Бондарко, 1984, 63].

Важливим для розуміння сутності ФСК, стверджує О.О.Лешкова, є те, що індивідуальні, структурно-мовні значення конститuentів ФСК можуть впливати на специфіку реалізації ними спільної семантичної категорії, що лежить в основі ФСК. Цим зумовлюється обов'язкова властивість ФСК: диференціація конститuentів на центральні та периферійні [Лешкова, 1984, 92].

Питання дослідження природи ФСП розглядається О.В.Гулигою, Є.Й.Шендельс, які постулюють граматико-лексичному полю ряд ознак:

1) наявність набору засобів різних рівнів, пов'язаних системними відношеннями. Варто зазначити, що ці засоби стають конститuentами поля;

2) загальне значення поля розпадається на не менше, ніж два значення, які можуть бути полярними. І що є особливим, кожне з них утворює мікрополе;

3) поле – складна структура, у вигляді горизонтальних і вертикальних перетинів. За горизонталлю розташовуються семантичні ділянки – мікрополя (поле часу – мікрополя теперішнього, минулого, майбутнього часів). За вертикаллю – конститuentи мікрополів, які одночасно є конститuentами макрополя. Виділяється домінанта [Гулыга, Шендельс, 1969, 9], що трактується як конститuent поля і є найбільш спеціалізованою для вираження значення. Домінанта використовується систематично і найоднозначніше передає семантику слова. Мовознавці зазначають, що навколо домінанти групуються компоненти, які найбільш з нею зв'язані, утворюючи ядро поля. Ті компоненти, які віддалені від ядра, розташовуються на периферії [Гулыга, Шендельс, 1969, 9-10].

В.Г.Адмоні інтерпретує частини мови як поля, що мають центр і периферію і здатні перетинатися між собою, утворюючи спільний сегмент для кожного з полів. Дослідник представляє структуру граматичних одиниць кресленням-схемою, формуючи її з кількох кіл, що нашаровуються одне на одне так, що їх центри збігаються, але зовнішні контури розходяться, причому вони перетинаються з різними колами, які символізують інші граматичні одиниці [Адмони, 1964, 49-50].

Поняття ФСП пов'язане з уявленням про якийсь простір. І тому цілком природним є те, що в умовному просторі функцій і засобів установлюється

конфігурація центрального і периферійних компонентів поля, виділяються зони перетину з іншими полями [Теория функциональной грамматики, 1987, 11]. Варто зазначити, що з поняттям ФСП тісно переплітається поняття семантичної категорії. Тут ми маємо на увазі основні інваріантні категорійні ознаки (семантичні константи), що виступають у тих чи інших варіантах умовних значень, виражених різними засобами [Теория функциональной грамматики, 1989, 11-12].

1.1.1. Поняттєві категорії як семантична основа інтеграції й функціональної взаємодії різних засобів вираження ФСП

Постановка питання про ФСК спирається на теорію поняттєвих категорій. Не кожне поняття, що передається мовою, є поняттєвою категорією. Як свідчать дослідження І.І.Мещанинова, поняттєвою категорією стає таке поняття, яке виступає у мовному ладі й отримує в ньому певну побудову; останнє знаходить своє вираження у відповідній визначеній лексичній, морфологічній, синтаксичній системі [Мещанинов, 1945, 15]. Відомо, що у мові виділяються її граматичні категорії, але вони поєднуються з логічними, без яких не може будуватися людське мовлення. Вираження відношень між компонентами висловлення встановлюється нормами свідомості, але передається граматичними прийомами.

На сьогодні існує концепція поняттєвих категорій, яка опрацьовується у двох напрямках:

1) поняттєві категорії, що трактуються як загальні й універсальні поняття, логічні категорії й розглядаються у зіставлюваному й типологічному аспектах для порівняння способів їх вираження в мовах різних типів;

2) поняттєві категорії, які розглядаються як семантична основа інтеграції й функціональної взаємодії засобів їх вираження, що утворюють у мові єдності особливого типу [Бондарко, 1978, 51]. Їх називають функціонально-семантичними, а також граматико-лексичними полями. Слід додати, що основним предметом дослідження стає взаємодія елементів мовних рівнів, структура цієї функціональної єдності, співвідношення універсальних і неуніверса-

льних елементів у змісті того чи іншого поля певної мови чи групи мов [Бондарко, 1978, 52].

Привабливішим і перспективнішим є другий напрямок, оскільки дослідження якраз і ґрунтується на аналізі такої “єдності”, зокрема ФСК (ФСП) сукупності. Як зазначає О.В.Бондарко, мова йде про потенційну опору на всю сукупність можливих засобів та їх комбінацій в одній і декількох мовах. Необхідно розрізняти поняттєві категорії і мовні семантичні функції, що полягають у вираженні мовних значень та їх мовленнєвих реалізацій. О.В.Бондарко зазначає, що мовні семантичні функції виступають у конкретному “мовному одязі” як значення, “прив’язані до певних морфологічних, синтаксичних, словотворчих чи лексичних засобів чи їх конкретних комбінацій у мові. Під час цього процесу поняттєві категорії набувають певної видозміни в системі мови, стають елементами її підсистем, на них впливають специфічні аспекти її ладу” [Бондарко, 1978, 73]. Завдяки можливості реалізації в різних мовних семантичних функціях, пов’язаних з формальними засобами, поняттєві категорії відносно самостійні [Там само]. Вони входять до плану мовного змісту й стають значеннями ГК, підкоряючись цілям комунікації, і набувають комунікативного спрямування.

Поняттєві категорії характеризуються подвійною зумовленістю. З одного боку, вони є результат відображення в мисленні визначених відношень об’єктивної дійсності (денотативно-відображувальний аспект), з другого – спираються на мовні засоби вираження разом з їх мовними значеннями (мовний аспект). Відображення зв’язків і відношень об’єктивної дійсності в поняттєвих категоріях не є незалежними щодо мови. Це відображення, на думку О.В.Бондарка, ніби проходить через призму тих узагальнень, що містяться в мовних граматичних категоріях і одиницях, у змістовній формі цих категорій і одиниць [Бондарко, 1978, 94]. Мовні ГК систематизують членування семантичних зон, визначають категоризацію й узагальнення відношень об’єктивного світу через відображення у нашій свідомості. Це узагальнення, як зазначає В.М.Ярцева, є граматичною категорією, оскільки саме її тлумачать як узагальнене значення, що послідовно виражається в мові системою граматичних форм [Ярцева, 1975, 5].

Критерієм виділення ФСК, на думку О.В.Бондарка, є часткова загальність семантичних функцій мовних елементів, що взаємодіють між собою, і, отже, наявність семантичного інваріанта при всіх відмінностях варіантів. ФСК – це система нерівнорядних засобів, що здатні взаємодіяти з метою виконання певних семантичних функцій. Варто зазначити, що ФСК не відноситься до якогось одного рівня або аспекту. Елементи різних рівнів, сторін мови (морфологічної, лексичної, синтаксичної) структурують цю категорію. У такому разі ми маємо право назвати її “комплексною категорією”, покликаючись на визначення О.В.Бондарка [Бондарко, 1971, 10]. ФСК – це ширші мовні сфери, куди входять як МК, так і елементи, що взаємодіють і пов’язані семантико-функціональною спільністю з ними.

1.1.2. Типи граматичного опису в рамках функціонально-граматичних досліджень: а) семасіологічний; б) ономасіологічний

У мовознавстві існують функціонально-граматичні описи, що ґрунтуються на принципах “від форми до значення” (від засобів до функцій); “від значення до форми” (від функцій до засобів) і об’єднання вказаних принципів на різних етапах аналізу. Дослідження ФСК сукупності передбачає аналіз, що синтезує ці два принципи. Необхідним, на наш погляд, є з’ясування природи підходів, які використовуються в рамках функціонально-граматичних досліджень. У мовознавчій літературі підхід, що базується на дослідженні “від форми до значення”, називається семасіологічним, а “від значення до форми” – ономасіологічним.

І.С.Торопцев стверджує, що “семасіологія вивчає семантичну структуру та її зміни в готових семантичних одиницях, а ономасіологія досліджує процес створення лексичних одиниць” [Торопцев, 1974, 7]. В.А.Звегінцев же зазначає, що “семасіологія вивчає смислову сторону лексичних одиниць”, і тому “до компетенції семасіології входить дослідження ... природи лексичного значення, типів лексичних значень, закономірностей смислового розвитку слів, класифікації типів зміни значень, синонімія, омонімія і т.ін.” [Звегінцев, 1957, 83]. Як правило, наголошується, що “шлях дослідження в семасіології – це шлях від звучання до змісту,

пов'язаний з тим, що означає слово, які існують слова, словосполучення для вираження певного змісту” [Лингвистический словарь, 1990, 346]. Своєрідний погляд висловлює В.П.Даниленко, з'ясовуючи природу обох підходів: “ономасіологічний підхід ґрунтується на такій схемі: позамовний зміст (поняття, що існує в реальній дійсності) – мовна форма / мовна система – мовлення, тобто шлях дослідження від значення (як даність) до засобів вираження (номінація цього значення); семасіологічний підхід має таку основу для пошуку вирішення: мовлення – мовна система / мовна форма – позамовний зміст, шлях від форми (номінації предмета, явища) до значення (яке несе ця номінація)” [Даниленко, 1990, 39].

Щоб з'ясувати необхідність двох підходів у дослідженні ФСП взагалі і ФСП сукупності зокрема, слід детальніше зупинитися на розгляді цих явищ. О.В.Бондарко вважає, що потреба включення двох етапів аналізу в єдину систему справді є, оскільки перший етап становить “виділення певної семантичної категорії, яка існує в мові, на основі граматичної форми, у напрямі аналізу від форми до значення; а другий – є виявом різноманітних засобів вираження певної семантичної категорії у мові, у напрямі аналізу від значення до форми” [Бондарко, 1984, 16]. Ці підходи можуть чергуватися до повного (глибинного) дослідження ФСП певної категорії. І наступним етапом аналізу може бути врахування специфіки змісту різних формальних засобів та їх сполук – тобто знову від форми до значення (семасіологічний підхід). Отже, якщо необхідно проаналізувати ФСК сукупності, в першу чергу слід визначати, чи є у сфері різноярусних мовних засобів системність і в чому вона виявляється. Для дослідження на початковому етапі необхідно мати групу, клас лексем, що містять одне спільне значення. У такому разі це слова, що виражають об'єднання, сукупність осіб, предметів, явищ як цілісність. Наявність основної ознаки – семантичної домінанти ФСП – спонукає виявити спільні семантичні межі певного поля, поля сукупності, тобто знайти лексеми, які у своєму складі мають зазначену сему. Звичайно, виявивши межі поля, нам слід визначити структуру ФСП, що можна зробити в результаті аналізу конкретних мовних засобів – граматичних категорій, граматичних форм і конструкцій, лексичних засобів.

Отже, тепер необхідно рухатись у напрямку від значення до форми, а саме: до системи засобів формального вираження семантичних ознак, що виділяються у складі певної системи різнорівневих засобів української мови (ФСП сукупності). Ономазіологічний аспект у дослідженні поля сукупності визначатиме, чому називаємо ці величини збірністю, власне сукупністю, дієсловами, займенниками, прислівниками, числівниками із семою єднання.

У такому дослідженні спрацьовує процес синтезування семасіологічного й ономазіологічного аспектів аналізу, тому що, як зазначає С.І.Бернштейн, “встановивши за допомогою форми відоме значення, категорію, дослідник змушений пройти зворотній шлях – і з погляду знайденої категорії знову переглянути весь матеріал зовнішніх виявлень думки у мові” [цит. за Бондарко, 1984, 15].

1.2. Категорія сукупності як функціонально-семантичне поняття

Оскільки дослідження є першою спробою опису ФСК сукупності, слід окреслити семантичну категорію сукупності, що перебуває в основі ФСК сукупності, визначити її диференційні семантичні ознаки. Необхідно довести існування як ФСК сукупності, так і ФСП, що окреслює поле функціонування семантики сукупності. Категорія сукупності одна із складних категорій, оскільки у ній взаємодіють поняттєвий, системно-граматичний і функціональний аспекти мови. Ця категорія виявляється на лексичному рівні, де основною одиницею виступає сукупне найменування; на семантичному, де на першому плані – збірне, сукупне значення полісемічного несукупного слова (в основному іменника); на словотвірному, де в центрі уваги знаходяться префікси і суфікси сукупності, напр.: *ходити* – *сходити* – *сходитися*; *йти* – *розійтися* (*сходитися* і *розійтися* можливе тільки за умови наявності двох і більше учасників перебігу дій); *мовити* – *перемовити* – *перемовитися* (таке явище здебільшого трапляється у дієсловах); у збірних іменниках – *козак* – *козацтво*; *професор* – *професура*; у збірних числівниках – *шість* – *шестеро*; на морфологічному рівні, де розглядається наявність певних граматичних ознак сукупності, напр.: можливість -- неможливість утворення форми множини в іменни-

ків, здатність імен із семою сукупності сполучатися з числівниками: *група – групи, три групи*; а також на синтаксичному рівні, який пов'язаний з узагальненим вживанням несуккупних іменників, сполучуваністю з числівниками тощо.

Під час дослідження проблеми було виявлено відсутність будь-яких одностайних кваліфікацій у мовознавчій літературі статусу лексем із семантикою сукупності, наявність дискусій щодо розмежування збірних та власне суккупних іменників. Зокрема, відомі дослідники Є.М.Галкіна-Федорук, О.А.Колесников, Н.І.Маєвська, М.М.Шанський, Л.В.Щерба та ін. стверджують, що іменникові лексеми із семою сукупності, які характеризуються повною числовою парадигмою, мають здатність сполучатися з числівниками (тобто *стадо, полк, юрба*), аж ніяк не належать до збірних. На сьогодні ці лексеми розглядаються або як збірні іменники, що мають форми однини і множини, або як конкретні іменники, або як такі, що не належать ні до збірних, ні до конкретних і не виділяються як окремий ЛГР, або, на думку Е.В.Алексєєвої, як лексико-семантична категорія сукупності [Алексєєва, 1982, 37-39], до якої, крім таких іменників, відносять і збірні субстантиви.

Водночас у лінгвістичних джерелах робиться спроба визначення таких понять, як “збірність” і “суккупність”. Прихильники зарахування іменників типу *згряя, сім'я, набір* до збірних субстантивів пояснюють збірність як широке, загальне явище, що ґрунтується на визначенні цього поняття за лексичним критерієм. Він полягає у вираженні сукупності реалій, що мисляться як одне ціле [Матвіяс, 1969, 61]. Дослідники характеризують іменники як реалізатори поняття збірності у мовленні.

Суккупність є дещо ширшим поняттям у мовознавстві, ніж збірність. Перше репрезентують у мові іменники з повною числовою парадигмою (*народ, сніп*), матеріально-речовинні субстантиви (*срібло, сосна*), іменники рl.t. (*ножиці, ворота, сиденьки*), прикметники, дієприкметники (*спільне, суцільне, з'єднане*), дієслова (*єднати, зіллється*), числівники (*два, п'ятеро, кілька*), прислівники (*всюди, вкупі*), займенники (*всякий, хтось*), збірні субстантиви (*люд, селянство*).

Про те, що сукупність є узагальнюючим поняттям щодо збірності, свідчать і такі висловлювання: збірна категорія – поняттєва категорія, яка “виражає трактування певної множинності як цілісної нечленованої сукупності однорідних предметів” [Лингвистический словарь, 1990, 473]; “імена збірні позначають сукупність осіб як тип множинності” [Дегтярев, 1982, 92]. Отже, сукупність реалізується в мові за допомогою лексичних та граматичних чинників, завдяки яким маємо змогу зараховувати до сукупних лексем і збірні субстантиви.

У зв'язку з цим слід розглянути проблему носіїв сукупного значення і сформулювати робочу гіпотезу, яка ґрунтувалася б на визначенні категорії сукупності як функціонально-семантичного поняття. Необхідним є доведення цієї гіпотези. Відомо, що кожна семантична категорія є основою ФСП і репрезентує той семантичний інваріант, який об'єднує різнотипні мовні засоби й зумовлює їх взаємодію. В основі ФСП сукупності – семантична категорія сукупності. Варто сформулювати ряд завдань, необхідних для окреслення статусу категорії сукупності як функціонально-семантичної: 1) визначити компоненти ФСП на основі спільної для них інваріантної семантичної ознаки; 2) виявити склад центральних і периферійних компонентів поля; 3) простежити зв'язки між компонентами ФСП сукупності; 4) з'ясувати особливості структурних типів поля сукупності; 5) простежити зв'язки між полем сукупності та іншими ФСП.

1.2.1. Виявлення якісних і кількісних закономірностей у ФСК сукупності

Семантичною домінантою ФСП сукупності, що характеризує змістовну специфіку поля сукупності, є “сукупність, об'єднання, єдність, більше ніж один”. При з'ясуванні наявності такої семантики серед інших частин мови, лексико-граматичних розрядів виявилось, що поле, яке охоплює лексеми із вказаною семою, складається з 8 компонентів значення – “сукупність (група) осіб, предметів, явищ, ознак, дій, понять, чисел певної характеристики”. Із аналізу семантики сукупних лексем випливає, що семантична категорія сукупності пов'язана з поняттєвою категорією кількості. Кількість подана тут через при-

зму “більше ніж один”, тобто репрезентується одна сторона цієї категорії – множина, не як граматична, а як поняттєва одиниця.

Як свідчать спостереження І.С.Тимофєєва, “кількість у методологічному плані є визначеність однакісних (однорідних) предметів, яка розглядається з боку інтенсивності чи ступеня вияву будь-якої ознаки” [Тимофєєв, 1972, 21]. Проте серед мовознавців побутує думка, що “зовсім кількісних методів у дослідженні мовних явищ немає”. Більше того є перспективним і досить виваженим твердження багатьох дослідників, що категорія кількості є не первинною (твірною), а вторинною (похідною), котра передбачає відносно “розвинену практику і диференційоване уявлення про якість і властивість, про ціле і частину” [Шляхтенко, 1968, 9]. В.З.Панфілов підтримує висловлене С.Г.Шляхтенком і додає, покликаючись на праці філософів, що саме категорія якості лягла в основу виділення категорії кількості, оскільки первинна свідомість якісної визначеності предметів стала основою угруповання їх у кількісні ряди [Панфілов, 1976, 131]. Таким чином, досліджуючи ФСК сукупності, ми не можемо спиратися тільки на виявлення кількісних закономірностей у цій категорії. Оскільки, для отримання повного аналізу досліджуваних лексем, недостатньо зосередження уваги на інтенсивності вияву ознаки, необхідно, як нам здається, виявити в схожих предметах (речах) різницю, порівняти їх за однією чи кількома спільними властивостями. Категорія кількості буде тією формою, яка раціонально виразить результати порівняння, ті ж інтенсивність і ступінь ознаки. На користь первинності категорії квалітативності свідчить і те, що “категорія кількості, володіючи конкретним онтологічним змістом, разом з тим не має змісту без певних логіко-гносеологічних операцій” [Шляхтенко, 1968, 61]. Іншими словами, “необхідно знайти спосіб виразити одне через інше, використовуючи спільний для них елемент чи одиницю” [Там само]. Важливим способом подолання неозначеності і виділення думкою предмета пізнання, стверджує І.С.Тимофєєв, є встановлення якісної визначеності, яка реалізується у відношеннях тотожності й різниці з іншими предметами [Тимофєєв, 1972, 41]. Але для цього необхідною умовою є цілісний розгляд ознак.

Якщо мова йде про дискретні предмети, які можуть бути рахованими, то “якість, – констатує дослідник, – виділяє, формує конкретну множинність, чим створюються умови для процедури рахунку, бо раніше, ніж рахувати, потрібно знати, що рахувати” [Тимофеев, 1972, 22]. Н.О.Слюсарева зазначає, що “стовно опису явищ відношення кількості та якості досить своєрідні в кожному випадку, а вираження їх, як правило, часом суміщається, протиставляючи поняття” [Слюсарева, 1986, 176]. Для підтвердження цієї думки можемо взяти такі лексеми: *вівця – багато овець – отара*. Якісна характеристика ґрунтується на виявленні схожості (тварини, худоба, свійська худоба; сукупність овець – сукупність тварин, худоби). Кількісний вияв полягає у збільшенні одиниць, суб’єктів такого об’єднання; більше ніж один. Подивимось з іншого боку. “Уряд *стіл – багато столів*, – стверджує Н.О.Слюсарева, – ми не зможемо додати ще один (чи декілька) член – *аудиторія (канцелярія, відділ)*” [Там само]. На нашу думку, у першому прикладі, окрім кількісної характеристики (10, 56, 100 чи більше голів овець), існує якісна, що полягає у спільній меті об’єднання за спільною ознакою: тварини одного виду, одного призначення (вирощуються з метою одержання м’яса, вовни, молока). А у другому випадку така “згуртованість” відсутня. Синтез якості і кількості з домінантною роллю першої з метою аналізу дистрибуцій очевидний. І тільки в такому руслі можна простежити особливості досліджуваної ФСК сукупності, не протиставляючи якісний і кількісний методи аналізу.

1.2.2. Місце ФСК сукупності у системі ФСП з семантичною домінантою

Категорія сукупності функціонує у мові не ізольовано, а входить до системи ФСК з семантичною домінантою, що складається з підсистем, основними з яких є: 1) сукупність – узагальненість; 2) сукупність – означеність / неозначеність; 3) сукупність – збірність; 4) сукупність – множинність. Спроба здійснити опис системи взаємозв’язків категорій знайшла місце у дослідженні Г.М.Кондратьєвої, яка роз-

глядає категорію узагальненості як елемент системи категорій. Ми намагаємось подати ідентичну спробу щодо дослідження ФСК сукупності.

Проведемо порівняльний аналіз цих категорій з метою доведення права тієї чи іншої входити у систему категорій.

1. Сукупність – узагальненість.

Для категорії сукупності характерні такі семи: а) дискретна (роздільна) сукупна множинність; б) типовість; в) відоме; г) конкретне. Для категорії узагальнення властиві такі семи: а) сукупна множинність; б) відоме / невідоме; в) конкретне / неконкретне; г) типове.

У семантиці цих категорій спостерігається ряд сем, які їх об'єднують: сукупна множинність; конкретність (у певних випадках), відоме, типове. Однак можна помітити, що тут наявна диференційна сема – сема дискретної сукупної множинності, яка є у сукупності і якої немає у категорії узагальненості, пор.: *Актори – люди творчі* (узагальнення – всі без винятку) і *Трупа (актори, режисери, сценаристи, костюмери) – велика і дружна сім'я* (сукупна роздільна множинність). На користь участі і сукупності, і категорії узагальненості в одній системі говорить і той факт, що при взаємодії ФСП цих категорій між собою (а цього не уникнути) на периферії одного поля і в центральній чи периферійній сфері іншого виявляються спільні зони перетину, нагадуючи про спільне значення цих категорій. Категорія узагальненості реалізується у ФСП категорії сукупності: 1) означальними і неозначеними займенниками: а) *Упоравшись зо всім, присів, понурих голову та й задрімав* (Г.Квітка-Основ'яненко); б) *Побить, то й абихто знайдеться, – от інше діло пожалувать!* (Номис); 2) компонентами з узагальнюючими значеннями, що містять спільну сему сукупності і розміщуються у периферійній зоні поля: *Зелений лист на груші став скляний* (І.Нечуй-Левицький); *Балабашиха розсилала наймичок в садки сусідніх панів та селян за гіркими черешнями, за агрусом, вишнями* (І. Нечуй-Левицький).

2. Сукупність – означеність / неозначеність.

Відмінність семантики категорій сукупності й означеності / неозначеності полягає у вияві сем “сукупна множинність”, “дискретна сукупна множинність”.

Тобто, як і у парі “сукупність – збірність”, спільна сема “сукупне – роздільне” перетворюється у недискретну, залишаючи за собою право означати об’єднання, охоплення, визначення чого-небудь: а) означеність – *всякий*; б) неозначеність – *абичий* і в) сукупність – *корпорація* – “замкнена група осіб, об’єднана вузькофакховими, становими та іншими інтересами” (СУМ, т.IV, с.300).

Для точнішого тлумачення такого явища необхідно зіставити дві пари з цієї групи: сукупність – означеність; сукупність – неозначеність, оскільки наявні певні розбіжності у трактуванні їхньої семантики. Отже, окрім головної семи, що об’єднує ці категорії, є ще кілька, а саме: сукупність – означеність: а) конкретне; б) відоме; в) типове. На відміну від цієї пари існує пара “сукупність – неозначеність”, між якими наявні не одна, а більше відмінностей: неконкретне (у неозначеності), невідоме (у неозначеності). Оскільки у ФСП сукупності неозначеність репрезентують неозначені займенники (*хтось, якийсь, котрийсь, будь-хто, абичто, хтозна-який, що-небудь* та ін.), із самого значення помітно, що суб’єкта, об’єкта чи місця, способу реалізації дії невизначено, дається вибір із сукупності можливих нез’ясованих варіантів. Означеність теж подає для реалізації займенники та прислівники, проте вони позначають швидше те, що відоме, “впевненість” у наявності чого-небудь: *весь, всякий, кожний* – означальні займенники; *всюди, повсюдно* – прислівники місця.

3. Сукупність – збірність.

Семою “сукупна множинність” категорія сукупності зближується з категорією збірності. У цьому випадку вона трансформується разом з семами “конкретне, відоме, типове” з дискретної у недискретну і стає водночас диференційною, набуває нового значення, пор.: *гайдамацтво* – іст. 1. Збірн. до гайдамака – “учасники народно-визвольної боротьби XVIIIст. на Правобережній Україні проти польсько-шляхетського гніту” (СУМ, т.II, с.16) і *проект* – 1. “Сукупність документів (розрахунків, креслень, макетів тощо), необхідних для зведення споруд, виготовлення машин, приладів і т.ін.” (СУМ, т.VIII, с.177). Категорія збірності репрезентується у ФСП сукупності ЛГР збірних іменників, що складають своє ФС мікрополе збірності.

4. Сукупність – множинність.

Категорія множинності й категорія сукупності характеризуються спільним компонентом (семою), що дає змогу репрезентувати категорію множинності у ФСП сукупності – множинність, конкретність, відоме. Однак є і диференційні ознаки – у сукупності це “дискретна сукупна множинність”, у множинності – дистрибутивна, а також у певних випадках неконкретність, невідомість, пор.: *гурт* – 1. “Зібрання, скупчення людей на протилежність одній людині” – *А вже коли сварка почнеться, то хлопець тоді зовсім тікає від гурту* (О.Донченко) (СУМ, т.ІІ, с.184) і *Гнатенки часто відвідують драматичні театри*. Спільне – *гурт* з кількох осіб, об’єднання і *Гнатенки* – сім’я з кількох чоловік, “більше ніж один – не один”.

1.3. Ядро функціонально-семантичного поля сукупності

1.3.1. Дієслова на позначення сукупності

Базовим засобом вираження семантики сукупності, на наш погляд, виступає група дієслів, які містять у своєму значенні сему “єдності”, “єднання”, що прогнозує участь не менше двох осіб, предметів, явищ, які іноді означають “взаємне спілкування” (Л.Л.Буланін): *брататися, гуртуватися, єднатися, зв’язатися*. Пор.: *Я хліба не цураюсь і з добрими людьми братаюсь* (І.Котляревський); *Тривожно Perezиралися козаки, гуртуючись біля церковного танку* (З.Тулуб); *На тонкій лінії видноокругу єднається рожевий і синій відлив* (М.Стельмах); *Зв’язалися [Лев та Вовк]... хвостами докупи та й пішли* (І.Франко). Пріоритетність дієслів з об’єднувальним значенням не випадкова, оскільки у дослідженні надається перевага вербоцентричному підходу до виявлення сукупного значення.

На присутність не однієї, а більше осіб вказують афікси **зу-**, **пере-**, **роз-**, **воз-** та **-ся**. Ці дієслова називають багатосуб’єктними [Чеснокова, 1983, 82-84], оскільки дію виконує ряд осіб. Слід зазначити, що для цих дієслів характерна сполучуваність з підметом, який може бути виражений іменником у формі

множини (*Товариші зустрілися, подруги перемовляються*; сполученням числівника з іменником у множині – *Два товариші зустрілися; дві подруги перемовляються*; сполученням іменника у н.в. з іменником в о.в. однини (*Товариш з товаришем зустрілися, Подруга з подругою перемовляються*); іменником у формі однини (лексема на позначення сукупності) (*Розійшлася велика юрба хлопців та дівчат*).

У сучасній лінгвістиці також існує термін “багатооб’єктні дієслова”. За Л.Д.Чесноковою, ці лексеми в структурі речення “вимагають” додатка, який називав би певну множинність предметів (об’єктів), напр.: *З’єднали села, З’єднали одне село з іншим селом, З’єднали три села*. На нашу думку, тут теж наявна сема сукупності, різниця полягає тільки в тому, що суб’єкти, які виконують певну дію в першому випадку (*Села з’єднались*), є повноправними активними діячами цієї дії, вони творять ситуацію, без них це явище не відбудеться, на що особливо вказує постфікс **-ся** і семантика цього слова. А у реченні *З’єднали села* чи інших суб’єкт (діяч) займає споглядальну позицію, вся дія, значення сукупності трансформується на об’єкт (пасивний діяч), причому цей об’єкт розуміється як щось ціле, неподільне, як сукупність. Це ж явище виявляємо й на інших прикладах: *посварити (двох чоловіків); порівняти (когось, щось з кимось, чимось); перецілувати (всіх присутніх)*. Отже, можливим є припущення, що тут наявна імпліцитна сема сукупності, яка реалізується за допомогою синтаксичного зв’язку у словосполученні – керування.

Центром дієслівного мікрополя сукупності виступають дієслова, в яких значення сукупності виражене максимально, за допомогою постфікса **-ся** і самого лексичного значення. Головний критерій визначення ядра – семантичний. Периферію ФС мікрополя дієслівної сукупності складають: дієслівні лексеми, які є неперехідними і набувають сукупного значення у тому випадку, коли до кореня додаються сукупнотворчі афікси: префікси **роз-** (**розі-**), **з-** (**зі-**, **с-**), **воз-**, **пере-**, **на-**, **в-**, **при-** та постфікс **-ся**. Наприклад: *з + літати + ся*, похідне слово було неперехідним; *зі + йти + ся*; *пере + гукнути + ся*; *з + брати + ся* – *зібратися, збиратися*. Це перший рівень периферійності.

До другого ступеня периферії належать дієслова, які є перехідними і мають у своєму складі значення сукупності, проте приховано (багатооб'єктні дієслова). У цьому випадку не є необхідним додавання префіксів для виявлення цієї сукупності. Проте сюди можна віднести й похідні від них лексеми з префіксами **з-, с-, на-** та ін.: *з'єднати, згрупувати*, напр.: *сполучити* – перех. 1. “Скріплювати, зв'язувати одне з одним (кінці, деталі); з'єднувати” – **Сполучити** *кінці дроту; повітря з огнем* (СУМ, т.ІІІ, с.563).

Перехідні дієслова, які набувають сукупного значення в процесі мовних змін, знаходяться у третьому рівні, виконуючи одночасно вторинну роль чи функцію: *сплітати* – перех. 1. Несукупне значення. “Виготовляти що-небудь способом плетіння”; 2. Сукупне значення. “З'єднувати плетінням” – **сплести** *косу* (СУМ, т.ІХ, с.541).

Четвертий ступінь складають лексеми, які отримали сукупне значення внаслідок омонімії, напр.: *парувати* – **Парувати** *книжки, складати їх по двох*.

При спробі додати до перехідних дієслів префікс **пере-**, отримуємо лексеми, що означають повторюваність дії. Здатність таких дієслів зберігати при собі прямі додатки, дають нам змогу констатувати, що збільшується кількість об'єктів, задіяних у цій ситуації. Самі префікси мають семантичне навантаження, що скероване на збільшення кількості, пор.: префікс **на-**: *насіпати, набрати* та ін. Ці дієслова складають п'ятий рівень периферії дієслівної сукупності. Такий поділ дієслівного мікрополя сукупності можна простежити за поданою схемою:

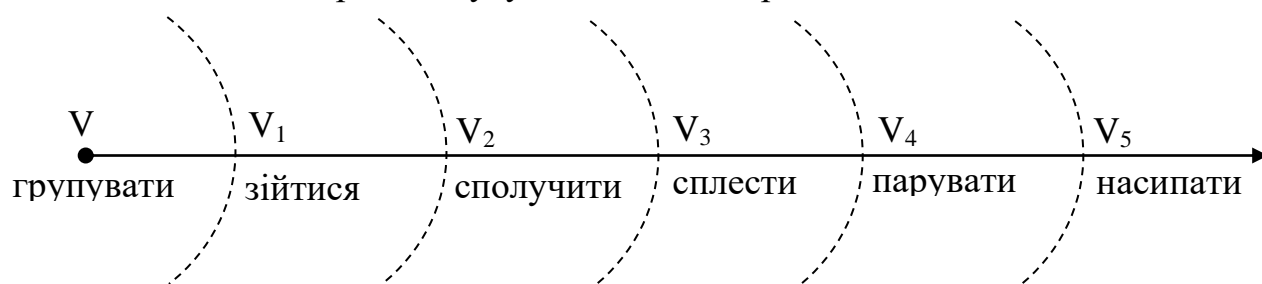

Рис.1.1.

1.3.2. Власне сукупні лексеми

ФСП сукупності, як підтверджують дослідження, спирається, окрім дієслів із семою сукупності, на іменники, які містять сукупне значення в самому слові, не репрезентуючи його формально. Певна частина таких лексем є похідною від дієслів з

тотожною семантикою, напр.: *гуртувати(ся)* – *гурт*; *об'єднувати(ся)* – *об'єднання*; *юрмитися* – *юрма*. Для тлумачення природи ФСК сукупності, й зокрема природи іменника як виразника категорії предметності й сукупності, необхідно з'ясувати поняття предметності, онтологічну і гносеологічну суть. З цього приводу своєрідним і ґрунтовним видається твердження: “Поняттєва категорія кількості перетинається не тільки зі сферою атрибутивності, але й зі сферою предметності (утворюючи такі поняттєві категорії, як одиничність / множинність, збірність та ін.)” [Лингвистический словарь, 1990, 385]. Такого погляду дотримується і Н.О.Слюсарєва, зазначаючи, що “категорія квантитативності значною мірою пов'язана з категорією предметності, оскільки перш за все рахуються чи вимірюються предмети, і властивість рахованості чи вимірюваності поширюється на інші явища чи події. Це, – додає дослідниця, – втілюється в мові у поділі слів-іменників на раховані й нераховані” [Слюсарєва, 1986, 163]. Цієї проблеми торкалося багато мовознавців, характеризуючи поняття “предмета” як “щось об'єктивне, що має реальне існування”, як “матеріально цілісний предмет, самостійна річ, тіло” [Руденко, 1990, 29-30]. Саме поняття “предметності” у мовознавчій літературі трактується як онтолого-гносеологічна основа “іменниковості”, яка “перш за все є окремішність, індивідуальне існування” [Руденко, 1990, 29]. Д.І.Руденко, вказуючи, що “предметність у мові базується на міцних позамовних (онтологічних і гносеологічних) основах”, стверджує, що “при цьому істотні характеристики” предмета передусім його цілісність, окремішність, а також чуттєва даність найбільше чітко виражається у сфері іменника” [Руденко, 1990, 56]. Варто підкреслити у цій характеристиці, що іменник орієнтований перш за все на дискретизацію універсума реальності” [Там само]. У цьому неважко пересвідчитися, простеживши, які мовні засоби вираження предметності беруть участь у становленні категорії предметності. Як свідчать дослідження О.М.Пешковського, “предметність” справді “створюється” системою морфологічних (число, рід, відмінок, означеність і т.п.), словотворчих (наявність характерних формантів), синтаксичних (тяжіння до певних синтаксичних позицій, сполучення з тими чи іншими класами лексем) характеристик [Пешковский, 1956, 61]. Нашим завданням є дослідження іменників із семою сукупності, що водночас є ре-

презентантами категорії предметності, й аналіз лексем (іменників), у яких значення не реалізується формально, т. зв. власне сукупних імен.

У сучасному мовознавстві наявні дослідження, які торкаються виділення власне сукупних лексем в окрему групу. Однак у таких випадках відсутня будь-яка спроба охарактеризувати їх, віднести до того чи іншого ЛГР. На наш погляд, буде доцільнішим проаналізувати власне сукупні лексеми як окремий ЛГР субстантивів, адже вони складають основний фонд ядра функціонально-семантичного поля сукупності.

Питання визначення ЛГР – глобальне й непросте, яке “в останні роки є предметом посиленої уваги лінгвістів” [Тарасова, 1994, 1]. Над цією проблемою працює багато мовознавців (Н.Д.Арутюнова, І.Р.Вихованець, А.П.Грищенко, А.П.Загнітко, Н.Ю.Шведова та ін.). Однак, як стверджує Н.І.Тарасова, “вичерпний опис особливостей поєднуваності ЛГР іменників у лінгвістичній літературі відсутній” [Там само]. Певні труднощі викликає те, що ЛГР іменників перетинаються, накладаються один на одний, тобто взаємодіють між собою. М.К.Дем’яненко зазначає, що причиною розбіжностей у погляді на ЛГР може бути і відсутність єдиної класифікації частин мови, у середині яких виділяються ЛГР [Дем’яненко, 1972, 4]. Ґрунтовною є точка зору О.В.Бондарка, котрий вважає, що ЛГР – це граматично значущі угруповання слів у рамках певної частини мови (тобто підкласи тієї чи іншої частини мови), яким властиві такі риси:

1) наявність спільної семантичної ознаки; 2) наявність / відсутність певного морфемного показника: *селянство, народ*; 3) взаємодія з МК, з якими ЛГР зв’язані семантично, що виявляється у можливості визначати співвідносність чи неспіввідносність компонентів певної категорії, напр.: приналежність іменників до конкретних, з одного боку, і до розряду абстрактних, збірних, речовинних, з другого, зумовлює співвідносність / неспіввідносність за числом.

О.А.Колесников, поділяючи погляди відомих лінгвістів, зазначає, що слова всередині ЛГР співвідносяться, об’єднуються на основі певної ознаки, але не протиставляються, тому що ЛГР характеризується однорідністю референтів класу об’єктів. І ця референтна однорідність породжує специфічний

прояв граматичних форм, що призводить до граматикалізації лексичних угруповань [Колесников, 1988, 55].

Виваженим є погляд на окреслення слів як ЛГР А.П.Загнітка, який характеризує це явище як ємне і таке, що передбачає:

1) об'єднання слів на ґрунті семантичної спільності; 2) значущість угруповання для граматики; 3) морфемну маркованість / немаркованість [Загнітко, 1996, 35]. Дослідник аналізує ЛГР як характеризовані та нехарактеризовані угруповання [Загнітко, 1996, 36]. Перші (збірні, одиничні іменники, зворотні дієслова) – “слова з формальною фіксованістю семантичної ознаки”, нехарактеризовані (лексеми особово / безособової семантики) – “позбавлені формалізації семантики” [Загнітко, 1996, 37]. Потреба розрізнення ЛГР є суттєвою, оскільки розкриває механізм граматичного структурування лексики, підкреслює функціональне навантаження тих чи інших словотворчих елементів, їх взаємодію з МК, диференціацію частиномовних дериваторів” [Там само].

Отже, ЛГР іменників слід установлювати з урахуванням критерію грамадикалізації лексичних відмінностей, зв'язку цих відмінностей зі специфікою прояву власних граматичних категорій іменників, з установленням розрядових синтаксичних і словотворчих особливостей.

Лексеми на позначення сукупності утворюють окремий ЛГР, на що вказують такі ознаки: 1) значення мовних форм власне сукупних імен визначаються на основі співвіднесеності з дійсністю: *гурт* – “зібрання, скупчення людей на протилежність одній людині” (СУМ, т.ІІ, с. 196); 2) це угруповання має спільну семантичну ознаку дискретної сукупної множинності: *стадо* – “група тварин (переважно одного віку, виду і т. ін.), об'єднаних з певною господарською метою” (СУМ, т.ІХ, с.636); 3) імена сукупностей позначають певну “окресленість”, виділення з усієї необмеженої кількості об'єктів певної частини: *армія* – “сукупність усіх сухопутних, морських і повітряних збройних сил держави” (СУМ, т.І, с.61).

Як свідчить аналіз, значення збірних іменників, що репрезентують у мові суцільну множинність, ґрунтується на базі уявлення про повторюваність, тиражованість однорідних референтів, доведеної до кількісного завершення,

пор.: *комарня* – збірн. “до комар (двокрила кровоссальна комаха)”, що може бути відсутнє у власне сукупних іменників: *гарнітур* – “комплект, набір предметів, що служать якій-небудь одній меті: шафа, сервант, крісла, стільці” (СУМ, т.II, с. 35). ЛГР-и по-різному виявляють себе і в словотворі. Якщо (для порівняння візьмемо ЛГР збірності) збірні іменники мають характерні для цього розряду морфемні показники (суфікси: **-ин(н)-**, **-цтв-**, **-ія**), то власне сукупні імена “відмовляються” від такої репрезентації свого статусу, трансформуючи сему “єдності” у саме лексичне значення: *сервіз* – “повний набір столового або чайного посуду” (СУМ, т.IX, с.128).

Не менш важливою ознакою, що сприяє залученню до ЛГР сукупних іменників, є ознака неодносності: жоден з членів сукупності не може бути названим іменем, що є одноосновним з іменем самої сукупності, пор.: *отара* – “великий гурт овець, кіз” (СУМ, т.VI, с.103), пор. також одиничні іменники: *очерет* – *очеретина*, *цибуля* – *цибулина*; збірні імена: *юнацтво* – *юнак*, *мишва* – *миші*.

З-поміж властивостей, що відрізняють ЛГР власне сукупних іменників від інших розрядів, є здатність сукупних імен вільно вживатися у формі однини і множини, чого не спостерігаємо у збірних іменників, пор.: *панство* – збірна лексема і *сад* – *сади* – власне сукупний іменник; *мушва* – збірне ім'я і *група* – *групи* – власне сукупна лексема, а також абстрактні іменники: *заздощі*, *молодість*; речовинні: *молоко*, *висівки*; збірні: *татарва*, *жіноцтво* та ін.

Власне сукупні лексеми у своєму загалі нерівнопорядні ні за потенціалом творення форм однини і множини, ні за наповненням й окресленням семантики сукупності. Одні з них зберігають її навіть за умови вилучення тих чи інших компонентів із визначеної однини, інші ж відразу зазнають ущербності і втрачають свою цілісність: комісія може складатися з трьох і більше членів, але азбука, алфавіт містять вже визначену кількість літер. До диференційних ознак ЛГР сукупності, що відрізняють це угруповання від інших, відносимо і здатність сукупних лексем поєднуватися з числівниками, тобто реалізувати ідею рахунку: *п'ятнадцять груп*. А лексеми з послідовною репрезентацією графем однини (збірні іменники), що підтверджується їх несполучуваністю з кількісними числівниками, не підлягають лічбі,

“оскільки предметність як складовий компонент однорідної сукупності не вичленюється з ряду подібних, а сприймається як єдине ціле” [Безпояско, 1991, 144]. Це ж явище спостерігається і серед речовинних іменників: *молоко* – не можна сказати *три молока*; *дріжджі* – *чотири дріжджі*; серед абстрактних іменників: *старість* – *дві старості*, *жадоба* – *п'ять жадіб*.

Отже, як свідчать спостереження, власне сукупні іменники можна кваліфікувати як ЛГР на підставі таких чинників:

- 1) наявність спільної семи дискретної сукупності для всіх компонентів;
- 2) наявність повної числової парадигми;
- 3) сполучуваність з кількісними числівниками;
- 4) неодносоставність компонентів з назвою самого угруповання;
- 5) співвідносність з фактами дійсності.

Власне сукупні іменники складають ФС мікрополе, що входить до складу ФСП сукупності.

Заслужують на увагу іменники, які “спеціалізуються на вираженні семи конкретної кількості й “створюють ситуацію квантитативної актуалізації” [Безпояско, 1991, 137], пор.: *двійка*, *трійка*, *десяток*, *сотня*, *тисяча*, *мільйон* і под. Ці іменники можуть сполучатися з будь-якими числівниками: *дві третіх сотні*, *п'ять десятків*, *кілька мільйонів*, *шоста тисяча*.

Відомо, що подібно до кількісних числівників ці іменники сполучаються з субстантивами, “які називають предмет з числа однорідних йому предметів”.

Підтвердження до цього спостереження ми зможемо знайти у дослідженні О.К.Безпояско “Іменні граматичні категорії”, в якому зазначається: “Присутність квантитативного компонента простежується у формально-семантичних ознаках цілого ряду споріднених похідних, напр.: *близнята* (*двійня*, *трійня*), різновидів одягу (*костюм-трійка* і под.)” [Безпояско, 1991, 138]. Дослідниця підкреслює, що “перелік семантико-граматичних особливостей найменувань означеної кількості підтверджує іменниковий тип морфологічних одиниць, які є реліктом давніх квантитативних номінацій” [Там само].

Ці лексеми, означаючи особливий тип сукупної множинності (означена множинність), посідають центральне місце у мікрополі власне сукупних лексем, оскільки “вони разом з такими іменами, як “загін”, “трупа” містять найповніший вияв ознак “цілісності”, “єдності”, яка при потребі може бути вичленована. Однак можна помітити, що коли іменники “загін”, “трупа” означають невідзначене дискретне об’єднання компонентів (ми не знаємо, скільки осіб входить до загону чи трупи, хоча напевне знаємо про їх згуртованість з тією чи іншою метою), то квантитативні найменування – *трійка*, *двійня*, *тисяча* і под. чітко вказують на окреслену, конкретну кількість (*три*, *два*, *тисяча*). Це ще раз підкреслює, що існує зв’язок ФСП сукупності з ФСП узагальненості, означеності / неозначеності, кількості, і посередником у ньому виступає ядро власне сукупних лексем у складі зазначених компонентів.

Периферію ФС мікрополя власне сукупних іменників складають слова, у яких первинне значення не містить у собі семи сукупної множинності. Сукупними вони стають, потрапляючи в таке оточення, що гарантує наявність необхідного значення сукупності, яке може бути вичленоване при потребі, напр.: *колона* – несуккупне значення: “споруда для підтримки будови, для прикраси архітектурних ансамблів” і сукупне значення (друге у СУМі): “стрій, у якому військовослужбовці або військові підрозділи розміщені один за одним на певній дистанції” (СУМ, т.IV, с.230). Це переносне значення надається несуккупній лексемі на основі подібності, але при цьому спостерігається ще й набуття цим словом здатності розчленовуватися, виділятися з множинності.

Як показали дослідження, периферійність ФС мікрополя власне сукупних імен має кілька рівнів (ступенів). Нами подається один із можливих варіантів класифікації сукупних іменних лексем. Перший рівень периферійності – це імена, які, не маючи первинного значення сукупності, отримали його в результаті розвитку мовних явищ: *стовпчик* – а) несуккупне значення: “зменшено-пестливе до “стовп”; б) сукупне значення: “купа складених один на одний предметів” (СУМ, т.IX, с.722) – *На столі перед економом лежить стосик паперів, пачка і стовпчики грошей* (М.Стельмах). Для цих лексем значення сукупності

з'являється на тому етапі формування, коли стає необхідним явище зіставлення, порівняння. Факти, предмети дійсності зіставляються, поглиблюються, розширюються, і від цього слова (несукупного) відгалужується значення, що потім формується у самостійну лексичну одиницю. Ця сукупність є вторинною, похідною. Зв'язок між першим і другим словом існує як зв'язок “вчителя і учня”.

Другий рівень периферійності складають слова, які є сукупними внаслідок виникнення омонімічних форм, тобто ці лексеми перебувають в омонімічному зв'язку з несуккупними поняттями. В українській мові вони пояснюються терміном лексичні омоніми – однакові за написанням, але різні за значенням. Другим компонентом омонімічного ряду є елемент із сукупним значенням: *груда*² – “велика кількість предметів, нагромаджених безладно один на другий; купа”; *бунт*² – “зв'язка, сувій, пачка або тюк якихось матеріалів” – *Укладають тютюн в бунти зразу ж після зв'язування* (СУМ, т.І, с.256). Іноді трапляється так, що тільки друге, третє або ж навіть і четверте значення одного (другого) з омонімів позначає дискретну сукупну множинність. У цьому випадку, можливо, треба говорити про особливе, окремішне мікрополе всередині мікрополя сукупності на ділянці периферійності, напр.: *блок* (3 значення) – “об'єднання держав, організацій”; *бабка* (7 значення) – “купка складених на полі снопів жита, льону та ін.”

Третій ступінь нецентральної частини ФС мікрополя сукупності складають ті іменники, що набули сукупної семи шляхом переосмислення значення на основі порівняння, зіставлення. І на основі спільних рис, ознак виникає лексема із семою “єднання”, що може поділятися. У цьому випадку використовуються форми числа однини іменників, які позначають істоту чи предмет. Цей спосіб вираження єднання виявляє у сучасній мові значну продуктивність [Русский язык, 1996, 103], пор.: *Відвідувача парку вражає різноманітність розваг, які є в ньому; Нового вчителя повинні готувати нові університети*. Таке функціонування іменників в однині носить узагальнений, неконкретизований характер, оскільки “відвідувачем” може бути кожен, їх (відвідувачів) може бути багато (сто, двісті п'ять). Свою сукупність іменники виражають ситуативно, в контексті. Як зазначив О.О.Потебня, такі лексеми реалізують “образ суцільної множинності” [Потебня, 1968, 25]. У мовознавстві вони

отримали назву – імена із збірним значенням, імена у формі числа однини із узагальнено-збірним значенням [Прокопович, 1966, 30]. Учені відносять ці лексеми до периферії ФСК збірності, тому що вони виражають “нерозчленовану сукупність, множинність в одному” [цит. за Прокопович, 1966, 29]. Видається не досить коректним віднесення цих периферійних значень виключно до категорії збірності. Цілком правомірно зараховувати цей рівень периферії як до ФСП збірності, так і до польової структури власне сукупних імен. Так, В.Г.Адмоні наголошує, що “окремим і надзвичайно суттєвим випадком польової структури граматичних одиниць є частковий збіг полів різних одиниць, тобто наявність у двох полів спільного елемента” [Адмони, 1964, 49-51]. Іноді трапляється так, що збігаються три і більше полів. У випадку з реченням *На десятки кілометрів росте **смерека*** ми враховуємо, що тут перетинаються такі ФСП: 1) ФСП сукупності, що бачимо: а) у прогнозуванні на такій великій площі наявності не одного дерева (можна порахувати); б) у можливості використовуватися в множині: *На десятки кілометрів ростуть **смереки***, що не руйнує загального змісту речення; 2) ФСП збірності – збереження семи нерозчленованої сукупності (смерека) і неспроможності сполучатися з кількісними числівниками (у реченні); 3) ФСП узагальненості, що помітно в узагальненні всієї кількості смерек (тисяча, п’ять тисяч) і трансформації поняття числа множини в однину, не втрачаючи кількості “більше ніж один”. Це явище відбувається подібно до того, як ми зберігаємо, наприклад, кілька речей, предметів у шкатулці, шухляді стола, сукупність котрих при нагоді можемо розчленувати, забрати по одному; 4) ФСП а) означеності – конкретне дерево, типовість явища; б) неозначеності – реалізується в неконкретній, невизначеній кількості дерев. Розташування ядра й периферії власне сукупних лексем бачимо на такій схемі:

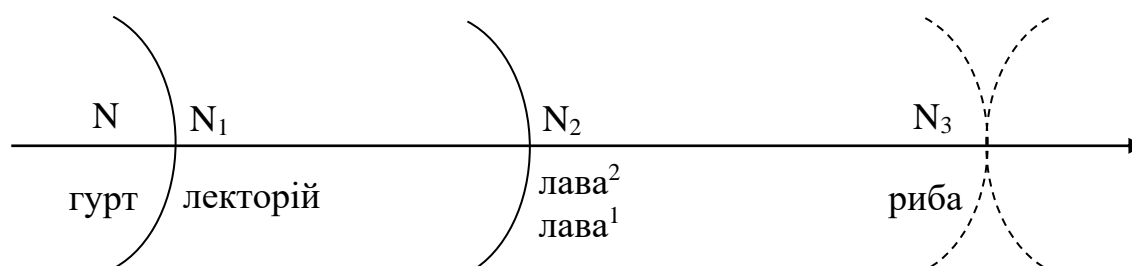

Рис.1.2.

Звичайно, як і ядро, так і периферія можуть формувати свої мікрополя всередині мікрополя сукупності.

1.3.3. Збірні іменники

До ФСП сукупності, поза всяким сумнівом, входить ФСК збірності. Те, що збірність є ФСК – не нове у лінгвістиці. Однак побутує думка, що проблема збірних іменників ще науково не вичерпана [Миськевич, 1970, 4]. Зі збірним, об'єднуючим значенням існує багато слів. Так, Г.І.Миськевич наголошує, що “варто принципово розрізнити два розряди іменників із збірним значенням: 1) іменники різної морфологічної структури, що мають схоже лексичне значення, яке міститься в об'єднанні в одному подібних чи однорідних предметів; у яких це значення у структурі слова нічим не виражене; для яких значення збірності оголошується цілком умовним, невиявленим формально: *народ, згряя, група, рій*”. Так, ці іменники є власне сукупними, оскільки надається перевага визначенню збірних іменників тільки за лексико-граматичним критерієм. Власне сукупні іменники (*народ, згряя, група, рій*), якщо й характеризуються наявністю значення збірності (маємо на увазі – зібрати, поєднати в одне ціле), аналізуються як лексеми немотивовані, з повним виявом числа; 2) “іменники, у яких значення збірності виражається засобами морфологічного способу словотвору. Самі словотворчі форманти є мовними засобами, що складають специфіку категорії збірних іменників, які виражають її лінгвістичний зміст” [Миськевич, 1970, 4-5]. Мовознавці по-різному підходять до вирішення проблеми збірності, а саме до окреслення семантичної категорії збірності, що лежить в основі ФСК збірності, визначення її диференційних ознак. Так, О.О.Лешкова зазначає, що сутність значення збірних іменників (дослідниця вважає, що базовим засобом вираження семантики збірності є збірні іменники) зводиться до визначення сукупної множинності, яке конституюється кількома семантичними компонентами, серед яких є: 1) значення множинності складових елементів сукупності; 2) значення цілісності, сукупного характеру множинності; 3) ознака вичерпаності множинності; 4) значення якісної характери-

стики сукупності, яка визначається якісною своєрідністю елементів, що складають сукупність [Лешкова, 1984, 7]. У мовознавстві спостерігається виділення лінгвістами різних принципів виокремлення збірних іменників у ЛГР. Зокрема О.О.Лешкова говорить про строго семантичний принцип виділення збірних іменників; Г.І.Миськевич наголошує на ознаці словотвірної похідності, підкреслюючи, що “терміном збірні імена ... називаються тільки іменники з словотвірно вираженим значенням збірності, що характеризується певним формальним співвідношенням базової основи слова і вивідної (похідної) основи” [Миськевич, 1970, 5]. Г.Я.Томіліна визначає збірні іменники як такі, що “виражають сукупність однакових або подібних предметів, що сприймається як одне ціле” [Томіліна, 1971 б, 32]. Дослідниця приєднується до думки, що до збірних “не належать іменники, які семантично споріднені із збірними, але не мають граматичних ознак збірності (тільки однина; суфікси збірності)” [Там само]. Таким чином, вказується на обов’язковість у “діагностичному еталоні” збірності граматичного принципу.

Відштовхуючись від аналізу значного фактичного матеріалу, О.М.Гвоздев стверджує, що “значення категорії збірності полягає в тому, що група предметів мислиться як єдине ціле” [Гвоздев, 1973, 155]. Саме цим збірність відрізняється від множини, “яка позначає декілька предметів, не вказуючи на їх об’єднання” [Там само]. Одночасно дослідник подає диференційну характеристику збірних імен щодо конкретних і речовинних іменників: “Збірні іменники співвідносні і протиставляються конкретним, що позначають в однині одиничні екземпляри – *дружина* – *дружинник*” (на наш погляд, *дружина* – власне сукупна лексема) і “відрізняються від речовинних тим, що вони є об’єднанням окремих екземплярів, допускають рахунок”. Автор зараховує до збірних іменники, які, по за всяким сумнівом, є сукупними. Тому теза про можливість рахунку щодо збірних іменників дещо неправильна. Збірні іменники сполучаються з числівниками невизначеної семантики: *багато козацтва*, *мало жіноцтва*, але аж ніяк не з визначеною кількістю: *п’ять козацтва*. Збірні лексеми з-поміж усього загалу іменників слід виділяти за такими принципами:

1) семантичний; збірність – об'єднання одиниць в одне ціле (*мишва, золото, земляцтво, еміграція*). Цей принцип є спільним для власне сукупних і збірних субстантивів (а також для інших членів сукупності), адже він покладений в основу розмежування сукупних лексем взагалі і слів, які не мають сукупного значення, але характеризуються вираженням форми однини, пор.: збірні, сукупні, множинні, матеріально-речовинні іменники та одиничні, конкретні субстантиви, власні назви: *парубоцтво* і *парубок, картопля* (узаг.) – *картоплина, сім'я – батько*; 2) словотвірний; власне формальне репрезентування збірного значення (*дрібнота, малеча, павутиння, скотарство, селянство*); 3) граматичний: а) наявність форм однини (тільки) (*верб'я, квасолиння, парубоцтво*); б) неспроможність сполучатися з кількісними (визначеними) числівниками (*десять парубоцтво (а)*). Поряд з цим в українській мові наявні окремі збірні іменники, що можуть мати форму множини, пор. лексеми типу *вільшняк – вільшняки, березник – березники*. Очевидно, такі іменники є перехідною ланкою між збірними та власне сукупними іменниками, їх афікси (**-няк, -ник**) постають універсальними суфіксами і використовуються для створення не тільки збірних субстантивів (напр.: *робот-а – робіт-ник*). Це досить суперечливе питання, остаточно не вирішене, і потребує подальшого розв'язання. Зазначені принципи діють разом, у силу чого не можна нехтувати хоча б одним, оскільки порізно вони складають диференційний фонд інших ЛГР, ФСК. Для розрізнення семантично близьких угруповань, категорій на перший план виступають словотвірний і граматичний критерії.

Значення збірних іменників є лексико-граматичним, тому що, з одного боку, воно відображає реально існуючу дійсність, з другого боку – виявляється в мові у вигляді особливих граматичних форм (морфологічних або синтаксичних).

Якщо аналізувати збірні іменники з граматичного погляду, то слід зауважити, що ці імена позначають сукупність однорідних одиниць, які оформлюються як іменники, що мають тільки форму однини [Маевская, 1968, 92-95], напр.: *Хутко перебігли (пани) до міста, наче межі **комашиню** впали* (М.Вовчок) (СУМ, т.IV, с.241). Отже, збірні іменники позначають множинність у єдності. Всі імен-

ники зі збірним значенням (мова йде саме про збірні імена) можна поділити на дві групи: 1) іменники з мотивованою збірністю; 2) іменники з немотивованою збірністю. У першому випадку збірність виражена морфологічно за допомогою спеціальних афіксів. До другого різновиду належать збірні іменники з непохідною основою або такою похідною, яка включає афікси незбірного значення: *нечисть, каліч* та ін.

Як зазначає О.О.Холодович, збірні іменники характеризуються як недискретна множинність, тобто така множинність, що розуміється як неможливість виділення об'єкта із множинності, розчленування множинності на складові. Однак існує твердження, що у певному розумінні в семантиці збірних імен здійснюється поєднання дискретності і недискретності [Руденко, 1990, 157]. Дискретність виявляється у тому, що кожний носій мови усвідомлює входження цілісних елементів у “збірну множинність” [Руденко, 1990, 160], напр.: *панство – пан – пани; комахня – комаха – комахи*. А недискретність простежується у наявності у поданих іменників формальних ознак нерахованих імен.

Д.І.Руденко наголошує, що “подання в мові множинності безумовно дискретних об'єктів так, наче б вона була суцільною масою, стає основою для своєрідної мовної гри” [Руденко, 1990, 163]. Чимало збірних імен на позначення множинності осіб і уявлення про цінність людини, що підтримується співвіднесеністю збірних іменників із загальними, взаємодіє з формально вираженим значенням недискретності. Мова ніби заперечує сама себе з метою “відтінку”, посилення сутності певної властивості, яка притаманна багатьом об'єктам, висловлення якоїсь оцінки [Руденко, 1990, 164]. Це твердження породжує думку, що теза про визначення збірності через взаємодію тільки з категоріями предметності й квантитативності вимагає суттєвого перегляду.

Оцінка виникає тоді, коли мовець показує своє ставлення до множинності, до збірності, при потребі думаючи про неї, як про недискретну множинність. Звичайно, при цьому мовець уявлятиме не об'єкт в одиничному екземплярі, а сукупність осіб, сконцентрованих, об'єднаних у цьому випадку для вираження не стільки кількості (вона невідома мовцеві), а скільки якісного осмислення множи-

ни, угруповання. Простежимо процес утворення, наприклад, частини війська – стрілецьтва. Зрозуміло, що солдати (стрільці), об'єднуючись у це угруповання, не мали метою кількісне об'єднання, а передусім якісне – тобто лише тих осіб, які хотіли воювати і вміли стріляти. Закономірність, яка притаманна поняттю множинності, – зібрання людей, тобто залучення певної кількості, більше ніж один (онтологічної кількості), а інколи – ніж десять – двадцять осіб, предметів.

У збірних іменників, зауважимо, є власна смислова специфіка, що, на думку Д.І.Руденка, дозволяє виділити їх в окремий клас. У збірних іменників значення множинності має лексичний характер і суперечить значенню нерахованості, недискретності, яке виражають ці імена граматично, що служить джерелом виникнення оцінки [Руденко, 1990, 166-168]. Оцінка може бути і позитивною (або нейтральною) – *купецтво, студентство*, і негативною (слабко негативною) – *офіцерня, солдатня, татарва*, що знову ж таки залежить від ставлення мовця до явищ дійсності і формальних репрезентантів емоційної характеристики об'єкта: *купецтво* – 2 значення – збірн. до *купець*.

Збірні лексеми, за словами Д.І.Руденка, розмежовують “класи людей, тварин, рослин, речей” – як через свої словотвірні ознаки, так і семантично, методом оцінки [Руденко, 1990, 177]. Як стверджує В.І.Дегтярьов, таке явище має історичне пояснення: “Спостерігається семантична відмінність між збірними іменами особових значень від предметних, що базується на різному осмисленні живих (істот) і неживих (неістот) сукупностей” [Дегтярев, 1982, 147]. Це явище досліджувалося лінгвістами щодо староукраїнської мови.

Збірні іменники зокрема і категорія збірності загалом, можуть бути самостійною, індивідуалізованою, самодостатньою категорією, яка характеризуватиметься як квалітативно-квантитативна, оскільки вона організована відповідно до своїх власних принципів. Квалітативність досягається: 1) оцінюванням об'єкта з боку мовця на основі порівняння; 2) тісною взаємодією об'єктів (в чому полягає завдання об'єднання); 3) особливим різновидом самого об'єднання, відношенням цілого і частини. О.О.Холодович стверджує, що саме це називають збірністю, оскільки збірність постає “сукупністю однорідних предметів, які

складають одне ціле, тобто як одиниця, що протистоїть іншій сукупності, яка теж розуміється як одне ціле, знову ж таки інша одиниця. Недарма і форма в цьому випадку для множинності й до сих пір є форма однини, бо що таке однина, як не форма вираження якості *par excellence*” [Холодович, 1946, 31].

Звичайно, якісна оцінка відіграє неабияку роль і при поясненні сукупних імен, проте у збірних іменників ця ознака є найосновнішою, що дає можливість відрізнити такі лексеми від інших.

Таким чином, збірність можна визначати як атрибутивну онтологічну категорію, що має квалітативно-квантитативний характер і виражає трактування певного зібрання предметів як неподільної спільності цих предметів у їх просторово-часовій нерозривності [Решетникова, 1991, 153]. Як підтвердження цього видається слушною думка Д.І.Руденка, який зазначає, що іноді використання збірного імені є єдиним кроком, тобто відсутня можливість вибору мовного засобу, яка являє собою важливу передумову оцінки, напр.: *дворянське офіцerstvo* (а не *дворянські офіцери*), *багатомільйонне слов'янство* (а не *багатомільйонні слов'яни*) [Руденко, 1990, 187]. Множинність подається через характеристику кількісного складу за допомогою прикметника (тобто квалітативна ознака).

ФСК збірності теж, як і попередні мікрополя дієслів і власне сукупних лексем, має сітку периферій. У рамках свого мікрополя збірність містить ядро, що складається зі слів, яким властиві такі ознаки: 1) уособлення певної множинності як цілісної, нечленованої сукупності лексем (предметів); 2) наявність числа однини; 3) наявність чи відсутність формальних показників збірності. Всі ці ознаки повинні бути первинними, тобто такими, які репрезентують збірність у цих словах безпосередньо під час знайомства з ними: *зелень, біднота, україністика*.

Периферію ФС мікрополя збірних іменників утворюють лексеми, у яких первинне значення не містить у собі семи збірності. Збірними вони стають внаслідок переосмислення значення, називання одним іменем незбірної лексеми і збірного іменника, напр.: *насіння* – 1. ”Зачаток рослини, який складається із зародка та оболонки” – незбірне значення і 2. “Зерна, дрібні плоди рослин, призначені для посіву, посадки і т.ін.” – збірна лексема (СУМ, т.V, с.188).

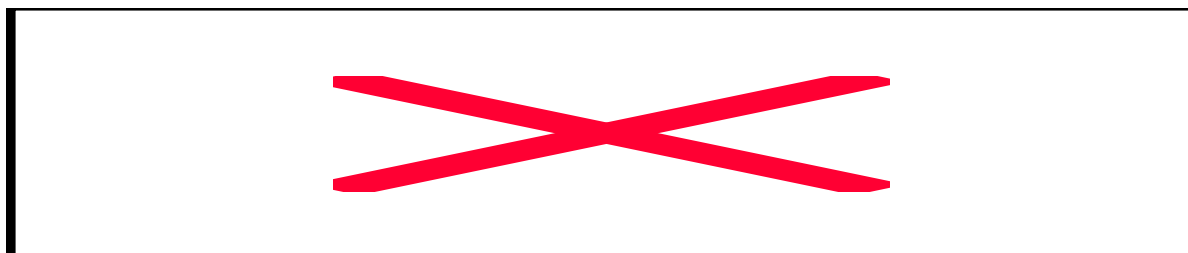

Рис.1.3.

Це периферія першого рівня. На другому рівні нецентральної частини поля, як свідчать спостереження, перебувають речовинні іменники, які мають форму однини і є нерахованими: *агрус*, *ожина* і под. Однак варто зазначити, що не всі речовинні лексеми складають периферію категорії збірності, а тільки ті, які означають рослини, ягоди, кущі й у яких загальна назва збігається з назвами компонентів цієї збірності: *смородина* – кущ і *смородина* – ягода з цього куща.

Третій ступінь периферії збірних лексем складають іменники, які первинно є нерахованими (*singularia tantum*), проте в узагальнювальному значенні отримують сему “збірності”, “внутрішньої рахованості” і займають периферію. Це – метонімічні лексеми, напр.: *Весь Київ вийшов на площі* (мається на увазі люди, кияни, які живуть на той час у Києві, вийшли на площі міста, не одна людина, а тисячі); *Все місто спить, а я не сплю* (всі (сто, дві тисячі осіб) сплять, а я не сплю).

На четвертому ступені периферійності перебувають лексеми, які отримали сукупне значення внаслідок переосмислення семантики за допомогою порівняння, зіставлення (*білка*, *ялина*).

Периферія третього ступеня власне сукупних лексем і четвертий рівень збірних іменників є спільною зоною для обох ЛГР – сукупності і збірності. Цей рівень нецентральної частини збірності виражається за допомогою форми однини, що має неконкретизований характер, узагальнює саме поняття. Такі іменники є досить специфічними, оскільки, позначаючи збірно або сукупно ту чи іншу групу осіб, тварин, предметів, такі форми одночасно вказують і на окремого представника цієї групи. Для прикладу візьмемо таке речення: *Наша домашня качка походить від крякви* – де слово *качка* передає семантику виду домашньої птиці взагалі і як одиниці цього виду (окрема особина): загальне і частина. На користь віднесення лексем типу *риба*, *качка*, *туя* (*У всьому світі тую ціняться за*

декоративність) до спільної периферії двох ФС мікрополів сукупності свідчить і те, що аналізованим іменникам притаманна здатність утворювати й однину, і множину, чого не можна сказати про речовинно-збірні лексеми, метонімічні слова, без привнесення іншої конотації (мова не йде про речовинні іменники, які можуть вживатися у множині, але означають дещо інші поняття, пор.: *Жита ласкаво обіймали її стан*). Ця ознака залучає їх до сукупних імен. До збірних такі лексеми наближає форма однини, у якій вони перебувають у цьому випадку. Слід зазначити, що певна частина іменників має назву одноосновну з найменуваннями елементів збірності (*туя, смерека, ялина*), а інша – різниться найменуваннями (*Дуже багато риби: окуня, щуки, плотви – є у цьому ставку*), що дає можливість об'єднати виявлені ознаки й віднести ці лексеми до спільної периферії. Очевидно, тут потрібно говорити про родові відношення. Ті імена, компоненти яких мають назви неодноосновні із загальною назвою, що зближує їх з сукупними, означають, як правило, рід (*птах, тварина, риба, дерево, квітка* та ін.), а наближені до збірних лексем – вид (або підвид): *дерево (туя, ялина, смерека); птах (синиця, соловей)*. Хоча, звичайно, і лексеми *туя, сосна, соловей* можуть далі поділятися на “західна” (*туя*), “кулеподібна” (*туя*), “американський” (*соловей*), що залежить від виду інформації. Отже, загальна прогнозована схема ФС мікрополя збірності у складі ФСП сукупності виглядатиме так:

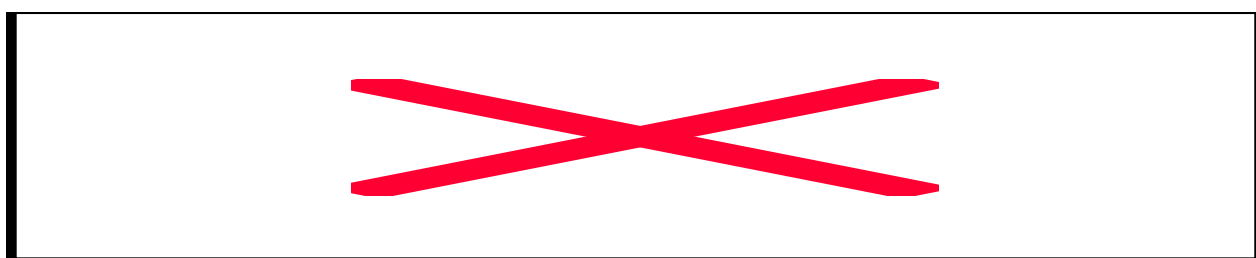

Рис. 1.4.

1.3.4. Співвідношення між збірними і сукупними іменниками

Необхідно з'ясувати, у чому ж полягає відмінність між іменниками збірності та сукупності. Граматична категорія числа з двочленним протиставленням грамам реалізує потребу вираження кількісних відношень предметів і явищ об'єктивної дійсності як властивості оточуючої матерії [Безпояско, 1991,

134]. І не випадковим є твердження, що кожен ряд граматичних одиниць характеризується специфічною єдністю змісту і форми з індивідним ступенем абстракції множинності, пор.: розчленована сукупна множинність (*ватага, юрма*), проста множинність (*стіл – столи*); нерозчленована сукупна множинність (*татарва, професура*) [Безпояско, 1991, 135]. Слова на позначення сукупної множинності належать до ЛСГ збірних іменників, а лексеми із розчленованою сукупною множинністю відносяться до сукупних імен. Слід зазначити, що у роботі подається порівняльний аналіз слів із семою “об’єднання” однієї частини мови – іменника, оскільки саме тут спостерігається неадекватне розуміння таких понять, як збірні імена та власне сукупні імена. На сьогоднішній день у різних лінгвістичних працях немає єдності у віднесенні тих чи інших іменників до категорії збірності. Для з’ясування цієї проблеми необхідно зрозуміти, якими засобами оперує сама мова для вираження ідеї об’єднання, які існують диференційні ознаки залучення лексем до збірних іменників та власне сукупних лексем. Нашим першочерговим завданням є вироблення диференціації щодо класифікації дистрибуцій.

З цією метою слід проаналізувати наявні в лінгвістиці підходи до розв’язання проблеми щодо розмежування збірних, власне сукупних іменників. Для її з’ясування розглянемо ряд слів з прогнозованою семою єдності: *селянство, професура, комплект, ватага*. Кожне з цих слів “містить ідею “множинність як ціле” [Рюмина, 1991, 146-152], якій властиве семантичне навантаження. І *селянство*, і *професура* належать до т.зв. збірних іменників, що означають “більше ніж один” ; “недискретна єдність”. Збірність, на думку З.К.Ахметжанової, – нерозчленоване позначення сукупності однакових чи схожих предметів, які є єдиним цілим (*колектив, маса*). Звідси очевидно, що авторка зараховує виділені нами в окремий розряд сукупні імена до збірних, ніяк не вирізняючи їх з-поміж останніх. Така думка не нова. Так, Е.В.Алексеева зазначає, що “до лексико-семантичної категорії сукупності входять як іменники з повнотою форм числа (*народ, згряя*), так і іменники тільки числа однини (*адміністрація, буржуазія*)”. О.М.Гвоздєв, зокрема, включає до категорії збірності не тільки слова типу *учительство, молодь*,

але й лексеми *полк, група*, наголошуючи, що ці імена є збірними через те, що “вони все ж таки позначають об’єднання осіб, тварин, предметів як щось цілісне”. Одночасно ряд дослідників (І.Е.Єселевич, О.О.Шахматов) відносить сукупні імена до збірних, виділяючи їх в особливу групу, яка позначає об’єднання, що виступають як одиниці, які допускають рахунок – *багато зграй*, що не зв’язані з конкретною єдністю основ (чи кореня) – *трупа – актори*, які поєднуються із позначенням неозначеної та означеної кількості – *декілька полків, три отари*. Н.Д.Черкес у своєму дослідженні “Категорія збірності в українських говорах Карпатського регіону” констатує, що, оскільки значення збірності охоплює семи сукупності та множинності, множинні та групові (сукупні – авт.) іменники не повинні опинятися за межами цієї лексико-граматичної категорії. Дослідниця вважає, що “семантичний обсяг групових іменників не обмежується значенням сукупної множинності. Для них характерне одночасне поєднання сем сукупності й окремоті, що й робить можливим вживання їх в однині та множині”. Висловлюється думка, що здатність цих іменників утворювати форму множини не суперечить вираженню у традиційному збірному значенні сукупної множинності формою однини, оскільки множина групових іменників означає не збірність, не розчленовану множинність одиничних об’єктів, а дистрибутивну множинність сукупних одиниць (*полки, стада*) [Черкес, 1994, 18]. Отже, Н.Д.Черкес, услід за О.М.Гвоздевим, І.Е.Єселевич, О.О.Шахматовим, відносить сукупні імена до групових (або лексичних) збірних, констатуючи, що це імена, які можуть утворювати форми однини і множини, піддаються лічбі й в однині виражають значення множинності, сукупності та розчленованої одиничності.

Залучення до розряду збірних іменників типу *згряя, рота, група* та ін. Л.М.Топчій пояснює “давніми способами чуттєвого усвідомлення будь-якої множинності як сукупної, що збереглося в значенні окремих слів такого типу на лексичному рівні. Лексично виражене значення збірності (давніша форма) не мало корелятивних гомогенних форм однини та множини” [Топчій, 1997, 57]. При цьому “вживаючись у формі множини, іменники з лексичним вираженням збірності (власне сукупні – авт.) втрачають чи якимось чином затем-

нюють характер збірного значення” [Топчій, 1997, 57]. Тобто власне сукупні іменники у множині виражають вже дистрибутивну множинність.

Водночас існує протилежна думка щодо визначення лексем на позначення сукупності, а саме виділення категорії сукупності як окремої категорії. Зокрема Г.І.Миськевич доводить, що поняття сукупності, що позначається збірним іменником, є абстрактне поняття. Воно існує лише у свідомості мовців – це уявлення мовця про якусь множинність предметів як про єдине поняття. Абстраговане уявлення про певну кількість однорідних предметів як про сукупність і є лексичним значенням збірних імен. Предметним значенням збірних іменників слід вважати позначення певної множинності однорідних, але самостійних предметів [Миськевич, 1970, 8]. Не випадковим є твердження, що саме абстрактність позначуваного поняття є основною ознакою, яка принципово відрізняє лексичне значення, що виявляється в інших розрядах іменників. Дослідниця вказує, що в групах слів з морфологічно невираженою семантикою збірності у лексичному значенні відображається не абстрактне поняття, а наявне реально об’єднання чи якесь реальне згуртування названих об’єктів [Миськевич, 1970, 9].

Звідси можна зробити висновок, що поняття сукупності, позначуваної збірним іменником, об’єднує в собі однорідні предмети: *мишва* – “сукупність мишей”. На думку І.Г.Матвіяса, з погляду лексичного значення збірність полягає в тому, що відповідні іменники нерозчленовано виражають сукупність однакових або подібних предметів чи істот, що сприймається як одне ціле [Матвіяс, 1969, 58]. До граматичних ознак збірності відносимо відповідні типи словотвору й особливості відмінювання та зв’язків з числівниками. Мовознавець не зараховує до збірних слова типу *народ*, *армія*, *полк*, оскільки вони не характеризуються специфічними словотворчими показниками, мають форму множини – *народи*, *армії*, *полки*, можуть сполучатися з кількісними числівниками – *три армії*, *шість полків*, *два народи*. Але водночас зауважується, що при врахуванні тільки лексичного значення, “відносити названі іменники до збірних є всі підстави, адже вони “виражають сукупність реалій, що мисляться як одне ціле” [Матвіяс, 1969, 61].

На наш погляд, до власне сукупних іменників як до окремого ЛГР необхідно застосувати комплексний аналіз, враховуючи і лексичне значення, і граматичне. Сукупні імена позначають певну одиницю, відокремлену, виділену частину чогось. Деякі з них мають ширше значення і поєднуються з різними словами: *юрба хлопців, клас дівчаток*. Слова, яким притаманне вужче значення, можуть поєднуватися або з обмеженою кількістю слів, або тільки з одним: *згряя птахів, стадо баранів*. Існує також ряд слів, що позначає певну кількісну одиницю: *рота, клас, гарнітур, сервіз*. На відміну від сукупних імен, як стверджує Н.І.Маєвська, збірні іменники не мають значення “частини”. Коли нам необхідно виділити частини із загального, ми робимо це за допомогою контексту: *Дітвора, що грається на майданчику; Ота дітвора*.

Іменники із семою сукупності позначають одиницю, виділену частину чогось. Тобто, якщо множина і збірні іменники позначають об’єднання необмеженої кількості об’єктів, мається на увазі, що охоплюються всі без винятку об’єкти, напр.: *дітвора – діти, дитина*, то імена сукупностей позначають певну “окресленість”, виділення з усієї необмеженої кількості об’єктів якоїсь її частини, напр.: *експедиція* – “група, загін людей, що здійснюють подорож, поїздки, відрядження із спеціальною метою, спеціальним завданням”.

Легко зауважити, що форми збірності пов’язані спільністю кореня з конкретними іменами. Іншими словами, кожен член збірності обов’язково названий іменем, що є одноосновне з іменем збірності: *квасолиння – квасолі – квасоля, комарня – комарі – комар, земляцтво – земляки – земляк*. Простежимо це явище з-поміж сукупних імен: *комісія* – “група осіб, якій доручено розв’язувати певні питання – голова комісії, заступник голови комісії, члени комісії”. Кожен член сукупності має іншу основу, корінь, ніж загальне сукупне ім’я.

Своєрідною є думка М.К.Дем’яненка, який зазначає, що оскільки збірні іменники в однині виражають поняття не однієї особи чи предмета, а багатьох, постільки вони виявляються співвідносними з формами множини слів, які позначають відповідні особи і предмети (*козацтво – козаки*). Вираженню поняття множинності у збірних іменників притаманний особливий характер. Категорія збірно-

сті нерозривно зв'язана з категорією одиничності. Тому той чи інший іменник є збірним постільки, поскільки з ним є відповідне однокореневе утворення, що позначає одиничний предмет чи особу. “Поza такою співвіднесеністю, – як стверджує М.М.Шанський, – категорії збірності не існує” [цит. за Демьяненко, 1972, 29].

Слід звернути увагу на концепцію сукупності О.А.Колесникова, який вважає, що не слід відносити до форм збірності іменники типу *згряя, полк, вантаж* [Колесников, 1988, 56]. Мовознавець пояснює розбіжності серед лінгвістів щодо збірних і сукупних імен змішуванням фактів мови з фактами дійсності. Аналізуючи факти збірності, необхідно враховувати, що в літературі, присвяченій цьому питанню, іноді розмежовуються однорідні та неоднорідні збірні імена. Однорідні (*звірина*) трактуються як утворення від того самого кореня, що й індивідуальний іменник (пор.: *звір*), причому відзначається близькість їх за значенням формам множини останніх (пор.: *звір – звірина*). Щодо неоднорідних збірних іменників типу *юрба, полк* відзначають, що вони не пов'язані етимологічно з якимсь одним індивідуальним іменем, незіставним з формою числа множини якогось одного слова, оскільки, виражаючи множину лексично, “об'єднують у своєму значенні декілька різних слів” [Колесников, 1988, 56].

Збірні іменники характеризуються формальними показниками збірності: *козацтво, молодняк, татарва*. Значення “єдності” у сукупних іменах формально не реалізується, на що вказують слова типу: *загін, купа, жменя*. Виникає проблема: з-поміж збірних іменників виділяється група імен з немотивованою збірністю з непохідною основою або з похідною основою з додаванням афіксів незбірного значення (*одяг, посуд, молодь, зелень*). Тоді реальним стає той факт, що для класифікації збірних іменників такий критерій розрізнення, як наявність формальних показників збірності (суфіксів), не є обов'язковий. Незважаючи на це, сукупні імена (які не допускають у своїй структурі таких ознак) не можуть якимось чином належати до збірних. Для таких явищ спрацьовує інший критерій, такий, як наявність повної парадигми числових форм: однини і множини: *колектив – колективи, легіон – легіони*, пор.: *ганчір'я, апаратура, земщина, солдатня*.

Збірні лексеми з послідовною репрезентацією грамам однини, що під-

тверджується їх несполучуваністю з кількісними числівниками, не реалізують ідею рахунку, оскільки предметність як складовий компонент однорідної сукупності не вичленовується з ряду подібних, а сприймається як єдине ціле. Серед іменників нерозчленованої сукупної множинності є групи слів, які все ж таки допускають кількісні виміри, але дещо невизначено, опосередковано і не так яскраво виражено, як у сукупних імен: *багато козацтва, мало паруботи*.

“Реалізуючи функцію розчленованої сукупності, іменники з грамею множини відтворюють семантично однозначні величини, що зближує їх з назвами конкретної предметності і створює умови для сполучення з кількісними числівниками” [Безпояско, 1991, 145]. Об’єднує ці слова (із семою розчленованої сукупності) із збірними те, що вони позначають сукупність осіб (істот) і тварин. Слова типу *одяг, взуття* характеризуються значенням збірності, вираженим граматично. Вони належать до збірних іменників. “Слова ж типу *згряя, загін* мають лексичне значення збірності, не виражене граматично. Їх можна назвати іменниками із збірним значенням (але тільки не збірними іменниками)” [Маевская, 1968, 95]. Противники цього погляду все ж зазначають, що значення сукупності у таких автосемантичних збірних (їх ще так називає О.В.Гулига) позбавлене відтінку узагальнення, проте виражене значно сильніше, ніж у збірних [Черкес, 1994, 18]. Зустрічається і трактування сукупних імен, як “сукупних понять, названих збірними” [Безпояско, 1991, 144].

Все це свідчить, що існує декілька диференційних ознак (критеріїв) щодо виділення сукупних та збірних імен:

- 1) змінність / незмінність за числами;
- 2) спроможність / неспроможність поєднуватися з кількісними числівниками, підтримувати ідею рахунку;
- 3) наявність / відсутність формальних показників категорій;
- 4) наявність семи дискретної / недискретної сукупності;
- 5) наявність одноосновних (однокореневих) / неодноосновних (неоднокореневих) імен з іменем збірності / сукупності.

1.3.5. Ад'єктиви

До ФСП сукупності, а саме до його ядра, належать прикметники та дієприкметники. Ад'єктиви реалізують сукупне значення здебільшого на лексичному та словотвірному рівнях. На морфологічному та синтаксичному рівнях – ці лексеми нічого нового для сукупності не привносять, оскільки можуть узгоджуватися з іменниками із семантикою сукупності і певним чином дублюють їх функцію, пор.: лексичний рівень: *спільна* (праця), *густа* (каша), *суцільний* (ряд) і под. Субстантивуючись, ці лексеми набувають властивості виражати об'єднующе значення: *Зроби для нас це, зроби **спільне** для всіх*; словотвірний рівень: *двохмільйонне* (населення), *потрійний* (вимір), *шеститомне* (видання) та ін.; морфологічний та синтаксичний рівні: ***Спільний** мотлох лежав у кутку* (н.в., ч.одн., ч.р.); *Два **суцільні** ряди книжок захопили мою увагу, я забув про все.*

Дієприкметники також характеризуються належністю до складових ядра ФСП сукупності. Однак вони швидше повторюють вербативи з тотожною семантикою (так, як це роблять дієприслівники), аніж виражають щось нове, пор.: *з'єднані* (половинки) – *з'єднати* (половинки), *зібрані* (зошити) – *зібрати* (зошити) і *з'єднуючи* (половинки), *збираючи* (зошити). Відмінність полягає в тому, що перші виражають ознаку предмета, характеризуючи його якісно, другі – додаткову дію, аналізуючи предмет щодо способу виконання цієї дії.

1.3.6. Числівники

До ядерних (центральных) компонентів ФСП сукупності, окрім дієслів із семою єднання, власне сукупних і збірних лексем, цілком можливим є зарахування певного ряду числівників, які своїм значенням створюють т.зв. мікрополе сукупності із кількісно-об'єднующою семантикою. Однак слід зауважити, що не всі числівники беруть участь у формуванні цього ФС мікрополя. Серед них наявні:

- 1) кількісно-збірні: *двоє, чотирнадцятеро, семеро, обидва, обоє*;
- 2) власне кількісні: *вісім, шістнадцять, п'ятдесят, сто*;
- 3) неозначено-кількісні: *багато, чимало, кілька, кількасот*;

4) кількісно-дробові: *п'ять десятих, сім цілих шість десятих, дві цілих п'ятнадцять сотих.*

Отже, тільки кількісні числівники можуть певним чином виражати об'єднання предметів, осіб, явищ або їх частин. Кількісно-збірні нумеративи становитимуть ядро мікрополя сукупності числівників.

Поділ цієї категорії “сукупних” числівників на центр і периферію здійснюється на основі ступеня усукупнення предметів, осіб і под. Ми не враховуємо первинність чи вторинність з'яви тих чи інших нумеративів, а намагаємось простежити зростання (чи спадання) цього ступеня у різних типах числівників: кількісно-збірних, власне кількісних, кількісно-дробових та неозначено-кількісних.

Якщо говорити про ядро будь-якого мікрополя, то необхідно з'ясувати його периферію. Перший рівень периферійності становлять власне кількісні числівники, оскільки вони означають кількість, оформлену у вигляді певного числа предметів у цілих одиницях, тобто сема “більше ніж один”, “не один” реалізується цілим числом.

Другий ступінь периферії займають неозначено-кількісні числівники: *багато, кілька.* Своєю неозначеністю вони дають змогу, не конкретизуючи кількість, зібрати складові в єдине ціле, тому що відомо, що *багато* – це не що інше, як “більше ніж один”. Скільки компонентів у цій єдності невідомо, проте ми бачимо якість – згуртування. Неозначено-кількісні числівники підтримують зв'язок з ФСП неозначеності, узагальненості, а кількісно-збірні, власне кількісні і кількісно-дробові – з полем означеності, окрім того, що вони перебувають у ФСП сукупності.

Третій рівень периферії ФС мікрополя числової сукупності складають кількісно-дробові лексеми. Хоча ці числівники позначають “дробові величини в сполученні з цілими числами або без них і виражаються сполученням кількісних та субстантивованих порядкових числівників” [Жовтобрюх, Кулик, 1972, 281], вони містять у своєму складі значення сукупної множинності: *сім восьмих – сім частин з восьми; нуль цілих дев'ять сотих – дев'ять сотих частин.* Мікрополе числівникової сукупності окреслюється такою схемою:

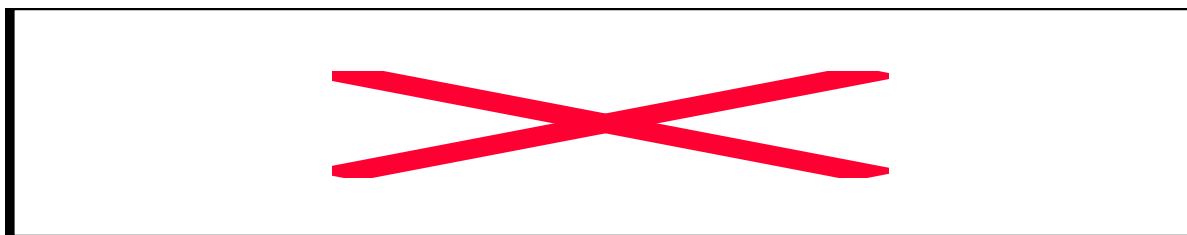

Рис.1.5.

1.4. Периферія ФСП сукупності

1.4.1. Множинні імена

Якщо спрогнозувати, що ядро ФСП сукупності складають певні дієслова із семою “єднання”, власне сукупні і збірні іменники, прикметники та дієприкметники, числівники із значенням сукупності, то видається слушною гіпотеза, яка ґрунтується на наявності периферії у цьому полі. Одним з компонентів периферійності є іменники, які мають тільки форму множини (pl.t.): *окуляри, об’їдки, шашки, двері* і т.ін.

Своєрідну думку висловив О.О.Холодович щодо протиставлення таких двох явищ, як множинність предметів та предметна множинність, наголошуючи, що перша множинність – це “поєднання однорідних предметів, кожний з яких є складовим у цій множинності” (*рука – руки, поле – поля*), друга – “вираження одного предмета, який складається внутрішньо з багатьох однакових частин, структура якої... складна... у гомогенному смислі. При цьому... слово, що виражає цю множинність, називає тільки саму множинність, а не кожний одиничний її член” [Холодович, 1979, 174](множинні іменники – *граблі, дрова, канікули*).

Множинні іменники означають сукупність предметів і не здатні утворювати однину: 1) *дрова* – “розпиляні, розколоті, розрубані на поліна дерева, що використовуються на паливо” (СУМ, т. II, с.420) – *У нас у грубці дрова І палають, і тріщать* (Я.Щоголів); 2) *солодоці* – “кондитерські вироби, ласощі і т.ін.” Іменники pl.t. можуть означати як багато предметів, так і один. Особливо це стосується парних іменників: *Одні окуляри лежали на столі* (одна пара) і

Усі окуляри були знайдені. Однак і тоді, коли множинні іменники означатимуть один предмет, його умовно можна поділити на кілька частин. Це відбувається передусім тому, що такі іменники означають парні предмети: “один плюс один, більше ніж один”, пор.: 1) *вуса* – “волосся, що росте над верхньою губою в чоловіків” (СУМ, т.І, с.788); 2) *ніздрі* – “два зовнішні отвори в носі людини чи тварини” (СУМ, т. V, с.422).

Щодо парних рl.t. іноді доводиться застосовувати “умовний” поділ предмета на частини, що становить сукупність компонентів, для інших множинних іменників цей поділ очевидний.

У множинних іменників простежується узагальнення певних понять про предмети (або ж самих предметів). Разом з тим спостерігається і кількісна неозначеність, напр.: *проводи, посиденьки* – невідома кількість осіб, що беруть участь у цих заходах, а оскільки число не визначене, ця кількість узагальнюється. Залишається важливим об’єднання виконавців, актантів і його мета. В інших випадках можливе об’єднання кількостей (разів) перебігу дій, що повторюються (тобто відбуваються не один, а більше разів): *перегони, біга*, або ж предметів, об’єктів: *висівки, об’їдки, помії*. У семантичній групі “ігри” сема сукупності наявна і у кількості гравців (навіть якщо грає одна особа, вона грає сама з собою – *шахи, схованки*), і у кількості рухів, дій (*схованки, піжмурки*). Звичаї і обряди, що репрезентовані, наприклад, лексемами *іменини, оглядини, заручини*, передбачають участь не менше двох осіб: *іменини* – “У православних і католиків – особисте свято кого-небудь, що припадає на день, у який церква відзначає пам’ять однойменного святого” (СУМ, т.IV, с.18).

Множинні іменники у переважній своїй більшості характеризуються зв’язком з ФСК сукупності, займають периферійну частину її поля. Однак ці імена основною своєю властивістю – наявністю числа, вираженням якоїсь кількості – належать до інших категорій, пор. семантику кількості, узагальненості, означеності / неозначеності.

1.4.2. Займенники із семою сукупності

Наступним компонентом периферійності ФСП сукупності є займенники (прономінативи), які у своєму значенні містять сему сукупності (їх ще називають “квантитативними словами” [Ожоган, 1998, 172]). Це – означальні займенники: *всякий, кожний, весь, інший, жодний*; питально-відносні: *хто, що, який, чий*; заперечні: *ніхто, ніщо, ніякий*; неозначені: *будь-хто, що-небудь, абищо* і под. Для аналізу візьмемо займенник *всякий*, який означає: 1) “будь-який з числа однорідних предметів” ; 2) “різний, різноманітний”. Зрозуміло, що це слово має на увазі “і той, і той, і той” – невизначені а) кількість і б) учасники перебігу подій. Для мовця і слухача з’являється можливість вибору з сукупності поданих, але неконкретизованих варіантів. Такі прономінативи В.М.Ожоган називає універсальними займенниковими словами, включаючи до цієї групи слів і адвербативи (*всюди*) [Ожоган, 1998, 181]. Традиційно такі займенники (*всякий, весь*) класифікуються як означальні.

Своєрідним є прономінатив *жодний*, який у кожному зі своїх значень має сему об’єднання варіантів вибору: 1) “ні один” – “ні той, ні той, ні той” – ***Жодний*** (*ні один*) *не міг промовити і слово*; 2) “ніякий” – “ні такий, ні такий, ні такий” – ***Жоден*** *вибух емоцій не змусив мене зрадити своїй обіцянці*; 3) “кожний” – “і той, і той, і той” – *Для неї (матері) всі рівні, жодного любить, усіх рівно пестує, за всяким рівно вбивається* (Г.Квітка-Основ’яненко) [Жовтобрюх, Кулик, 1972, 297]. У двох перших випадках значення сукупності поєднується із заперечним і узагальнювальним, а в третьому – тільки з узагальнювальним.

До цього ряду можна додати ще заперечні займенники, оскільки, як бачимо у прикладах з лексемою *жодний*, заперечення ніяк не впливає на значення сукупності, якщо воно було закладене в самій семантиці.

Своєрідними щодо наявності в них семи сукупності є питально-відносні прономінативи: *хто, що, який, чий*. Поки відповідь є невідомою, зберігається сукупність її варіантів, невизначеність, яка породжує ситуацію накопичення, збирання необхідної інформації, що існує в багатьох (не одному) екземплярах – “і я, і він, і ми, і інший, і кожний, і ніхто, і абихто”. Зауважимо, що у банк

відповідей потраплятимуть як конкретизовані (“визначені”) займенники, так і “невизначені”, тобто ті, які віднесено до лексем із сукупним значенням: *Що воно за штука, що день і ніч стука?* (серце) (Укр. присл. та приказки). Питально-відносні займенники характеризуються окремими лінгвістами (В.М.Ожоган, В.І.Дмитрук) як питальні займенникові слова, до яких належать також прислівники тотожної семантики: *де, коли, звідки* [Ожоган, 1998, 189]. Ці лексеми, як стверджує С.О.Крилов, “передбачають існування об’єкта з деякими властивостями і сигналізують про те, що мовець, який в змозі ідентифікувати об’єкт, котрий він намагається з’ясувати, спонукає адресата допомогти йому в цьому” [Крылов, 1989, 11]. При використанні питальних займенників як відносних “апеляція адресата відсутня, а нездатність ідентифікації або характеристики об’єкта приписується вже не мовцеві, а суб’єкту пропозиційної настанови, яка вводить це непряме запитання” [Там само].

Всі питальні займенники виступають і у ролі відносних, коли вони є членами підрядних речень (сполучними словами). Проте й у цьому разі прономінативи з питальною семантикою зберігатимуть своє особливе сукупне значення, напр.: *Чиї б серця забудь могли тих, що в тяжку годину у грізних битвах полягли за нашу Батьківщину?* (Н.Забіла); *чиї* – “моє, ваше, їхнє” ; *що* – “солдати, командири, селяни”.

Неозначені прономінативи теж потрапляють до поля сукупності, бо своєю невизначеністю створюють можливість об’єднувати ймовірні варіанти відповіді (інформації) у займеннику: *Еней стояв і дожидався, щоб вийшов з хати хто-небудь* (І.Котляревський) – (Латин, Дідона, Лавинія...). Особа не ставить перед собою мету конкретну, а лише наближену до конкретизованої – неважливо, хто саме вийде, а важливо, що все-таки вийде. Поки цей процес не відбувається, у очікувача є знову ж таки сукупність варіантів прогнозованих явищ, осіб, предметів.

За класифікацією В.М.Ожогана, ці займенники входять до квантитативних лексем і складають неозначені займенникові слова [Ожоган, 1998, 174]. Своєрідним є поділ мовознавцем прономінативних слів з неозначеною семан-

тикою на інтродуктивні та екзистенційні. Вважаємо за доцільне зупинитися на такій класифікації. До власне-неозначених належать лексеми з префіксами і суфіксами **будь-**, **казна-**, **аби-**, **-небудь**: *хто-будь*, *який-небудь*, *будь-що*, *аби-хто*, *казна-чий*. Незважаючи на те, що ці займенники утворюють групу неозначених прономінативів, кожен з них характеризується додатковим значенням, відтінком, пор.: “афікси **будь-** і **-небудь** уживаються тоді, коли треба підкреслити найбільш загальний зміст часу, місця, способу, теми, предмета розмови і т.д., коли говорять взагалі, в найбільш широкому плані” [Ожоган, 1998, 176].

“Інтродуктивні займенникові слова, – зазначає В.М.Ожоган, – теж вказують на невідомий об’єкт, однак він невідомий лише адресатові (слухачеві або читачеві). Мовець про цей об’єкт має певну інформацію” [Ожоган, 1998, 178].

Як бачимо, цей вид неозначених займенників утворюється за допомогою питально-відносних прономінативів та частки-постфікса **-сь**. До екзистенційних займенникових слів В.М.Ожоган зараховує лексеми, які “вказують на якість чи ознаку об’єкта, який існує в реальному родо-видовому ряду, конкретизованому даним займенниковим словом” [Ожоган, 1998, 180]. До цієї групи належать займенники з афіксами **будь-**, **-що**, **-хто** і под., пор.: *Дехто схильний стверджувати, що людина – це тварина, яка читає книжки* (П.Загребельний). Така детальна класифікація сприяє чіткішому, ґрунтовнішому аналізу прономінативів із значенням сукупності, адже при цьому з’ясовуються особливості вживання займенників з тим чи іншим афіксом.

Важливим є зауваження, що торкається таких словосполучень: *кожен з них*, *ніщо з того*, *будь-хто з нас*. На перший погляд здається, що в значеннях цих сполук слів немає об’єднання, сукупності, оскільки наявні більш означені займенники: *них* (*вони*), *того* (*той*), *нас* (*ми*). Проте сема сукупності залишається, зменшується, звужується коло потенційних варіантів вибору, яке обмежують особово-вказівні та вказівні займенники. Треба пам’ятати в цьому випадку те, що займенник характеризується узагальнено-предметним, -якісним, -кількісним значенням, і тільки вказує, а не називає предмети, ознаки, кількість. Сама природа цієї частини мови вже містить меншою чи більшою мірою

значення сукупної множинності. Необхідно зазначити, що й особові, особово-вказівні займенники мають сукупне значення. Мова йде про ті прономінативи, що реалізуються у формі множини: *ми* (1 особа), *ви* (2 особа) (не в пошанній формі), *вони* (3 особа), напр.: *Ми* – “Уживається для називання двох чи багатьох осіб разом з тим, хто говорить” – *Ми вкупочці колись росли, Маленькими собі любились* (Т.Шевченко) (СУМ, т.IV, с.699).

Звичайно, коли говорити про переведення до узагальнення особових чи особово-вказівних займенників числа однини, то в такому разі вони повинні набувати ознак сукупної узагальненої множинності, напр.: *Ти знаєш, що ти – людина* (В.Симоненко). Під “ти” розуміємо кожного з нас, будь-кого.

1.4.3. Сукупні прислівники

Периферію сукупності складають також прислівники, які у своєму значенні мають сему сукупної множинності. Відомо, що прислівники є складовими частинами різних ФСП відповідно до розрядів, які вони репрезентують: ФСП локативності, ФСП темпоральності, ФСП причиновості та ін. У нашому дослідженні важливу роль відіграє здатність певних прислівників виражати сему “єднання”, “участь у процесі, дії осіб, загальна кількість яких перевищує один”, “цілісність часових вимірів”, “сукупність варіантів місцезнаходження об’єктів, суб’єктів, явищ”. До таких лексем належать адвербативи, що означають:

1) спосіб дії, “утворені переважно від колишніх іменників у непрямих відмінках з прийменником” [Жовтобрюх, Кулик, 1972, 309]: *внакладку, всукупі*; прислівники сумісної дії: *вкупі, вдвох, оптом, гуртом, водно, вскладчину*, напр.: **Водно** злилися наші вчинки – *Одна ріка, одна рука* (М.Рильський); *водно* – у єдине ціле (СУМ, т.I, с.718).

Зарахування прислівників до ФСП сукупності відбувається за спроможністю цих лексем виражати не стільки спосіб дії (як можна зробити те чи інше), а передусім те, що цю дію виконують разом, об’єднано, сукупно. Звертається увага на кількість учасників, кількість дії і, звичайно, як підсумок, спосіб виконання. Власне, у таких іменників спосіб дії – це і є гуртове виконання дії.

Заслуговують на увагу й обставинні прислівники, які означають: 2) час – *завжди, іноді, щодня, щохвилини, здавна, з давніх-давен* і под., напр.: *Завжди – “у будь-який час, повсякчас, постійно” – **Завжди** терновий вінець буде кращим, ніж царська корона* (Леся Українка).

Так, наприклад, прислівник *щомиті* містить у собі семантику – “кожної миті”, “і тоді, і тоді, і тоді” – сукупність часових варіантів – *Він щомиті поглядав на неї*. Такі прислівники часу ще означають конкретизацію, тобто означеність – “послідовність і повторюваність дії”. Наявні також темпоральні прислівники, які завдяки своєму походженню (сполучення первинних займенникових прислівників з частками різного походження) отримують, окрім сукупного значення, відтінок неозначеності, напр.: *коли + сь – колись, коли + небудь – коли-небудь* (варто додати, що таке явище спостерігається і у прислівниках способу дії, місця – *як-небудь, абияк, десь, де-небудь*), напр.: *будь-коли* – “у всякий час; байдуже коли; хоч коли, хоч би коли” (СУМ, т.І, с.250); 3) місце (локативність): *скрізь, всюди, десь, звідусюди, повсюди, де-небудь, будь-де*, напр.: *всюди* – “у кожному місці; повсюдно, скрізь” (СУМ, т.І, с.771); *абикуди* – “хоч куди, у будь-яке місце” (СУМ, т.І, с.3).

Проаналізувавши слова, які містять сему сукупної множинності і виходячи із критеріїв, досліджених О.В.Бондарком, видається можливим накреслити схему ФСП сукупності.

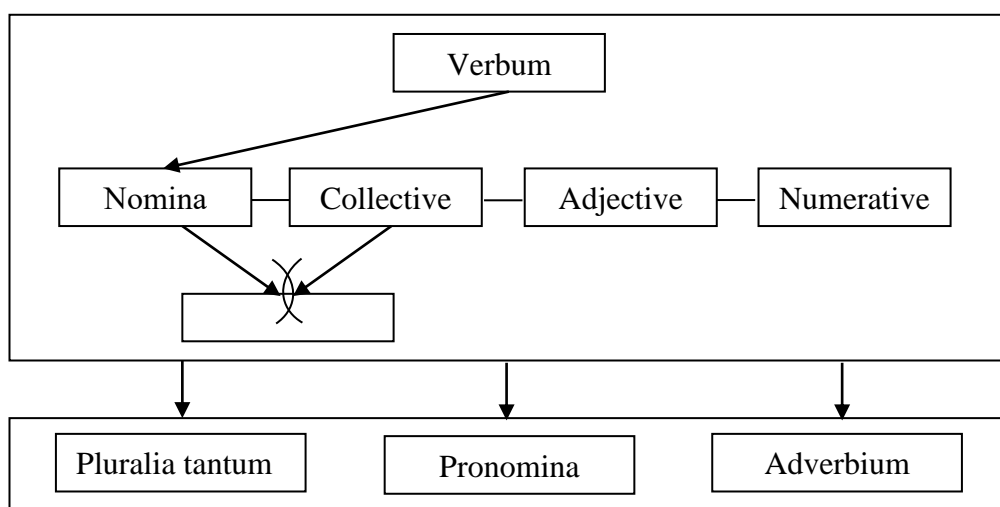

Рис.1.6.

Отже, ФСП сукупності є поліцентричним (слабко центрованим) полем, оскільки воно ґрунтується на поєднанні різних мовних засобів (морфологічних, синтаксичних, лексико-граматичних, лексичних), не утворює єдиної гомогенної системи форм. До складу гетерогенного ядра входить кілька мікроядер, які разом з периферіями складають мікрополя: 1) мікрополе дієслів із семою сукупності; 2) мікрополе власне сукупних лексем; 3) мікрополе збірних імен; 4) мікрополе ад'єктивних лексем; 5) мікрополе числової (числівникової) сукупності. Окрім ядерної зони, поле матиме й периферію, що складається із: 1) іменників рl.t.; 2) окремих займенників; 3) ряду прислівників. Вся периферія має однією з основних своїх ознак значення “об’єднання”, “згрупованості”, “цілісності”. Коли говорити про місце у системі ФСП, варто зазначити, що поле сукупності відноситься до угруповання полів з квалітативно-квантитативним ядром.

1.5. Висновки

1. Функціонально-семантичне поле сукупності є слабко центрованою одиницею, гетерогенним за своєю будовою і об’єднує різнорівневі мовні засоби.

2. Семантичну основу інтеграції й функціональної взаємодії різних засобів вираження ФСП складають поняттєві категорії, що являють собою відображення властивостей і відношень реальної дійсності і спираються на мову. Поняттєві категорії перебувають в основі ФСК, що за своєю структурою є полями.

3. Дослідження ФСК сукупності ґрунтується на синтезі двох типів граматичного опису, який передбачає семасіологічний та ономасіологічний підходи до вирішення проблеми.

4. Сукупність – це одна із складових категорій, що виявляється під час взаємодії у ній поняттєвого, системно-граматичного та функціонального аспектів мови.

5. Поняття збірності і сукупності – тотожні, оскільки вони реалізують об’єднання певних осіб, предметів, явищ, дій, чисел в одне ціле. Збірність ре-

лізується лексичними (*скирта, стадо, комісія*) і граматичними (маркованість / немаркованість збірними афіксами; послідовна репрезентація графем однини: *українство, мошва, зелень*) засобами. Відповідно, збірні іменники характеризуються лексико-граматичними ознаками, власне сукупні – лексичними. Сукупність – широке і узагальнювальне поняття, що охоплює як власне сукупні, так і збірні іменники, збільшуючи ареал свого існування за рахунок інших частин мови, які мають сукупну семантику.

6. Семантичною домінантою ФСП сукупності є “ядерність, об’єднання, єдність, більше ніж один”, що дозволяє виявити його складові компоненти (мікрополя). До ФСП лексем із сукупним значенням належать: а) дієслова із семою сукупності; б) власне сукупні іменники; в) збірні субстантиви; г) ад’єктиви із сукупним значенням; ґ) кількісні нумеративи; д) іменники pl.t.; е) квантитативні займенники; є) квантитативні адвербативи.

7. ФСК сукупності підлягає поділу на ядерну та периферійну зони. Така класифікація наявна й у мікрополях ФСП. Ядерними постають вербативи, іменники (окрім множинних), прикметники, дієприкметники, числівники; периферію займають іменники pl.t., прономінативи та адвербативи.

8. Спостерігається зв’язок ФСК сукупності з іншими функціональними категоріями, які входять до системи ФСК із семантичною домінантою: 1) сукупність – узагальненість; 2) сукупність – означеність / неозначеність; 3) сукупність – збірність; 4) сукупність – множинність.

РОЗДІЛ 2

ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ СЕМАНТИКИ СУКУПНОСТІ ЯК МІЖРІВНЕВОЇ КАТЕГОРІЇ

2.1. Лексичні репрезентанти семи сукупності

2.1.1. Дієслівні

Лексичний рівень ФСК сукупності репрезентують дієслова із сукупним значенням. Аналіз дієслів приводитиметься за ЛСГ, що дасть змогу з'ясувати ядерність цієї категорії слів щодо компонентів категорії семантики сукупності. Серед угруповань ФСП сукупності дієслів виділяємо:

1. ЛСГ на позначення “єдності”, “єднання”, що прогнозує участь не менше двох осіб, предметів, явищ. У цих дієсловах значення сукупності виражене максимально за допомогою тільки лексичного значення слова. Наприклад: *монтувати* – “робити монтаж чого-небудь”; *комбінувати* – 1. “Сполучати, поєднувати або розташовувати що-небудь (перев. однорідне у певному порядку)”;

2. “Об’єднати спільним технологічним процесом або адміністративно” (СУМ, т.IV, с.243); *комплектувати* – “складати комплекти чого-небудь, об’єднуючи”;

2. “Набирати потрібну кількість кого-, чого-небудь, доповнювати до комплекту” (СУМ, т.IV, с.251); *консолідувати* – кн. “Зміцнювати, укріплювати що-небудь”; “об’єднувати, згуртувати когось” (СУМ, т.IV, с.264); *концентрувати* – 1. “Збирати, скупчувати, зосереджувати кого-, що-небудь в одному місці” (СУМ, т.IV, с.275); *гуртувати* – “організовувати що-небудь ціле з окремих, самостійних частин, одиниць; об’єднувати” (СУМ, т.II, с.197).

До лексико-семантичного ряду таких вербативів також належать: *сполучати, єднати, в’язати, роїти, парувати, купчити, мішати(2), братати, плутати, плести* тощо.

Дієслова з постфіксом **-ся** теж належать до цього угруповання. Лексеми без афікса означають дію, яка може виконуватися одним або кількома актантами. Сукупність же виявляється у тих предметах, кількості осіб, тварин, птахів тощо, які

мовець об'єднує в групи, організації. На відміну від таких дієслів, вербативи з компонентом **-ся** реалізують функцію діяча як активного, як повноправну одиницю такої сукупності, пор.: *роїти* – 1. “Збирати, об'єднувати в рій”; *роїтися* – 1. “Скупчуватися навколо матки, утворюючи рій”; *парувати*² – 1. “Об'єднувати в пари” (СУМ, т.IV, с. 81) і *паруватися*² – об'єднуватися в пари. В українській мові є дієслова, які без постфікса **-ся** не існують: *юрмитися*, *юрбитися*, *товпитися*, пор.: *Вони (люди) не мали карток і тому не товпилися біля крамниць* (О.Мак). Своєрідною є лексема *громадитися*, що означає: 1. “Скупчуватися в одному місці, збиратися разом”. Однак дієслово без постфікса **-ся** має дещо відмінне значення, пор.: 1. “Згрібати, складати що-небудь в одне місце” – *По дорозі громадилися коло нього хлопці і дівчата* (С.Ковалів); *Де я колись траву косив, І де громадив стигле сіно, там нині ходить коник сив В пахучім зіллі по коліна* (С.Пушик). Незважаючи на різні відтінки, ці два слова належать до лексем ядерної частини ФСП сукупності.

2. Дієслова *надбати*, *скуртувати*, *грузити*, *валкувати*, *нанизувати*, *гарбати* тощо містять ідентичне до *громадити* значення, виділяючи архісему “складати”. Те, що ці слова мають сему сукупності, є незаперечним фактом, оскільки і *єднати*, і *валкувати* – тотожні поняття і реалізують однакову функцію – “поєднують частини в одне ціле”. Різнить їх – мета застосування: об'єднувати можна і людей, і тварин, і предмети тощо, а складати – лише предмети: *єднати* – 1. “Скріплювати одно з другим яким-небудь способом”; 3. “Створювати між ким-небудь близькі стосунки, тісний зв'язок; зближувати тощо” (СУМ, т.II, с.496-497) і *валкувати* – с.г. – “збирати, згрібати, складати у валки (сіно, сніг і т.ін.)” (СУМ, т.I, с.285).

Ці дієслова утворюють ЛСГ на позначення об'єднання конкретних предметів, рослин методом складання. Не всі з таких дієслів зберігають сукупну семантику, приєднуючи постфікс **-ся (-сь)**, пор.: *валити* – 2. “Класти, накладати щось на кого-, що-небудь безладно або у великій кількості”; 4. “Безладно або у великій кількості складати, кидати що-небудь кудись” (СУМ, т.I, с.284).

3. Периферійну ланку вербативів на позначення сукупності становлять дієслова, що означають рух гуртом, разом: *валувати* – 2. “Рухатися суцільною

масою” // “рухатися натовпом або йти нескінченними юрбами, групами, шикуватися” (СУМ, т.І, с.286) – *Як плав пливе люд по шляху. І ген по всіх дорогах в усі боки валують густими валками, як мурашня* (А.Головка).

4. До ЛСГ дієслів на позначення повторень, різного роду чергувань належать дієслова: *повторювати, чергувати, повторюватися, чергуватися* тощо.

Вияв семантики сукупності у цій ЛСГ своєрідний. При аналізі семантики слова *повторювати* уявляється сукупність дій (предметів, явищ), які здійснюються кілька разів (більше одного; один + один, один і ще один). Для закріплення у мові лексеми *чергувати* (одного із значень) теж повинні бути наявними два і більше предмети, дії, явища, що підпорядковуватимуться одній меті: з’являтися кілька разів з проміжками. Якщо у *повторювати* задіяний один предмет, одна дія, одне явище (мінімум), а сукупність виражатиметься у кількості їх повторень, то при чергуванні для вираження сукупного значення залучається щонайменше два об’єкти, при цьому звертається увага на кількість разів їх з’яви.

5. Наступною групою-репрезентантом лексичного рівня ФСП сукупності є угруповання на позначення дій предметів, осіб, явищ на основі взаємодії один з одним. Семантика сукупності з’являється тільки після певного контакту компонентів, яких повинно бути не менше двох одиниць: *оточувати, приятелювати, прощатися, сваритися, спілкуватися, залучати, дружити, женити, конкурувати, миритися, обійматися* тощо. Аналізована група також знаходиться на периферії ФС мікрополя вербативної семантики сукупності, оскільки ці компоненти не прямо виражають сукупне значення, а через певні ситуації, пор.: *приятелювати* – “бути з ким-небудь у дружніх, товариських стосунках; дружити”.

6. ФС мікрополе дієслівної сукупності також репрезентує ЛСГ на позначення об’єднання в одне ціле за допомогою різних способів: *клепати* – 2. “З’єднувати металеві частини чого-небудь заклепками”; *паяти* – “з’єднувати металеві частини чого-небудь за допомогою розплавленого металу або сплаву – припою” (СУМ, т.VI, с.105).

2.1.2. Іменникові

2.1.2.1. Власне сукупні іменники. Функціонально-семантичне поле сукупності ґрунтується, окрім дієслів із значенням сукупності, на субстантивах, що теж містять сукупне значення. Тому поряд з дієслівними лексемами існує ще одна велика група лексичних одиниць, які формують вказівку на сукупну множинність як на неозначену кількість чого-небудь. У дослідженні Л.Д.Чеснокової категорія множинності поділяється на означену і неозначену, що зумовлюється різним характером охоплення свідомістю відображеного змісту [Чеснокова, 1992, 10]. Категорія неозначеної множинності поділяється на три підвиди: 1) неозначена множинність широкого діапазону (*книга – книги*); 2) оцінна неозначена множинність (*багато – мало*); 3) неозначена множинність сукупності (*студентство, полк, згряя, море квітів*). Власне сукупні лексеми належать до третього підвиду, який виражає ідею множинності як певну сукупність. Окрім власне сукупних субстантивів, дослідниця залучає до цієї групи й інші лексеми, що складають семантичні групи: 1) збірна множинність, основним засобом вираження якої є збірні іменники: *козацтво, нечисть, татарва*; 2) метафорична неозначена множинність, особливістю якої є реалізація неозначеної множинності у формі яскравої образності (*вал думок, море любові*).

Власне сукупні іменники у свою чергу поділяються на імена (множинність) з нижньою межею та імена (множинність) з верхньою межею сукупності [Чеснокова, 1992, 14-15]. Очевидно, що нижня межа множинності – поняття досить умовне, оскільки для різних слів найменше число встановлюється довільно, але не менше двох, напр.: *сім'я* – два і більше членів.

Як бачимо, верхня межа не встановлена, оскільки така множинність характеризується невизначеністю гіпотетичних позицій. Лексеми з верхньою межею виражають більшу означеність, оскільки вже існує верхня кількісна шкала (*рота, полк, дивізія*). Однак нижня межа залишається нечіткою, невизначеною (може залишитися і двадцять, і десять осіб). Зважаючи на структуру словникового складу української мови, необхідно провести аналіз виразників сукупного значення на лексичному рівні за ЛСГ.

Неозначена множинність репрезентована субстантивами сукупності у складі великих трьох груп. Вони охоплюють: іменники сукупності з реалізованою нижньою, верхньою межами та лексеми змішаного типу.

Найбільшу за обсягом і найрізноплановішою за значенням ЛСГ становлять субстантиви на позначення сукупності осіб, які беруть участь у тій чи іншій ситуації [Колоколова, 1994, 124]. Значна кількість цих лексем об'єднується спільною ситуацією діяльності: *гільдія, секція (2), колектив, товариство, ватага (3), гурток (2), екіпаж (1), громада (1-4), осередок (2), метка (2)* тощо. Лексеми першого різновиду належать до ядерних. За статусом семантики сукупності в їх структурі вони різняться тим, що в одних воно є вершинним (1), а в інших семантика сукупності міститься на периферії їх структури поля. Іменники, у яких сукупна семантика з'являється в процесі розвитку полісемічного слова, перебувають на периферії ФС мікрополя сукупності: *гільдія* – 1. “У період раннього середньовіччя в Західній Європі – об'єднання купців і ремісників для захисту своїх інтересів або цехових привілеїв” і 2. “У Росії – один із розрядів, на які поділялося купецтво залежно від майнового стану” (СУМ, т.ІІ, с.70); *громада*¹ – 1. “Група людей, об'єднаних спільністю становища, інтересів і т.ін.”; 2. “Об'єднання людей, що ставлять перед собою певні, спільні завдання; організація”; 3. “На Україні і в Білорусії – поземельне селянське об'єднання, а також збори членів цього об'єднання” (СУМ, т.ІІ, с.173).

Проаналізуємо детальніше ЛСГ власне сукупних іменників.

1. ЛСГ сукупних іменників “Особи, об'єднані спільною ситуацією, діяльністю” належить безумовно до слів з чітко вираженою нижньою межею сукупності і слабо розвинутою верхньою, пор.: *гурт* – “зібрання, скупчення людей на протилежність одній людині” // “група людей, що знаходяться близько один від одного”. У гурти можуть збиратися багато людей, точна кінцева кількість осіб не встановлена, але їх повинно бути не менше двох, щоб стверджувалась істина “на противагу одній людині”.

Другу ЛСГ іменників на позначення сукупності з вираженою нижньою межею становлять іменники на позначення осіб, об'єднаних вузькою про-

фесійною діяльністю: *підкомісія, комісія, редакція (1), місія (4), корпорація, зміна (3), варта (1), бригада (2), компанія (2), лава (4), загін (2, 3)* та ін. Наприклад: *редакція* – 1. “Організація (колектив), що здійснює підготовку видання до друку” (СУМ, т.VIII, с.482) – *А редакція (вільних багато очей і рук)! Мусить оте все читать...* (В.Еллан); *місія* – 4. “Представники однієї держави, що перебувають в іншій з якою-небудь метою” (СУМ, т.IV, с.749) – *До Києва прибула місія Світового банку реконструкції і розвитку...* (3 газ.); *варта* – 1. “Загін, група людей (переважно озброєних), що охороняють кого-, що-небудь; сторожа” – *Цілий загін жовнірів – варта теж сиділа на окремих возах поміж хурами арештованих* (О.Досвітній). Проаналізована група лексем знаходиться у дуже тісному семантичному зв’язку з попередньою ЛСГ на позначення осіб, які об’єднані спільною ситуацією, діяльністю, оскільки іноді важко провести межу між ними. І *караул, і цех, і копа (4)* – це ті лексеми, які об’єднують людей також і на основі спільної діяльності, проте у вужчому значенні, конкретнішому.

3. Особи, організми одного виду, їх розряди, об’єднані спільним походженням і рядом характерних ознак, теж належать до ЛСГ з прогнозованою нижньою межею сукупності. Сюди входять такі лексеми: *плем’я (2, 3), народонаселення, народ (1, 3), народність, нація (1), раса (1)*. Наприклад: *нація* – 1. “Конкретно-історична форма спільності людей, об’єднаних єдиною мовою і територією, глибокими внутрішніми економічними зв’язками, певними рисами культури і характеру” (СУМ, т.V, с.233); *народ* – 1. “Населення держави, жителі країни”; 3. “Трудящі маси експлуататорського суспільства, більшість населення країни”(СУМ, т.V, с.174).

4. До них наближаються іменники-назви осіб, об’єднаних членів сімей, родових громад, громад за національною приналежністю, релігійним сповіданням. Верхня межа у цих лексемах залишається кількісно відкритою, а нижня межа тримається на позначці – “більше ніж один”, “не менше двох”, об’єднаних спільною ознакою. З-поміж таких сукупностей відзначаємо: *печисце, задруга (1), сім’я (1), секта (1), кагал (1), каста (1), клан, кодро (1, 2), ко-*

ліно (6), рід (2), покоління (1, 2), династія (1), сімейство, пор.: рід – 2. “Ряд поколінь, що походять від одного предка” // “усі родичі, рідні; родина; рідня” (СУМ, т.VIII, с.555) – Як не є, його **рід** завжди славився служінням вітчизні й культурою (М.Стельмах); коліно – 6. “Покоління в родоводі”; рід” (СУМ, т.IV, с.224) – *Старицькі – уже в трьох **колінах** письменники й письменниці* (Ю.Хорунжий); *кодло* – 1. знев. “Рідня, нащадки”; 2. фам. “Рід, плем’я” (СУМ, т.IV, с.207) – *Несподівано трапилась пригода, що сколошкала усе циганське **кодло*** (М.Коцюбинський).

5. ЛСГ іменників з наявною нижньою межею неозначеної множинності слід вважати лексеми на позначення сукупності осіб, об’єднаних з метою виконання конкретних завдань. Зрозуміло, що кількість таких осіб може бути різною, частіше вона буває невстановленою: *делегація* – “група делегатів від якої-небудь організації, установи, колективу” – *Через тиждень стало відомо, що з усього Прикарпаття вируджалася **делегація** селян на екскурсію в східні області* (С.Чорнобривець); *експедиція* – 5. “Група, загін людей, що здійснюють поїздку, відрядження з спеціальною метою, спільним завданням” (СУМ, т.II, с.461) – *Верст за три від аулу **експедиція** раптом вишикувалася у колону* (О.Десняк); *президія* – 1. // “особи, що входять до виборного органу для ведення зборів” – *У **президії** зрозуміли, що громадського осуду може і не бути* (Ю.Хорунжий). До цієї групи належать такі іменники: *рейд*, *стійка* (2), *почот* (2), *депутація*, *журі*, *свита*².

6. ЛСГ іменників-назв осіб, об’єднаних на підставі руху один за одним, паралельно один одному, разом. У цій групі верхню межу теж важко встановити, оскільки вона може бути різною, залежно від бажання самих учасників. Нижній рівень кількості хитається від двох одиниць до чотирьох (*конвой*). Наприклад: *валка* (2), *демонстрація* (1), *парад* (1), *маніфестація* (1), *стрій* (1), *похід* (5), *ряд* (1), *шеренга* (1//), *черга* (3), пор.: *валка* – 2. “Група людей, підвід машин і т.ін., які рухаються одне за одним або стоять в одному ряду” // “група людей, що разом ідуть кудись” (СУМ, т.I, с.285); *парад* – 1. “Урочистий огляд військ, спортсменів і т.ін., а також їх рух, стрій” (СУМ,

т.VI, с.62) – *Товариш Швед довго вибирав напередодні шлях **параду** і наказав прочистити путь батальйонові через плац* (Ю.Яновський).

7. З-поміж сукупних лексем-назв осіб зустрічаються іменники на позначення осіб за діяльністю з корисною метою. Кількість таких осіб змінна і чітко не встановлена. Ці особи в цілому характеризуються негативними ознаками: *кубло* (4//), *набрід*, *банда* (1, 2), *камарилья*, *кліка*, *зборисько* (3), *зборище* (3), *збіговисько* (2), *шатія*, *шайка*¹, *згряя* (3). *Камарилья* – “група осіб при якомусь уряді або правителі, що інтригами скеровує державні справи у своїх інтересах” (СУМ, т.IV, с.81); *кубло* – 4// знев. “Група людей, що займається антигромадською або злочинною діяльністю; згряя (3)” – *Мене (Моженка) послали з усіма, дали наказ знищити **кубло** сексотів* (Г.Гордасевич).

8. До ЛСГ з неозначеною множинністю належить досить ємна за своєю семантикою група назв значної кількості людей, які об’єднуються неорганізовано. Необхідно звернути увагу на те, що нижня межа визначатиметься іншою кількістю осіб, ніж у подібних угрупованнях. Точкою відліку, очевидно, буде кількість, що складається з 20-90-а і под. одиниць, і визначатиметься перш за все тим, що мовець вкладатиме в поняття “великої кількості”. Але ця кількість не буде меншою за 10 одиниць. Наведемо приклади таких лексем: *орава*, *скупчення*, *натовп*, *гурба*, *скоп*, *ватага*, *зборисько*, *зборище*, *з’юрмисько*, *збіговисько*, *стовповище*, *юрма*, *юрба*. Афікси (здебільшого це суфікси **-ищ-**, **-исък-**), наявні інколи в окремих іменників, не впливають на семантику сукупності, оскільки виражають значення збільшеності чи згрубілості, зневаги і при аналізі цих слів як сукупних переходять у розряд “скам’янілих морфем”, пор.: *стовковисько* – “скупчення людей; штовханина, сум’яття” (СУМ, т.IX, с.720) – *Довірливі люди валили на Маковея до кринички... Таке **стовковисько** на його землі не дуже подобалось Стадницькому* (М.Стельмах); *стовпище* – “безладне скупчення великої кількості людей; натовп” (СУМ, т.IX, с.721) – *Вартові.. суворо поглядали на **стовпище** селян* (О.Досвітній).

9. ЛСГ лексем на позначення скупчення квітів (квіток), плодів та їх насіння на одній гілці містить такі імена, у яких максимальна кількість прогнозо-

ваних компонентів не встановлена. Так, у лексемі *гроно* – “скупчення плодів або квітів на одній гілці” – невідомо, скільки точно повинно бути складових одиниць. Ми можемо це виявити тільки під час чергових спостережень методом узагальнення і виведення остаточної (проте не конкретної) кількості. Ця ЛСГ охоплює іменники: *котик* (3), *кетяг*, *кім'ях* (1), *суцвіття*, *віничок*, *супліддя*, *кашка*, *виногороно*, *зонтик* (3), *головка* (1), *зав'язь*, *сув'язь* (3). Наприклад: *зонтик* – 3. бот. “Суцвіття зонтикоподібної форми” (СУМ, т.ІІІ, с.685); *кетяг* – “пучок ягід або квітів на одній гілці, стеблині; китиця (3), гроно” (СУМ, т.ІV, с.145) – *Жовтень ... Ще недавно куц горобини зеленів різьбленим листям, із-поміж якого зоріли кетяги ... ягід* (Є.Гуцало).

10. ЛСГ слів на позначення рослин, квітів, хлібних злаків, гілок дерев, безладно складених докупи або збитих у жмутки. Нижня межа кількості у них варіюється від 10 одиниць до 12-15 (залежно від нашого уявлення про кількість, вміщену у жмутку, купці), верхня – довільна, проте вона не повинна бути занадто великою. Наприклад: *жмут* – 1. “Невелика в'язка чого-небудь; пучок” (СУМ, т.ІІ, с.538) – *Дівчина кинула жмут гілок у вогонь* (М.Трублаїні); *горстка* – 1. “Невеликий пучок чого-небудь, жмут” // “маленький сніп чого-небудь” – *Скільки горсток жита на розложених перевеслах лежали, як подплані і ще не пов'язані бранці* (ЛесяУкраїнка); *пелех* – розм. 1. “Жмут, пасмо волосся, вовни, трави і т.ін.” (СУМ, т.ІVІ, с.114) – *На ній був овечий монгольський кожух, обернений пелехами наверх* (І.Франко).

11. ЛСГ іменників-назв рослин, що позначають скупчення рослин, а також їх складових компонентів. Це: *розарій* – “розсадник або квітник, де вирощують рози (троянди)” (СУМ, т.ІVІІІ, с.600) – *Тут ось, бачите, розарій.. Там он кактуси..* (М.Рильський); *гніздо* – 4. “Група рослин, грибів і т.ін., що ростуть укупі” – *Він сів на призьбі, глянув на берег, де зеленіло гніздо верб* (І.Нечуй-Левицький).

До цієї групи входять також *планктон*, *клумба*, *квітниця*.

12. ЛСГ іменників на позначення лісових насаджень, дерев, кількість яких характеризується нижнім виявом їх числа. Сюди належать субстантиви: *підлісок*,

гай, ліс (1), сад (1//), приліс, праліс, палісадник (1), проліс¹, пуца, крона¹, куц (2), субір, сквер, діброва, лісопарк, лісосмуга. В окремих лексем наявні певні афікси, що за своїм статусом несукупні, тобто виконують іншу функцію (**при-** – “перебування поблизу чогось”, **пра-, під-** – “давній за віком”). Складні за походженням слова з двома компонентами у структурі *лісосмуга* і *лісопарк*, не зважаючи на свою будову, репрезентують все ж таки лексичний рівень, оскільки частини *парк, смуга* – лише уточнюють, конкретизують скупчення, об’єднання дерев.

13. До ЛСГ іменників на позначення сукупної неозначеної множинності належать лексеми, що репрезентують сукупність предметів, розташованих один за одним, у ряд: *стіна, гірлянда, ряд, лінія, лінійка¹, шеренга.* *Гірлянда* – 1. “Прикраса з квіток, гілок і т.ін., сплетених у вигляді довгої низки” – *Принесли хлопці ялинових віт, Дівчата їх в гірлянди пов’язали* (І.Муратов)(СУМ, т.ІІ, с.75); *стіна* – 5. “Щільний ряд чи суцільна маса чого-небудь, що утворюють перепону, перешкоду, завісу” (СУМ, т.ІХ, с.715-716) – *Стіна очерету.*

14. До попередньої групи предметів щільно прилягає ЛСГ “Назви певної кількості предметів, які охайно зв’язані чи складені”: *оберемок* – “така кількість чого-небудь, звичайно однорідного, яку можна обхопити, взяти рукою (руками)” // “зв’язане до купи що-небудь однорідне, оберемок, зв’язка” (СУМ, т.V, с.489); *піраміда* – 3. // “група предметів, складених у вигляді купки, що має широку основу і звужується догори” (СУМ, т.VІ, с.538) – *Над високим ліжком з великими рожевими бантами зводилась піраміда пухких подушок* (В.Кучер); *стіс* – 1. “Велика кількість однорідних предметів, вертикально складених один на одній; стопа” – *Височіє стіс гречаних млинців* (М.Стельмах); // “рівно складений ряд дров, цегли та ін.; штабель” – *Клепку ми зараз не тешемо, ліс не чистимо, стіси не складаємо* (М.Стельмах)(СУМ, т.ІХ, с.717); *стовпчик* – 2. “Купа складених один на одній предметів” (СУМ, т.ІХ, с.722) – *На столі лежить стосик паперів, пачка і стовпчики грошей* (М.Стельмах); *бунт²* – “Зв’язка, сувій, пачка або тюк якихось матеріалів” – *Укладають тютюн в бунти зразу ж після зв’язування* (З журн.) (СУМ, т.І, с.256).

Якщо верхня межа у цій групі є невизначеною і не досягає надто великої кількості, то наступне ЛСГ (15) містить лексеми, що позначають велику кількість предметів, нагромаджену, звалену або ж складену у купи: *груда*² – рідко. “Велика кількість предметів, нагромаджених безладно один на одній; купа” (СУМ, т.ІІ, с.179) – *Минуло трохи більше року, як землетрус обирнув пишну Мессіну в груді каміння* (М.Коцюбинський). Серед лексем, що входять до такої групи, належать: *кучугура* (2), *завал* (2), *обвал* (2), *пака* (1-3), *звалище* (2), *завал* (2), *заваль*, *озія*, *навал* (2), *ожеред*, *нагромадження*, *бурт* (1), *купа* тощо, пор.: *бурт* – 1. “Велика купа (картоплі, буряків, зерна тощо)” – *На току лежали великі бурти зерна* (3 журн.); *ожеред* – “велика, відповідним чином укладена купа соломи, сіна або немолоченого хліба; скирта” (СУМ, т.V, с.647) – *Свіжі ожереді соломи виростили побіля зелених лісосмуг...* (І.Цюпа); *пака* – 1. “Велика кількість зв’язаних, скріплених мотузкою однорідних предметів” – *Дівчина не полінувалася і розв’язала паку книг* (Ю.Мартич); 3. спец. “Великий тюк товару” (СУМ, т.VI, с.17) – *Пака тютюну*. Деякі лексеми (*нагромадження*, *звалище*, *завал*, *заваль*, *навал*, *обвал*), хоча й мають у своєму складі афікси, репрезентують все ж таки лексичний рівень. Це пояснюється тим, що зазначені іменники утворені від дієслів – *нагромаджувати*, *звалювати*, *завалювати*, *навалювати*, *обвалювати* – і не містять сукупнотворчих засобів.

16. Предмети можуть збиратися не тільки кількісно, у великі чи менші групи, а й з певною метою, що дозволяє визначити окрему ЛСГ іменників з вираженою нижньою межею: *бібліотека* – 2. “Більш або менш значна кількість книжок, спеціально підібраних для читання, наукової роботи, з метою колекціонування і т.ін.” (СУМ, т.I, с.173) – *Мали бібліотеки князі, воєводи, тисяцькі* (М.Слабошпицький); *виставка* – // “сукупність предметів, виставлених для огляду” (СУМ, т.IX, с.717) – *Заспокойтеся, діти. Дідусь тільки в гості прийшов, покажіть краще йому виставку наших робіт* (О.Іваненко) (СУМ, т.I, с.498).

17. ЛСГ іменників-назв сукупностей однорідних предметів тісно пов’язана з багатьма попередніми групами, оскільки подібні угруповання, як правило, містять однорідні за своєю структурою, походженням лексеми. Од-

нак об'єднання в таких групах здійснювалось також і за іншими ознаками, що диференціювало кожен з них (велика чи мала кількість, зв'язані чи складені у купки тощо). Проаналізуємо ці субстантиви: *замок* – 5. “З'єднані певним способом колоди, дерев'яні бруски” (СУМ, т.ІІІ, с.218) – *Перегнувші замки колись добре рубленої хати порозмикалися, стіни почали вивалюватися* (Панас Мирний); *колонада* – “ряд колон (1), які підтримують загальне перекриття” (СУМ, т.ІV, с.230) – *На мить з'явилася широка і простора міська площа з високою колонадою театру* (В.Собко); *пучок* – 1. “В'язка однорідних предметів” (СУМ, т.ІVІІІ, с.411) – *Над танком висіли важкі кетяги, пов'язані в пучки каліни* (М.Стельмах); // “однорідні предмети, скручені, зібрані в жмуток” – *Край степовий! Ой та вітер дикий, рвучкий! Як ударить – телефонні струни рве, крутить в пучки!* (П.Тичина).

18. До ЛСГ “Назви гірських масивів, великих мас снігу, льоду, каменів, брил” належать іменники, що позначають щось велике, громіздке. Однак відбір цих лексем здійснювався за визначенням якості складових компонентів сукупностей: *сніг, камені*. Необхідно зауважити, що залучення до цієї групи таких понять, як *сніг, лід* тощо ґрунтується на їх ототожненні з лексемами типу *група, клас, ватага, лід*. Тобто і *сніг, і лід* складаються зі скупчення дрібних частинок, що формують ці величини, які згодом об'єднуються у більші структури, пор.: *лавина* – 1. “Величезна маса снігу, льоду, що зсувається з гірських схилів; сніговий обвал” (СУМ, т.ІV, с.429) – *Зміщення снігу з високих місць у нижчі може відбуватися двома способами: а) безпосереднім скочуванням – лавинами; б) у вигляді льодовиків* (З журн.); *гряда* – 1. “Витягнута в довжину височина, гірське пасмо” (СУМ, т.ІІ, с.184) – *Гряда Татр була вже позаду* (Н.Рибак). Окрім зазначених субстантивів, до цієї групи належать такі лексеми: *осипище, осип, пісковик, кряж (1), забора, світа, намет, нагір'я, пере́мет¹, родовище, верхогір'я, льодовик, риф¹* тощо.

19. ЛСГ іменників-назв предметів, речовин, що складаються з певної кількості частин, частинок, залежно від розмірів самих угруповань. Сукупність таких компонентів неможливо встановити через різноманіття структур, до

складу яких вони входять. Звичайно, визначається приблизна кількість, цифра, проте здебільшого вона є тією нижньою межею, від якої ведеться умовний рахунок складових елементів у напрямі зростання (збільшення) кількості, тому й слід групу називати “Сукупність назв безлічі найдрібніших частинок будь-яких речовин”: *сорус* – бот. “Сукупність органів розмноження, спорангіїв, що розташовуються один біля одного на нижній частині листа папороті та деяких водоростей” (СУМ, т.IX, с.469) – *Із спіднього боку листка [папороті] ми побачимо жовтобурі плямки. Це соруси* (З журн.).

20. ЛСГ іменників-назв об’єднання різних споруд, магістралей, проектів: *подвір’я* (2), *садиба* (1, 2), *каскад* (3), *масив* (2), *мережа* (3, 4), *гідровузол*, *водовідвід*, *вулиця* (1), *електросистема*, *квартал* (2), *містечко*² (2) тощо: *За сараєм був невеликий город, і всю садибу обступав навколо старий і похилий тин* (О.Донченко) – “житловий будинок та господарські будівлі з прилеглими до них садом і городом, що разом є окремим господарством” (СУМ, т.IX, с.10); *На одному з мальовничих житлових масивів Києва – Русанівці – здійняв у піднебесся свої 16 поверхів житловий будинок* (З газ.) – 2. “Велика територія, однорідна за якимись ознаками – споруда” (СУМ, т.IV, с.636); *Особливо загострилася ситуація на Закарпатті – цей регіон має найбільшу мережу трубопроводів* (З газ.) – 3. Сукупність яких-небудь шляхів, ліній зв’язку, каналів і т.ін., розташованих на певній території (СУМ, т.IV, с.674).

21. Невизначеною щодо позначуваної іменниками максимальної кількості об’єктів (верхня межа) залишається і ЛСГ субстантивів – назв окремих груп пересувної техніки, засобів виробництва, об’єднаних на основі руху в якомусь напрямку або розміщених в одну лінію: *ешелон* (2), *потяг*², *порожняк*¹, *порожняк*², *состав*, *поїзд* (1, 2), *валка* (1, 2), *зчеп* (2), *кортеж*, *зчеплення* (4), *автоколона*, *ескалатор* тощо. Найменша кількість об’єктів може бути теж довільною, але, на наш погляд, не менше 3-5 одиниць, пор.: *кортеж* – “урочистий похід, виїзд” (СУМ, т.IV, с.301) – *Кортеж автомашин спинився біля огорожі собору* (Н.Рибак); *зчеп* – техн. 2. “Кілька сільськогосподарських, залізничних платформ і т.ін., зчеплених разом” (СУМ, т.III, с.737) – *Зчеп машин тягнувся аж до кінця села; валка* –

1. “Окрема група підвід з вантажем, що перевозиться кудись” (СУМ, т.І, с.285) – *Один із чоловіків – статечний, видати, старший у **валиці** – оглянув усі вози – навіть лантухи перелічив і рушати знак подав* (А.Головко).

22. ЛСГ іменників-назв “сумішей харчових компонентів, а також різних кормів” охоплює незначну кількість слів: *праліне, страва (1), коктейль (1, 2), обрік¹*, пор.: *коктейль* – “напій, що становить суміш коньяку, лікеру та вин, іноді з цукром, прянощами тощо” (СУМ, т.IV, с.216) – *Раз на тиждень Софрон ішов у салон, щоб пограти у кості та пропустити склянку **коктейлю*** (Н.Рибак); 2. “Напій, приготований із суміші молока з сиропом і морозивом, кави з морозивом і ...т.ін.” – *Молочний **коктейль**; страва* – 1. “Приготовлені для їди продукти харчування” (СУМ, т.IX, с.746) – *Обідають вони на веранді. І хоч борщ Віталіків зовсім розварився та ще й пересолений, але вони обоє присьорбують **страву** охоче, мати навіть підхвалює* (О.Гончар).

23. Сукупні іменники на позначення різного типу класифікацій становлять ЛСГ з неозначеною множинністю з вираженою нижньою межею сукупності: *система (2), популяція, підвид (1, 2), група (1), підгрупа, клас, підрозряд, родина, ряд (8)*. Ці лексеми об’єднуються з метою упорядкування певних компонентів. Вони найчастіше функціонують у біологічній термінології, позначаючи таким чином усукупнення біологічних одиниць, їх чітку диференціацію: *популяція* – “сукупність особин одного виду тваринних та рослинних організмів, поширена в певній місцевості” (СУМ, т.VII, с.240) – *Різні сорти виводять шляхом відбору з місцевих **популяцій*** (3 журн.). Звичайно, ці субстантиви, можуть репрезентувати й інші сфери вживання, зокрема осіб, об’єднаних однією чи кількома спільними ознаками (*розряд¹ (1), угруповання та ін.*), предметів, явищ, згрупованих за одним і тим же критерієм (*вид² (2), підвид (1), розряд¹ (1)* тощо). Їх характерною ознакою є належність до вищих за призначенням структур, підпорядкованість їм: *підвид* – 1. “Підрозділ, що об’єднує ряд предметів, явищ за спільними ознаками і входить до складу загальнішого вищого розділу – виду” (СУМ, т.VI, с.404). Префікс **при-**, під час творення слів із семантикою підпорядкування кому-, чому-небудь, виконує словотворчу функ-

цію. Однак при дослідженні принципів утворення саме сукупних лексем не враховується його первинна функція, оскільки він не змінює значення, не характеризує іменник з погляду сукупності. Нижня межа окреслено не представлена (оскільки і ця ЛСГ належить до неозначеної множинності), проте можна спрогнозувати приблизну кількість, яка буде більшою 2-5 одиниць.

24. Суміжною виступає ЛСГ іменників-назв об'єднання осіб, предметів, понять, зібраних разом з метою упорядкування. Результатом цього упорядкування є систематизація, чіткий розподіл компонентів з подальшим (кінцевим) занесенням у списки: *програма (1, 3, 5), каталог, список (1, 2), реєстр (1, 1 //), проскрипція, перелік (2), зведення (3), звід (2), устав (1)*. Мінімальна кількість компонентів може бути довільна, але, очевидно, не менше 2-3 одиниць: *перелік – 2. “Перерахування якихось предметів або осіб” // “список, опис з перерахуванням яких-небудь осіб або предметів” (СУМ, т.VI, с.215) – Парламент відхилив пропозицію президента поповнити **перелік** суб'єктів, які мають право висувати претендентів у кандидати в президенти (З газ.); проскрипція – “У стародавньому Римі – список осіб, яких прилюдно оголошували поза законом, публічне засудження осіб, занесених у такий список” // “у феодальних і буржуазних державах – список, в який занесено прізвища підозрілих осіб; публічне засудження і переслідування осіб, занесених у такий список” (СУМ, т.VIII, с.286) – Завести у **проскрипції**; каталог – “список, перелік книжок, рукописів, картин і т.ін., складений у певному порядку, щоб полегшити їх розшук; реєстр” (СУМ, IV, с.117) – В нашівидку.. заготовленому **каталозі** з'явилися нові назви книг (Ірина Вільде).*

25. ЛСГ іменників-назв процедур, ліків містить невелику кількість компонентів. Їм притаманне вираження нижньої межі, яка передбачає сполучення принаймні двох елементів: *мазь – 1. “Масляниста суміш жирів з лікарськими речовинами для втирання в шкіру, змазування її” (СУМ, т.IV, с.596); доза – “певна кількість ліків, призначених для одноразового або добового введення в організм” (СУМ, т.II, с.346) – Доктор Драгомирецький вирішив прийняти подвійну дозу вероналу, щоб таки переспав часинку (Ю.Смолич).*

26. Лексему *букет*, яка містить сукупне значення на другій позиції, від-

носимо до ЛСГ сукупних іменників-назв ароматичних і смакових властивостей, характерних для продуктів та інших речовин (СУМ, т.I, с.252) – *Сир має тонкий смаковий і ароматичний букет* (Укр. страви).

27. ЛСГ іменників-назв сукупностей цифр, різних даних, чисел, слів, складених вертикально чи горизонтально. Як свідчать спостереження, верхня межа в цих імен не виявлена. Однак простежується тенденція до її встановлення, пор.: *колонка* – 2. “Ряд цифр, слів, послідовно розміщених по вертикалі” (СУМ, т.IV, с.231), *промір* – *Аналіз промірів.. дозволяє характеризувати овець.. як відносно великих* (З журн.); *сітка* – *Сітка залізниць; зрошувальна сітка; грань¹* (3) – *Щоб добути квадратний корінь з даного цілого числа, розбивають його, від правої руки до лівої, на грані по дві цифри в кожній* (Алгебра); *гранка¹* – *Чумак тим часом узяв на столі гранки Павлової збірки, став переглядати* (А.Головко); *колонка* – *Коли помічник подав відомості про останній район, секретар підрахував колонку цифр, записав суму внизу* (Ю.Смолич).

28. Своєрідним угрупованням лексем є ЛСГ іменників-назв сукупності компонентів, що сходяться чи розходяться з однієї (чи в одну) точки (у) або заломлюються через призму. Останніми, як правило, є смуги, лінії, промені, кольори тощо: *спектр* – “багатоколірна смуга, яка утворюється при проходженні світлового променя через призму або якоесь інше середовище, що заломлює проміння” // спец. “Кольорова смуга або сукупність кольорових ліній, що утворюються при пропусканні випромінювань речовини, яка світиться, через особливі оптичні прилади і залежить від хімічного складу цієї речовини” (СУМ, т.IX, с.496) – *В результаті вивчення спектрів Юпітера було уточнено особливості його обертання, відмінного від обертання твердих тіл* (З журн.). Кількість складових такої групи довільна, однак переважає відносно конкретизована (наскільки це можливо у неозначеній множинності) нижня межа: наявність двох елементів. Хоча у деяких словах планка регулювання нижньої межі може бути піднята, залежно від тлумачення поняття. Якщо пояснення супроводжується неозначеними числівниками: *багато, чимало*, діапазон потенцій-

них учасників розширюється. Мінімальна точка відліку змінюється (більше, ніж два п'ять, десять тощо).

29. ЛСГ іменників-назв сукупностей (або збігу) звуків, частот, складів, розташованих у певному ряду: *голос (1), діапазон (1), видзвін, звук (2), звуко-ряд, звукосполучення (муз.), скала, рокіт, дзвінок, гук, гама, спектрограма (2), передзвін*. Окремі лексеми – складні слова, утворені за допомогою морфологічного способу творення (основоскладання) і не повинні б бути представниками лексичного рівня. Варто зауважити, що перша частина таких слів (звуко-, спектро- тощо) тільки увиразнює, конкретизує об'єднання компонентів з певною метою за спільними ознаками. При цьому нічого нового щодо семантики сукупності не привноситься, що можна довести, роз'єднуючи складові частини й утворюючи словосполучення: *звукоряд* – “звуковий ряд”; *звукосполучення* – “сполучення звуків, звукове сполучення”. Лексеми *передзвін, видзвін* утворені від дієслів *передзвонювати, видзвонювати* і тому теж не становлять репрезентантів словотвірного рівня: *видзвін* – “дзенькіт, дзвін, що звучить раз у раз” (СУМ, т.І, с.385) – *З видзвоном проносяться тачанки, обганяючи валки піших-пішаниць* (О.Гончар) і *видзвонювати* – *Церковний сторож старанно видзвонював на дзвіниці* (А.Шиян).

30. ЛСГ іменників-назв сукупностей ліній, ознак, характеристик. Ці субстантиви належать до угруповань з нижньою межею і завжди взаємодіють один з одним: *силует (2), профіль (1, 3), графік¹ (1), сітка, мереживо, візерунок, узор, форма* тощо. Наприклад: *графік* – 1. “Зображення за допомогою ліній різних моментів якогось процесу в їх залежності” (СУМ, т.ІІ, с.160) – *Я не бачу графіка, за яким буде здійснюватись передислокація військ* (Л.Дмитерко); *візерунок* – “малюнок з різних ліній, кольорів, тіней тощо; мереживо” (СУМ, т.І, с.668) – *На шибках – зимових мережок зірчасто-білий візерунок* (В.Еллан).

31. Іменники-назви правил, кодів, законів, доказів, положень, різних заходів у їх сукупності формують ЛСГ з нереалізованою верхньою межею. Такі субстантиви характеризуються суттєвою ознакою. Найменша кількість компонентів, що входять до їх складу, повинна бути достатньою, необхідною для ро-

зуміння, вичерпною. Іноді для доведення певних явищ, дій необхідним є наявність багатьох таких одиниць, об'єднаних з метою доказу, ознайомлення, переконання, але бувають випадки, коли вистачає невеликої їх кількості. Неозначена множинність дозволяє варіювати діапазон кількості складових компонентів: *ординація* – іст. 1. “Зведення правил, юридичних положень, принципів і т.ін. про що-небудь” (СУМ, т.V, с.743); *концепція* – 1. “Система доказів певного положення, система поглядів на те чи інше явище” (СУМ, т.IV, с.275); *алгоритм* – “система правил виконання обчислювального процесу, що призводить до розв’язання певного класу задач після скінченого числа операцій” (СУМ, т.I, с.33). Сюди належать також імена типу: *закон* (1//, 5), *кадастр*, *кодекс* (1), *інструктаж* (2), *інформація*¹ (1), *кампанія* (2), *інститут* (3).

32. Іменники-назви різних рухів, дій, умов, прийомів, способів, обставин, стосунків, об'єднуючись у різні угруповання і взаємодіючи між собою, формують ЛСГ із нижньою межею: *побачення* (1, 2), *поєдинок*, *санкція* (2, 3), *сутичка* (1, 2), *підхід* (3), *процес* (1), *манера* (3), *метод* (2), *зустріч* (1, 2), *обряд* (1), *рекомбінація*, *збіг* (1), *агрокомплекс*, *комплекс*, *піраміда* (4). Безумовно, всі лексеми передбачають нез'ясовану максимальну кількість компонентів: *комплекс* – “сукупність предметів, явищ, дій, властивостей, що становлять одне ціле” (СУМ, т.IV, с.280) – *Комплекс гімнастичних вправ*; *обряд* – 1. “Сукупність установлених звичаєм дій, пов'язаних з побутовими традиціями або з виконанням релігійних настанов” (СУМ, т.V, с.574) // “сукупність встановлених церквою культових дій”; *процес* – 1 // “сукупність послідовних дій, засобів, спрямованих на досягнення певного наслідку” (СУМ, т.VIII, с.344) – *Кіно вимагає величезної працелюбності і працелюбності не тільки на зйомці, а в усьому ... процесі створення картини* (О.Довженко).

33. ЛСГ назв рослин, квітів, хлібних злаків, які можуть бути нагромаджені безладно один на одній або укладені у великі купи, належить до групи з нижньою межею: *ворох*, *стіг*, *скирта*, *насип*, *вогнище* (1), *куча*¹, *купа* (1): *Біля кожної з них (хат).. стояли стоги торішнього поруділого сіна і сіруватої зелені свіжого покосу* (3.Тулуб); *Сонце, мабуть, тільки що зійшло, бо від скирти через тік і ще далі на*

стернях лежала довга тінь у сизій росі... (Гр.Тютюнник).

34. ЛСГ на позначення угод, договорів або зіткнень учасників перебігу подій належить до слів з нижньою межею, тобто мінімальна кількість компонентів цих об'єднань дорівнює двом: *контракт* – “письмова угода, договір, за яким сторони, що його уклали, мають взаємні зобов'язання” (СУМ, т.IV, с.269) – *Заглянь в контракт свій зі мною, – Яка там умова?* (П.Гулак-Артемівський); *зговір* – 1. “Таємна угода з метою спільного здійснення певного наміру” (СУМ, т.III, с.516); 2. заст. “Домовленість між батьками нареченого і нареченої про шлюб” (СУМ, т.III, с.516) – *Я нічого не зрозуміла, але в голові промайнула думка: між ними якийсь зговір!* До такого ряду відносяться також *компроміс, пакт (1), протокол (3)*.

35. Своєрідною є ЛСГ назв об'єднання предметів техніки, яка репрезентує нижню межу сукупності. Слова цієї групи утворені основоскладанням, але їх перша частина (*радіо-, електро-*) позначає більшою мірою відтінок, специфіку угруповання, а не саме угруповання. Основний акцент робиться на другій частині слова, яка і позначає об'єднання: *радіостанція* – 1. “Сукупність технічних пристроїв для передавання і приймання інформації за допомогою радіохвиль” (СУМ, т.VIII, с.434) – *Охрім прибіг у сільраду і наробив галасу, що бачив за Ташанню шпигуна, озброєного двома кулеметами і радіостанцією* (Г.Тютюнник). Окрім таких лексем, до ЛСГ технічних предметів входять слова *магнітола, телефон* тощо.

36. ЛСГ назв сукупностей предметів, явищ, дій, процесів, творчих прийомів, що мають спільні ознаки і становлять одне ціле, є також маркована нижньою межею сукупності: *серія* – 1. “Ряд однорідних або споріднених за спільною ознакою предметів” // “послідовний ряд яких-небудь дій, подій і т.ін.” (СУМ, т.IX, с.138) – *До Вашої серії видань для молодіжі я поки що намітив лише біографію Джузеппе Гарібальді* (М.Коцюбинський); 2. “Ряд виробів, машин, деталей, що виготовляються за певним взірцем, стандартом” (СУМ, т.IX, с.138) – *Серія вантажівок; механізм* – 3. “Сукупність станів і процесів, з яких складається певне фізичне, хімічне та ін. явище” (СУМ, т.IV, с.695); *містерія* –

1. “У країнах античного світу та стародавнього Сходу – система культових відправ на честь деяких богів, до яких допускалися лише посвячені” (СУМ, т.IV, с.749) – *Брат прочитав їй цілу лекцію, що християнське причастя є зостаток [залишок].. містерій* (А.Кримський).

37. ЛСГ назв об’єднання дій, процесів, предметів, осіб за значенням “об’єднання, взаємне розміщення” характеризується семантикою нижньої межі сукупності: *комбінація* – 1. “Сполучення, поєднання або розташування чого-небудь (перев. однорідного) у певному порядку” (СУМ, т.IV, с.242) – *Се була музика нових поколінь, нечувані комбінації звуків* (М.Коцюбинський); *спілка* – 2. “Об’єднання людей, пов’язаних спільними умовами життя, спільною метою”; товариство” (СУМ, т.IX, с.527) – *На заклик ініціативної групи, до складу якої увійшли найавторитетніші політичні та громадські діячі краю, відгукнулися лідери майже усіх партій, об’єднань, спілок* (З газ.); *композиція* – 1. “Однорідна будова, структура, розташування та взаємний зв’язок складових частин художнього твору, картини тощо” (СУМ, т.IV, с.252) – *Композиція вишивки – це творчо обдумане сполучення різних елементів узору* (З журн.).

38. ЛСГ іменників-назв певної кількості виробів, предметів, виготовлених одночасно і за одним зразком, становить одне угруповання з нереалізованою верхньою межею: *випуск* – 3. “Друкована збірка творів, статей одного або кількох авторів, що складає окрему частину тематичної серії і має порядковий номер” (СУМ, т.I, с.464) – *Випуск збірника вже лежав на столі*.

39. ЛСГ назв сполучень слів, фраз, мовних зворотів, літературознавчих понять теж належить до угруповань з нижньою межею: *рядок* – 2. “Кілька слів, літер і т.ін., написаних чи надрукованих в одну лінію” (СУМ, т.VIII, с.924) – *Ще пам’ятаю донині сивий Львів. Рядки друкованих уперше літер* (Д.Павличко); *зворот* – 5. лінгв. “Певний характерний чим-небудь спосіб поєднання слів” // “граматичний тип синтаксичної конструкції” (СУМ, т.III, с.496) – *Слухала [Маруся] тої мови, як журкоту потоку, лиш іноді затримуючися увагою на оригінальнім яким звороти* (Г.Хоткевич); *вислів* – “сполучення слів, що виражає закінчену думку або становить певну єдність; фраза, мовний

зворот” (СУМ, т.I, с.488) – *Як відомо, стійкі вислови або фразеологізми відображають душу народу* (Т.Ягодкіна); *парадигма* – “системний ряд форм відмінювання окремого слова або таблиця таких форм” (СУМ, т.VI, с.62) – *За спільними ознаками творення відмінкових форм однини і множини іменники розподіляються між парадигмами...* (Сучасна укр. літ. мова). Сюди також належать іменники *дієвідміна, категорія, висловлення (2), вираз (3), зіяння*.

Поряд з ЛСГ, що репрезентують неозначену множинність з нижньою межею сукупності, існують угруповання, в яких ця межа не виявлена, зате верхня є чітко встановленою. Це такі ЛСГ:

1. Назви сукупності літер на позначення алфавіту: *абетка* – 1. “Сукупність літер, прийнятих у писемності якої-небудь мови і розміщених у певному установленому порядку; алфавіт, азбука” (СУМ, т.I, с.2) – *Один чи два рази проказала [Настя] за Чумаком абетку і вже на другий день, дивуючись сама з себе, назвала всі літери* (В.Речмедін). Мінімальна кількість компонентів у цих лексемах є невизначеною. В українському алфавіті ця цифра становить 33 одиниці. Однак, слід зауважити, що невизначеність нижньої межі не допускає відсутності багатьох компонентів.

2. Назви сукупностей посуду, різних його компонентів формують ЛСГ також з реалізованою верхньою межею: *начиння (2), сервіз, куверт, прибор* тощо, пор.: *сервіз* – “повний набір столового або чайного посуду, розрахований на певну кількість осіб” (СУМ, т.IX, с.128). У приборі чітко визначено кількість складових компонентів. Сервіз може складатися з 6, 12 і 24 предметів. У повсякденному житті варіюється використання компонентів останнього самою необхідністю.

3. ЛСГ іменників на позначення сукупності певних частин одягу теж належить до об’єднання з невстановленою нижньою межею: *костюм, паровиця, зміна*, пор.: *костюм* – 1. “Комплект верхнього одягу, що складається з піджака, штанів, а іноді й камізельки ... або жакета й спідниці (у жінок)” (СУМ, т.IV, с.308) – *Павло, уже одягнутий – в чорному елегантному костюмі, .. – не одразу озвався на Чумакові слова* (А.Головка); *зміна* – 6. *Став перебирати. Зміна*

білизни, бритва та помазок (О.Гончар).

4. Своєрідною є ЛСГ назв різних мір. На перший погляд, позначаючи певну кількість компонентів, ці лексеми не мають у своєму значенні семантики сукупності. Однак нас цікавить не стільки кількість одиниць, скільки обставини, за яких ці одиниці опинилися поряд і утворили сукупну множинність, обмеживши її тими предметами, назву яких вони носять, пор.: *оборіг* – // “кількість сіна, що вміщується під повіткою на чотирьох стовпах для зберігання сіна; стіжок” (СУМ, т.V, с.550) – *Штефан у лісі вичистив таке поле, що три **обороги** сіна можна на нім накосити* (Укр. нар. казки); *верета* – 2. “Оберемок, купа чого-небудь, що вміщується в одному рядні” (СУМ, т.I, с.329) – *Малим ще, пам’ятаю, всі межі знав.. Межі й на ступінь широкі були, З одної нажнеш дві **верети** трави* (І.Франко); *відро* – 2. заст. “міра, що дорівнює вмісту відра (12 літрів)” (СУМ, т. I, с.631) – *А всім вкупі – червоного вина з Царграду **Відер** з троє у барилі ... Всього везе* (Т.Шевченко). У таких випадках своєрідно поєднується узагальнене значення (генералізуюча функція) форми однини і семантика сукупності, що вбирає в себе широку ємність предметів. Цей ряд можна продовжити іменниками типу: *шнур* (5), *щипка* (3), *кулак* (4), *пучка* (3), *жменя* (2), *лантух* (2), *оберемок*, *пригорща* (2), *віз*¹ (2) тощо. Верхня межа таких сукупностей дорівнює кількості предметів, які вміщуються в ті чи інші рамки: воза, вагону, дрібки тощо. Як правило, ми говоримо про ті складники угруповань, які можна перерахувати, тобто мова йде про дискретні об’єднання: *віз яблук* (*яблуко*), *шапка горіхів* (*горіх*), *кулак насіння*, *хура дров*. Можна припустити, що такі речовини, як вода, пісок та ін., розділені на найдрібніші частинки, теж становлять сукупність, тому і *кухоль води*, *вагон піску*, *дрібка маку* – належатимуть до іменників із сукупним значенням.

5. Заслуговує на увагу ЛСГ іменників-назв сукупностей осіб, що одночасно продовжують або закінчили навчання: *курс* (4), *випуск* (4), *група*, *клас*, *підгрупа*, *потік* – з чітко визначеною верхньою межею, пор.: *випуск* – 4. “Група осіб (учнів, студентів), що закінчили навчальний заклад одночасно” (СУМ, т.I, с.464) – *На-*

прикінці вересня в щоденнику “Діло” кілька разів появлялась оповістка, що закликала колишніх учнів С-кої гімназії, того **випуску**, що й Безбородько, на товариський з’їзд (Ірина Вільде). Як правило, кількість осіб у таких сукупностях визначається заздалегідь, за встановленими стандартами – курс – 75-100 чоловік, група – 25-30, підгрупа – 12-15 осіб, хоча можлива ширша варіативність.

6. Сукупні імена на позначення осіб, які працюють у кіно, театрі, на естраді, теж відносяться до ЛСГ з репрезентованою верхньою межею: *капела, ансамбль, хоровод, кордебалет, оркестр, хор, студія, трупа*. Наприклад: *капела* – “хор співаків, а також змішаний ансамбль із співаків та музикантів” (СУМ, т.IV, с.92) – *Піснею “Рече та стогне Дніпр широкий” Державна академічна капела “Думка” наче задала тон урочистому святодійству* (З газ.); *ансамбль* – 1. “Група співаків, музикантів або танцюристів, що постійно виступає як єдиний художній колектив” (СУМ, т.I, с.48) – *У кращих концертних залах столиці виступали українські народні хори та ансамблі* (З газ.).

На наш погляд, кількість осіб у таких структурах встановлюється штатним розкладом, і тому верхня межа чітко простежується.

7. До ЛСГ на позначення сукупності державних, приватних установ та людей, що працюють у них, належать такі іменники з верхньою межею: *відділок, управління, уряд¹, установа, відомство, кабінет (5), фірма*, пор.: *уряд¹* – 1. “Найвищий виконавчий та розпорядчий орган державної влади, який здійснює управління державою” // “члени такого органу”; 2. іст. “Місьцеве управління” (СУМ, т.X, с.483) – *Ненормально те, що наш уряд далеко не завжди є урядом українським* (З газ.); *установа* – 1. “Організація (з певним штатом службовців і адміністрацією), що відає якою-небудь галуззю (галуззями) народного господарства в цій галузі (галузях)” (СУМ, т.XI, с.495) – *Нам наказали цілою установою вийти на суботник*. Кількість урядовців, які займають свої місця у Верховній Раді, визначається конкретно цифрою – 450 депутатів. Штат певного відомства чи установи формується за заделегідь установленою законодавством нормою. Він може бути меншим або повним, що й уможлиблює невизначеність нижньої межі.

У нашому дослідженні аналізуються також субстантиви, які належать до ЛСГ змішаного типу щодо визначення нижньої та верхньої меж сукупності. Частина іменників у цих ЛСГ мають реалізовану нижню, а частина – верхню межу сукупності. Незважаючи на це, вони містять певну сукупну семантику, що й дає змогу об'єднатися їм в одну ЛСГ.

1. ЛСГ назв осіб, які знаходяться разом або разом проводять час, належить до змішаного типу. Лексеми на позначення осіб, які збираються на різні форуми (з'їзди, сходи, конгреси, сесії, собори, синоди, синкліти, пленуми, зльоти, віча, зібрання та засідання) мають яскраво виражену верхню межу, оскільки на такі зібрання запрошується конкретна, встановлена кількість учасників, які є делегатами цих об'єднань і реєструються. Нижня межа не конкретизується, але можна припустити, що вона повинна обмежуватися певними рамками кількості (коли мова йде про кворум (необхідну кількість присутніх для прийняття / відхилення рішень)) – 2/3 тощо. Разом з цим друга частина слів ЛСГ сконцентровується навколо визначеності нижньої кількісної межі, оскільки відтінком її значення є “зібрання осіб не менше двох одиниць, пор.: *масовка, мітинг, вечірка, сераль, гарем, собор (2), команда (5, 6, 7), бесіда (4), клуб¹ (1, 2), екскурсія (2), вечір (2): собор – 1.* “У дорев. Росії – збори урядових або виборних осіб для розгляду й розв'язання питань організації, управління” // “збори, з'їзд представників духовенства християнської церкви” – *Для обговорення в присутності царя найважливіших державних справ у Москві періодично почали скликати Земські собори, що склались з представників духовенства, бояр, дворян і купців (3 журн.); 2. заст. “Зібрання великої кількості людей в одному місці для розваги, відпочинку” (СУМ, т.IX, с.433) – От, – крикне пані, – який собор! Аби я з двора, то й не питай роботи!* (Марко Вовчок).

2. До такого ж типу груп (“змішаного”) належить ЛСГ на позначення сукупності органів людей і тварин, їх волосяного покриву, фізичних і фізіологічних процесів в організмі. Причому, ті лексеми, які означають органи тіла, фізичні та фізіологічні процеси в організмі, мають визначену верхню межу, а інші – (що означають волосяний покрив) – нижню. Пор.: *пригоріца – 1.* “Обидві кисті рук, що

в них можна тримати щось покладене, насипане...” (СУМ, т.VII, с.598) – можна зробити тільки з двох рук – *Річка в ущелині. Ставши на великі камені, ми з **пригорц** напилися кришталево-чистої, студеної води* (З журн.) та *локон* – “кучеряве або завите пасмо волосся (яке може складатися найменше з 10 і т.д. волосин)”.

До цієї групи також належать іменники: *вихор*², *ганглій*, *висип*, *прядка* (2), *скелет* (1), *жменя* (1), *інфільтрат*, *клапан*, *кістяк* (1), *кишечник*, *пасмо* (1).

3. Сукупність літературних, музичних творів, їх складових частин, дисциплін, що вивчають твори, утворюють наступну ЛСГ змішаного типу. Такий іменник, як *стопа*² належить до слів з чітко вираженою верхньою межею: *стопа*² – “одиниця виміру віршованих рядків; група складів з певним незмінним розташуванням одного наголошеного і одного чи двох, трьох ненаголошених складів” (СУМ, т. IX, с.730) – **Стопа** – це група складів, в яких наголос займає певне місце і яка повторюється на протязі всього віршованого рядка (Іст. укр. літ). Інша частина цієї групи характеризується нереалізованою верхньою межею. Так, слова *колон*, *альманах*, *добірка*, *пісенник*, *видання* (3), *збірник* (1), *епопея*, *зведення*, *попурі*, *патерик*, *сюжет* тощо допускають довільну кількість компонентів. *Патерик* – “збірка, що містить життя святих отців (звичайно монахів якого-небудь монастиря)” (СУМ, т.VI, с.93) – *А ось вам і ще од-но єгипетське оповідання, яких сотки були нагромаджені в так званім єгипетсько-скитськім патерику* (І.Франко); *добірка* – спец. “Ряд дописів, кореспонденції на одну тему, заверстаних під одним заголовком” (СУМ, т.II, с.320) – *В районній газеті надрукували добірку – виступи бригадирів* (П.Автомонав).

4. Наступну ЛСГ, що позначає сукупність географічних та астрономічних понять, складають іменники змішаного типу. До цієї групи входять такі лексеми: *віз*¹ (3), *сузір'я*, *галактика*, *метагалактика*, *архіпелаг*. Субстантиви на позначення географічних та астрономічних понять характеризуються нереалізованою верхньою межею. *Архіпелаг* – “група морських островів, що лежать близько один від одного” (СУМ, т.I, с.65) – *Співробітники полярної станції об'їхали на собаках і дослідили весь архіпелаг Землі Франца-Йосифа* (З журн.). Назви окремих сузір'їв (якщо вони відомі людству) також, на наш погляд, ре-

презентують групу імен, що характеризуються відомою верхньою межею: *віз*¹ (3) – астр. “Назва сузір'я північної кулі із 7-и зірок, що нагадує віз” (СУМ, т.I, с.667) – *Великий віз*, *Малий віз*. Однак, лексеми з визначеною нижньою межею у цій групі становлять більшість.

5. ЛСГ назв сумішей газів, атомів, вибухових речовин. Лексеми, які означають конкретніші поєднання, мають реалізовану верхню межу і незафіксовану нижню: *стеліт* – “литий твердий сплав кобальту, хрому, вольфраму, з якого виготовляють ріжучі частини інструментів і наварні деталі машин, що швидко зношуються” (СУМ, т.IX, с.683) – *У першому десятиріччі ХХ ст. для обробки металів різанням почали застосовувати спеціальні литі сплави типу стеліт...* (З журн.); *сульфід* – “сполука сірки з металами” (СУМ, т.IX, с.834) – *Сульфіди в породах донецького карбону представлені головним чином піритом* (З журн.). Поряд з ними перебувають іменники з установленою нижньою межею сукупності: *компаунд* – 2. “Суміш яких-небудь речовин, яка не становить хімічної сполуки” (СУМ, т.IV, с.249); *сполука* – 1. “Речовина, в якій атоми одного або різних елементів з'єднані між собою за допомогою певного типу хімічного зв'язку” (СУМ, т.IX, с.568) – *Тож як немає в речах безсмертно тривалою тіла, Досить найменшої сили, щоб кожну сполуку розбити* (М.Зеров); *спай* – 2. “Сполучення, з'єднання кількох різних металів або металу з неметалами” (СУМ, т.IX, с.483) – *Спаї неметалевих матеріалів з металом*; *гідрид* – “хімічна сполука водню з іншими елементами” (СУМ, т.II, с.65) – *Сполука літію з воднем – гідрид літію – зручно використовувати для зберігання і транспортування водню у твердому вигляді* (З журн.).

6. ЛСГ іменників-назв тварин, риб, комах, птахів. До ряду субстантивів з верхньою межею належить: *смик* (2, 4): “пара або дві пари гончих собак, зв'язаних ременем для полювання” (СУМ, т.IX, с.403). Поряд з ними наявні також іменники, у яких верхня межа не визначена. У різних словах мінімальна кількість компонентів сукупності – неоднакова. Так, кількість істот (організмів) одного виду, що набула деяких відмінностей внаслідок різних умов існування (*раса*² (2)), повинна бути більшою, ніж у групі малят, виведених однією самкою, які тримаються разом

(*виводок*) або у групі “коней з екіпажем, упряжжю, збруєю” (*виїзд* (3)). Імена з реалізованою нижньою межею у цій ЛСГ можна поділити на 2 підгрупи: 1) лексеми з великою кількістю компонентів (істот); 2) лексеми з невеликою кількістю компонентів (істот). До першої належать ще такі слова: *отара* (1), *караван* (1), *косяк*² (1), *ключ*¹ (7), *стая* (3), *стадо* (1, 2), *рій*¹ (2).

До другої підгрупи належать: *бджолосім'я*, *запряг* (1), *відводок* (1), *рій*¹ (1), *грена*, *нуклеус*, *вулик*, *сакман*, пор.: *сакман* – “група маток з ягнятами однакового віку” (СУМ, т.IX, с.17) – *Інші бігають, вибрикують, а цього щоразу треба підносити до матері, само не встигає за сакманом* (О.Гончар); *нуклеус* – “невелика бджолосім'я з молодою неплідною маткою або плідною запасною” (СУМ, т.V, с.484) – *Безматочним сім'ям [бджіл] дають маток з нуклеусів* (3 журн.).

7. ЛСГ назв рослин, квітів, хлібних злаків, фруктів, овочів, хмизу, зв'язаних чи складених у купку. Лексеми, які мають визначену верхню межу, складають порівняно невелику частину. Це – *полукіпок* – “тридцять снопів скошеного або зжато того хліба, складених колоссям усередину й прикритих одним снопом зверху” (СУМ, т.VII, с.101) та *копа* – 1. “Стіжок із 60 снопів хліба, складених колоссям усередину й прикритих одним снопом зверху” (СУМ, т.IV, с.278).

Назви зв'язаних чи складених рослин становлять більшу частину ЛСГ. Наприклад: *околот* (1), *букет* (1), *бабка*⁷, *стайка*, *куль*, *верства*² (1), *сніп* (1), *вій*¹, *вал* (2), *китиця* (1, 2) і под.

Найменша кількість рослин, овочів тощо повинна бути такою, щоб візуально сприйнялися: мичка, сніп чи кагат, пор.: *китиця* – 2. “Невеликий сніп соломи, зв'язаний з того кінця, де колоски, використовується для вкривання даху” (СУМ, т.IV, с.156); *вал*¹ – 2. с.г. “Купка сіна і т.ін., в яку згрібається покіс і т.ін.” (СУМ, т.I, с.283); *сніп* – 1. “Зв'язаний оберемок зрізаних стебел (з колосками) хлібних злаків та інших культур” (СУМ, т.IX, с.427) – *Бовваніли поставлені купками високі снопи кукурудзи* (О.Гончар).

8. Назви сукупностей предметів, їх частин, які чимось скріплюються або нанизуються на щось, а також перехрещуються і переплітаються, поділяються на 2 підгрупи: лексеми з верхньою та нижньою межами. До іменників з визна-

ченою максимальною кількістю одиниць належать: *кроква* – “два бруси, з’єднані в горішній частині під кутом і закріплені долішніми кінцями до стін будівлі, на яких тримається дах” (СУМ, т.IV, с.364) – *Високо зводилися вгору крокви рублених приміщень* (О.Десняк).

До другої групи належать: *рама* (3), *поміст* (2), *намисто*, *разок*² (1), *метка* (1), *низка*, *в’язанка* (1), *пліт* (2), *кольє*, наприклад: *кольє* – “намисто з дорогоцінних каменів, перлів тощо” (СУМ, т.IV, с.238); *пліт* – 2. “Скріплені в один або декілька рядів колоди для сплаву або для переправи на них по воді” (СУМ, т.VI, с.587) – *Артем уже знав, що є тартаки такі великі в місті, а ліс туди плотами по Дніпру литвини сплавають* (А.Головка); *метка* – 1. “Нанизаний на нитку, дріт і т.ін. ряд чого-небудь; *низка*” (СУМ, т.IV, с.690) – *А хто суне від Псла та з малою меткою окунів у руках?* (П.Мирний); *разок*² – 1. “Нанизані на нитку, мотузку, дротину і т.ін. однорідні предмети; *низка*” (СУМ, т.VIII, с.440) – *На ній був сірий плащик, біла блузка, на шиї – тонесенький разок коралів* (Ю.Смолич); *рама* – 3. “Прямокутник із скріплених між собою балок, платок та ін., що має різноманітне застосування в господарстві, промисловості...” (СУМ, т.VIII, с.446). Цей предмет може складатися з неоднакової кількості частин (планок), проте їх повинно бути не менше 4 одиниць.

9. ЛСГ на позначення систематизованих, укладених за певними принципами, документів становить об’єднання слів змішаного типу. Причому до іменників з верхньою межею належить одне слово – *календар*, оскільки відомо, що кількість компонентів, зібраних в ньому максимально дорівнює 364 (5) днів: *календар* – 1. “Довідкова таблиця або книжка з послідовним переліком усіх днів року за місяцями й поданням інших відомостей, пов’язаних із цими днями (іст. події, свята тощо)” (СУМ, т.IV, с.76) – *Прошу тебе, пришли мені.. український одривний календар на 1912 рік* (М.Коцюбинський). Всі інші лексеми мають чітко визначену тільки нижню межу. Серед них: *синопсис*, *книжка*, *картотека*, *атлас*, *книга* (2), *словник* (2), *справа*¹ (6), *звід* (2), *експозиція* (2), *енциклопедія*, *ізборник* тощо. Наприклад: *енциклопедія* – *Вона хутко побігла до бібліотеки й відшукала в енциклопедії коментарі про проказу* (Ю.Смолич).

10. ЛСГ на позначення сукупності предметів, їх частин і деталей, які використовуються з певною метою, теж належать до об'єднань змішаного типу. Наприклад: *посад*³, *марш*¹ (4), *колода*², *прибор*, *гарнітур*, *стелаж*, *машина* (1), *конструктор* (2), *комплект* (1), *рантгоут*, *мозаїка* (1). До підгрупи слів з верхньою межею належать: *марш*¹ – 4. “Частина сходів між двома майданчиками” (СУМ, т.IV, с.634) – *Сходи складають нині не з окремих сходиців, як було колись, .. а з цілих маршів на 10-12 сходиців* (З журн.); *колода*² – “комплект гральних карт” (СУМ, т.IV, с.228). Решта іменників мають реалізовану нижню межу. Наприклад: *гарнітур* – “комплект, набір предметів, які служать якій-небудь меті” (СУМ, т.II, с.35) – *Згодом він купив кабінетний гарнітур* (І.Сенченко); *стелаж* – “ряд полиць, розташованих одна над одною і призначених для розкладання чого-небудь” (СУМ, т.IX, с.682) – *Кремові стіни були заставлені по стелю вузькими стелажками, запханими книгами різного формату* (Ірина Вільде); *конструктор* – 2. “Набір частин і деталей, з яких діти будують іграшкові споруди або складають різні прилади” (СУМ, т.IV, с.266) – *Щоб колись [діти] любили будувати, конструктори вигадую для них* (А.Головка); *комплект* – 1. “Повний набір предметів, які становлять щось ціле або мають однакове призначення” (СУМ, т.IV, с.251) – *Оркестр – у повному комплекті срібних інструментів – негайно вирушив вітами... подружжся* (Ю.Смолич).

11. ЛСГ назв військових з'єднань, дій, їх частин, які включають осіб, військову техніку. До іменників з нижньою межею належать: *секрет*¹ (1), *стрій*¹ (1), *їжак* (4), *пошук* (3), *резерв* (3), *десант* (2), *лава*² (2), *операція* (2), *оточення* (2 //), *обоз* (2), *риштунок* (1), *герць* (1, 2). *Обоз* – *Цього дня приїхали [залужани] за пиеницею цілим обозом* (Г.Тютюнник); *Яремі дали коня Зайвого з обозу* (Т.Шевченко); *обладунок* – *Тут висіла зброя й обладунок перших київських воявод – залізний шолом..., його [Кия] щит і топір* (С.Скляренко). Лексеми з верхньою межею складають другу частину цієї ЛСГ: *дружина* (4), *роз'їзд* (3), *вилка*¹ (3), *загін*² (1), *корпус* (4), *когорта* (1), *батальйон* (1), *батарея* (1), *армія*(1-3), *наряд*² (4), *одиниця* (6), *екіпаж* (2, 3). У цих сукупних іменах відома кількість компонентів. Вона встановлюється заздалегідь командуванням армії, збройними си-

лами держави: *батальйон* – 1. “Військовий підрозділ, що складається з кількох рот” (СУМ, т.І, с.110) – *Десну перейшли батальйони богунців* (О.Десняк); *наряд*² – 4. “Група військовослужбовців, підрозділ, який виконує військові обов’язки за особливим призначенням” (СУМ, т.V, с.180) – *Наряд виїхав на конях, посилено озброєний, як це й завжди велося в частині* (І.Ле); *батарея* – 1. “Артилерійський підрозділ, що має у своєму складі кілька гармат” (СУМ, т.І, с.111) – *Лісом іде командир батареї, Поле побитим по чорній росі* (А.Малишко); *загін*² – 1. “Військова група” (СУМ, т.ІІІ, с.77) – *Полк мав просуватися вперед окремими загонами і дрібними групами* (О.Гончар).

Окрім проаналізованих іменників, сукупність на лексичному рівні представляють ЛСГ субстантивів з означеною множинністю. Це групи кількісних іменників з сукупною семантикою на позначення:

1. Осіб, предметів, понять, тварин тощо. Наприклад: *дистих* – “проста дворядкова строфа” // “вірш, який складається з таких строф” (СУМ, т.ІІ, с.287) – *Павло Тичина ще на світанку своєї поетичної діяльності... написав дистих “На могилі Шевченка”* (М.Рильський); *дифтонг* – “сполучення двох голосних звуків, що вимовляються як один склад” (СУМ, т.ІІ, с.290) – *Північні говори української мови мають особливого типу звуки – так звані дифтонги* (Нариси з діалектології); *дуель* – 1. “Поєдинок із застосуванням зброї між двома противниками за викликом одного з них” (СУМ, т.ІІ, с.432) – *Німецький франт у напіввійськовому, спортивного крою костюмі.. йде вулицею. Обличчя – в шрамах від студентських дуелей* (Ю.Яновський). Аналізуючи ці слова, ми помітили, що буквособолучення *ди-*, *ду-* вказують на кількість компонентів таких сукупностей, а саме на те, що вони складаються з двох одиниць. Лексема *пара*¹ називає “два однорідні або однакові предмети, що вживаються разом і складають одне ціле або комплект” // “два відповідних або однакових предмети, складники і т.ін., що виділяються з групи подібних, таких самих” (СУМ, т.VІ, с.59). Іменники *п’ятірка*, *восьмерик*, *п’ятерик*, *четвірка*, *семірка*, *сімка*, *трійка*, *трійня*, *двійня* тощо позначають групу осіб, тварин, предметів тощо, кількість яких закладена вже у самій назві таких слів. Наприклад: *п’ятірка* –

4. “Група з 5-и чоловік, тварин, предметів” (СУМ, т.VIII, с.423) – *Тарас дав знак п'яній п'ятіриці запорожців* (О.Довженко); *п'ятерик* – 2. “П'ять якихось предметів або предмет, що складається з 5-и однакових частин” // “5 коней в одній запряжці” (СУМ, т.VIII, с.421).

Лексеми *десяток (1), сотня (1), мільярд (1), мільйон (1)* теж належать до цієї групи.

2. Наступна група з означеною множинністю – це лексеми на позначення календарних дат: *декада (1, 2), квартал, півріччя, століття* тощо, пор.: *декада* – 1. “Проміжок часу в десять днів; десятиденка” (СУМ, т.II, с.233) – *Вітер синоптики провіщають на цілу декаду* (В. Кучер); *квартал* – “підсумок роботи за квартал – три місяці поточного року” – *За цей квартал необхідно зробити обсяг роботи на 80 відсотків.*

3. Назви осіб, які виконують музичні твори (або інші дії) і складаються з чітко визначеної кількості виконавців, утворюють ЛСГ означеної множинності суб'єктів: *секстет* – 2. “Ансамбль із 6-и виконавців (музикантів або співаків)” (СУМ, т.IX, с.114) – *Дев'яту симфонію Л. Бетховена виконував наш славнозвісний секстет “Думка”*; *квартет* – 2. “Група виконавців (музикантів або співаків) із 4-х осіб” (СУМ, т.IV, с.130) – *Сюїта для струнного квартету Козичького являє собою тему з шістьма варіаціями* (З журн.)

4. Назви сукупностей, що позначають назви одиниць ваги, довжини, місткості, теж входять до великого об'єднання означеної множинності: *метр¹, дециметр, декалітр, децилітр, кілометр, кілограм, метр, грам, літр. Метр¹* – “основна одиниця довжини 100 см тощо” (СУМ, т.IV, с.693); *літр* – “основна одиниця ємкості рідких і сипких тіл, що дорівнює 1000 куб. см” (СУМ, т.IV, с.531).

2.1.2.2. Збірні субстантиви. Більшість збірних лексем репрезентують словотвірний рівень сукупності. Однак, крім суфіксальних збірних іменників, у сучасній українській мові є лексичні збірні імена, які у своєму значенні містять сему сукупності. Такі слова об'єднуються у ЛСГ зі значенням сукупності.

1. До ЛСГ на позначення сукупності осіб, занесення їх у списки, каталоги тощо належать: *персонал, прислуга (2, 3), рать (1), служба (6), влада (2),*

дім (3), *молодь*, *захист* (5), *каре*, *конклав*, *облога* (2), *каліч* тощо. Наприклад: *влада* – 2. “Керівні державні органи, уряд” // “особи, що мають урядові повноваження” (СУМ, т.І, с.701) – *І головне – українська влада знов-таки має бути українською* (З журн.); *рать* – 1. “У Київській Русі, а пізніше у Російській державі до XVIII ст. – назва війська, збройного загону” – [Ярослав:] *Що ж бій, так бій! Скликати зараз рать!* (І.Кочерга) // *урочиста назва сучасного війська, збройного загону* (СУМ, т.VIII, с.455) – *Зійшлась з околиць партизанська рать Нетлінну здобули в боях священних славу...* (М.Рильський); *персонал* – “особовий склад, колектив працівників якої-небудь установи, підприємства тощо” // “група робітників установи, підприємства, що працюють в одному відділі, на одній ділянці роботи або виконують ті самі функції, мають той самий фах” (СУМ, т.VI, с.331) – *Медичний персонал; Він просив увесь готелевий персонал.. тайти кілька день його приїзд* (І.Франко).

2. ЛСГ назв сукупностей осіб, які характеризуються негідною поведінкою: *наволоч*, *негідь*² (2) і под., пор.: *наволоч* – “підлі, нікчемні люди, шкідливі для суспільства; набрид” (СУМ, т.V, с.39) – *Там же збирається всякий народ, усяка наволоч* (І.Нечуй-Левицький); *негідь*² – 2. “Люди, наділені негативними моральними якостями” (СУМ, т.V, с.277) – *Вибухни, на нещастя, війна – і така негідь [прогуляники] може завдати величезної шкоди!* (Є.Кротевич).

3. ЛСГ назв “сукупностей складових людського організму, характеру, процесів, що відбуваються у ньому, а також волосяного покриву”: *симбіоз* (1), *гігієна* (1//), *манікюр* (//), *волосінь* (2), *природа* (2), *нутро* (1), *вісна* тощо. Наприклад: *гігієна* – 1. // “сукупність практичних заходів, що забезпечують збереження здоров’я; санітарія” (СУМ, т.ІІ, с.64) – *Славні людиці! Тільки могли б більше гігієну хат признавати* (ЛесяУкраїнка); *вісна* – 2. розм. “Шрами на шкірі від цієї хвороби або на місці запобіжних щеплень” (СУМ, т.І, с.684) – *Обличчя покрите вісною; манікюр* – // “нігті (чищені та поліровані – на руках)” (СУМ, т.IV, с.621) – *Я ніколи його не бачив, я уявляю напomadжений чуб, акуратненький проділ, манікюр* (О.Донченко).

4. До ЛСГ назв сукупності великої кількості чогось входить іменник за-

товареність – “скупчення, нагромадження великої кількості якогось товару” (СУМ, т.ІІІ, с.354).

5. Іменники *оболонь, богара, ойкумена* входять до ЛСГ назв держав, територій, земель, природних лук тощо: *богара* – 1. “У Середній Азії неполивні землі, придатні для використання під посів без зрошування” (СУМ, т.І, с.208) – *Я бачив багато богар у Середній Азії; ойкумена* – “сукупність заселених людиною частин земної кулі” (СУМ, т.V, с.659) – *Простіть мені, люди-брати ойкумени, Що я не пізнала себе до сих пір* (О.Гергель).

6. ЛСГ назв сукупності тварин, риб, комах: *погань (2), покруч (1), скот, вилов (2), мошка, нектон, пліть*². Наприклад: *пліть*² – збірн. до *плітка*² (“невелика прісноводна риба родини корошових”) (СУМ, т.VІ, с.587) – *Я був малий і рідко докидав Своє слівце про очерет, про став, Про хитру пліть, про ненаситну щуку* (М.Рильський); *скот* – збірн. – “Четвероногі свійські сільськогосподарські тварини” (СУМ, т.IX, с.306) – *Хай скот заходить до стайні*.

7. ЛСГ назв сукупностей рослин, плодів, злаків: *богара* – 2. “Посіви на неполивних землях у Середній Азії” (СУМ, т.І, с.208) – *Селяни скрізь сіяли богари; розсада* – “молоді рослини, які спочатку вирощують у парниках, теплицях..., а потім пересаджують у відкритий ґрунт” (СУМ, т.VІІІ, с.799 – 800) – *Горпинина ланка вже висаджувала розсаду на ділянку* (О.Десняк); *зелень* – 2. “Деякі, переважно зелені овочі і трави, що вживаються як їжа або приправа до страв” (СУМ, т.ІІІ, с.555) – *Ось вже наготована зелень до борщу* (Н.Забіла); *солома* – 1. “Сухі світло-жовті стебла злакових рослин, що залишаються після обмолоту і які використовують як корм скотині, паливо, а також для покриття будівель і т.ін.” (СУМ, т.IX, с.448) – *Увійшла господарка, принесла соломи й почала слати нам постіль* (О.Досвітній); // “сухі стебла бобових рослин, рідше – кукурудзи і т.ін.”; 2. “Стебла злакових рослин на корені” – *Може, вам, тату, допомогти чим-небудь? Дров привезти на зиму чи соломи корові на підстилку?* (Г.Тютюнник); *Виринає [мати] серпа Мавці з рук і дає Килині, тая кидається на жито і жне, як вогнем палить, аж солома свище під серпом* (Леся Українка). Окрім наведених лексем, до складу зазначеної

ЛСГ входять: *гичка, сортимент (1), волоть, прозелень, потолоч (1), в'язіль.*

8. ЛСГ назв сукупностей предметів, різного роду споруд, оснащень: *посуд (1), паркет (1), реманент (1, 2), севр, сортамент (1), зброя (1), добро (3), дранка, пріль (2), дрань, нечисть, лом² (1), майно* тощо. *Крам* – “предмет торгівлі (звичайно фабричного виробництва); товар” (СУМ, т.IV, с.322) – *Голосно пропонують свій барвистий крам молоді квіткарки* (М.Чабанівський); *нечисть* – 1. “Бруд, сміття, покидьки і т.ін.” (СУМ, т.V, с.404) – *Збираються чабани.., по черзі спускаються у возку колодязну глибінь, щоб вибирати звідти різну нечисть, мул, залізаччя..* (О.Гончар); *добро* – 3. “Сукупність, належність кому-небудь речей, предметів, цінностей; майно” (СУМ, т.II, с.323) – *А корабель був повний добра. Було там і золото, й гризет.., а найбільше – бранок для султанського гарему* (П.Панч); *зброя* – 1. “Знаряддя для нападу або оборони” (СУМ, т.III, с.452) – *У них уже давно була підготовлена зброя – чекали сигналу; реманент* – 1. с.г. “Сукупність предметів, необхідних для якої-небудь галузі діяльності; інвентар”; 2. рідко – “список якого-небудь майна” (СУМ, т.VIII, с.500) – *Був у нього реманент: два плуги, три борони, малесенька віялочка* (Г.Тютюнник).

9. ЛСГ назв сукупностей корисних копалин, їх решток, відходів, підводних, надводних та небесних природних скупчень: *зодіак* – “сукупність розміщених уздовж екліптики дванадцять сузір'їв, через які пролягає річний шлях видимого руху Сонця” (СУМ, т.III, с.677) – *Дванадцять сузір'їв, через які проходить екліптика, утворюють пояс зодіака і називаються зодіакальними* (Астрономія); *вугіль* – 1. збірн., дорівнює *вугілля* (СУМ, т.I, с.779) – *Я пам'ятаю, у забої рубали вугіль шахтарі* (В.Сосюра); *згар* – 2. “Залишки перегорілого кам'яного вугілля, коксу, що використовується в будівництві шосейних доріг, для засипання чого-небудь” (СУМ, т.III, с.509) – *Було, із кузень понад яр, На гостру жужелицю – згар, Що розкотилась по землі, Спочити вийдуть ковалі* (М. Шпак).

10. ЛСГ збірних безафіксних іменників-назв сукупностей дерев, гілок тощо: *зелень* – 1. “Зелені дерева, кущі, трави і т.ін.” (СУМ, т.III, с.555) – *Сонце і повітря лоскочуть щоки, а зелень ялинових гілок виглядає з-під снігу* (М.Коцюбинський); // “зелене листя” ; *проріст* – 2. “Молоді пагони, пущені

пророслим насінням рослин” (СУМ, т.VIII, с.271) – *Ще синій ліс не взеленів, але квіток проріст уже підняв і розрізняє торішній злеглий лист* (П.Тичина); *суш* – “сухі дерева, гілки; сушняк” (СУМ, т.IX, с.873) – *Це не садок, а сама суш* (Сл. Гр.); *глуш* – 1. “Зарослий ліс або сад” (СУМ, т.II, с.90) – *У глуш залазила [дівчинка] густу, грибочки там знаходила...* (Н.Забіла); *лоза* – “зрізані стебла деяких кущових порід верби як матеріал для деяких виробів” (СУМ, т.IV, с.541) – *Для плетіння кошиків дід Василь брав лозу*. До ряду аналізованих лексем можна віднести ще: *поросль* (1), *покров* (2), *посуш* тощо.

11. ЛСГ назв одягу, його компонентів, тканин: *мотлох* – 1. “Старі речі домашнього вжитку, одяг, ганчір’я тощо” (СУМ, т.IV, с.811) – *Ворожі трупи, покручені, пошматовані на мотлох, лежали по всьому узгір’ю* (О.Гончар); *одяг* – “сукупність предметів, виробів (із тканини, хутра, шкіри), якими покривають тіло” (СУМ, т.V, с.645) – *Гетьман був у простому одязі – у світло-синьому каптані, оксамитових штанях і жовтих чоботях* (П.Панч).

12. Лексеми *скарб* (1, 5), *здача* (3), *куш*¹, *валюта* входять до ЛСГ грошових знаків: *куш*¹ – “певна сума грошей як винагорода за що-небудь” (СУМ, т.IV, 424) – *Добрый куш зірвав; валюта* – // збірн. (СУМ, т.I, с.286) – *Він давно вже обзавівся валютою, а тепер – кум королю, – сичали баби*.

13. До ЛСГ на позначення сукупності дрібних та найдрібніших частинок належать: *потерть* – “подрібнені тертям часточки чого-небудь” (СУМ, т.VII, с.406); *дим* – 1. “Суміш дрібних твердих частинок (сажі, попелу) і газоподібних продуктів, які виділяються в повітрі при згорянні чого-небудь” (СУМ, т.II, с.277). До цього ряду також належать *паморозь*, *порох*¹ (1), *прах* (1), *пил* (1), *підзол*², *осад* (1) тощо.

14. Назви сукупностей літературних творів, літературознавчих термінів, преси (пор. ЛСГ у сукупних іменників): *поезія* – 2. “Твори, написані віршами, ритмізованою мовою; протилежне проза” // “сукупність віршованих творів якого-небудь народу, епохи, суспільної групи” (СУМ, т.VI, с.764) – *Поезія любить не всіх, Поезія не всім дається, Хоч кожен, хто вимучить віри, Можливо, поетом назветься* (Г.Чубач); *проза* – 2. “Літературний твір або сукупність

творів, написаних невіршованою мовою, протилежне поезія” (СУМ, т.VIII, с.181) – *Уже пішла перша збірка “Лірики”.. принесла йому і славу, й гроші. Але не цурався [Павло] і прози* (А.Головка); *дактиль* – поет. “Трискладова стопа” (СУМ, т.II, с.206) – *Він [П.Грабовський] вживає різні віршові розміри: ямб, хорей, дактиль, амфібрахій та ін.* (Іст. укр. літ.). До цих лексем можна додати ще *ямб, хорей, анапест, амфібрахій, гекзаметр, катехізис* тощо.

15. ЛСГ назв сукупностей звукових знаків, звуків: *сміх, галас (1), дисонанс (1), гам¹, журкіт, консонанс (1), мова (2)*, пор.: *мова* – 2. “Сукупність довільно відтворюваних загальноприйнятих у межах даного суспільства звукових знаків для об’єктивно існуючих явищ і понять, а також загальноприйнятих правил їх комбінування у процесі вираження думок” (СУМ, т.IV, с.768) – *Найбільше і найдорожче добро в кожного народу – це його мова* (П.Мирний); *гам¹* – “безладне звучання багатьох голосів; крик, галас” (СУМ, т.II, с.24) – *Гармидер, галас, гам у гаї* (Т.Шевченко).

16. ЛСГ назв сплавів (з’єднань) металів, хімічних елементів. Сюди входить порівняно невелика кількість збірних іменників: *нікелін* – 2. “Сплав міді та нікелю з незначною домішкою марганцю, заліза й цинку” (СУМ, т.V, с.422) – *Нікелін.. відзначається досить великим опором і мало змінюється при підвищенні температури* (Заг. хімія); *силумін* – “сплав алюмінію з кремнієм, що добре протистоїть діянню кислот, стійкий проти корозії й застосовується в машинобудуванні та хімічній промисловості” (СУМ, т.IX, с.172) – *Виробництво силуміну електротермічним способом; гарт²* – “сплав свинцю, олова та сурми, з якого виливають друкарський шрифт” (СУМ, т.II, с.35) – *Сплав, що складається з сурми і свинцю, до яких додано трохи олова, називається друкарським металом, або гартом* (Заг. хімія).

17. Однією з відомих ЛСГ збірних іменників є група назв сукупностей харчових продуктів, їх складових частин, а також кормів: *карамель, ірис, лівер², затір, мішанка (1, 2), здоба*. Наприклад: *карамель* – “сорт твердих цукерок, які виготовляють із цукру та патоки із додаванням ароматичних і фарбувальних речовин” (СУМ, т.IV, с.100) – *Донецька карамель представлена на*

ярмарці багатьма сортами: “Шафран”, “Цитрусові”, “Барбарис” тощо; жом – “відходи цукрового виробництва, що є цінним кормом для худоби” (СУМ, т.ІІ, с.543) – *Вулицею проходять доярки з економії, обдерті, пропахлі прокислим жомом і потом скотини* (М.Стельмах); здоба – “вироби із здобного тіста” (СУМ, т.ІІІ, с.542) – *На привокзальному ринку часто продавали здобу*.

18. ЛСГ назв ниток, пряжі: *муліне* – “сукані бавовняні або віскозні шпательні кольорові нитки для вишивання” (СУМ, т.ІV, с.825) – Бабуся навчила нас купувати справжні нитки для вишивання – *муліне*; *вовна* – 3. “Пряжа, нитки з настриженого або начесаного з тварин волосяного покриву” (СУМ, т.І, с.712) – *На столі кошик із нитками, з клубочками вовни* (Марко Вовчок).

19. До ЛСГ назв фарб, органічних та неорганічних речовин належить небагато іменників: *грим¹*, *гній¹* (2) тощо. *Гній¹* – 2. с.г. “Суміш посліду або кізяка з підстилкою, що використовується як місцеве органічне добриво” (СУМ, т.ІІ, с.96) – *На великому розпутті, куди завжди звозили гній, стояла одним одна хатка* (Панас Мирний); *грим¹* – 1. спец. “Фарби та наклейки, що використовуються для надання обличчю актора відповідного вигляду” (СУМ, т.ІІ, с.167) – *Холодов сів перед зеркалом, щоб покласти грим* (Л.Дмитерко).

20. ЛСГ назв днів, місяців, років теж належить до лексичних засобів ФСК сукупності. Наприклад: *запуст²* – заст. “Останні дні напередодні великого посту, коли віруючим дозволяється споживати скоромне” (СУМ, т.ІІІ, с.284) – *Латин прибрався, мов на запуст* (І.Котляревський); *півстоліття* – “проміжок часу в п’ятдесят років; половина століття” (СУМ, т.ІVІ, с.388).

21. ЛСГ назв сукупностей знань, методів навчання, установ: *письмо* (7), *освіта* (1, 3), *муштра* (1 //), *досвід* (1), *виучка* (2). Наприклад: *досвід* – 1. “Сукупність знань, уміння, які здобуваються в житті, на практиці” (СУМ, т.ІІ, с.382) – *Юлдаш, незважаючи на свої малі роки, був уже пастух з досвідом* (О.Донченко); *освіта* – 1. “Сукупність знань, здобутих у процесі навчання”; 3. // “система навчальних заходів” // “система закладів і установ” (СУМ, т.ІV, с.755) – *Крім секретарства, я завідував відділом мистецтва.., брав участь в роботі організаційного комітету працівників освіти* (О.Довженко); *письмо* –

7. “Засоби створення малюнка в живописі” (СУМ, т.VI, с.366) – *Бо тільки слово – пам’яті спасенність. Живий народ, що має своє **письмо!*** (Л.Костенко).

2.1.2.3. Речовинно-збірні іменники. Речовинно-збірні субстантиви належать до другого рівня периферії ФС мікрополя збірності і складають частину матеріально-речовинних іменників. Речовинні імена, яким притаманна тільки множина і сема сукупності, описуватимуться під час аналізу множинних іменників. До матеріально-речовинних іменників, маркованих сукупною семантикою, належать: 1) назви виробів з таких металів, як залізо, срібло, сталь, латунь, бронза тощо. Наприклад: *срібло* – 2. “Речі з благородного металу сірувато-білого кольору, пластичного і ковкого” – *В саду бряжчав кришталь і **срібло**. Чувся гомін* (А.Головко); 3. “Гроші з цього металу, монети” (СУМ, т.IX, с.619) – *У кишені знайшов [Михайло Михайлович] дрібне **срібло*** (Л.Смілянський); 2) назви сукупності квіток, плодів рослин, овочів: *бузок, бузина, шипшина, малина, агрус, смородина, морква, цибуля* тощо. Наприклад: *Дівчина.. зварила кисіль з **бузини** та яблук* (О.Донченко); *Марійка побачила маленького хлопчика з таким великим букетом **бузку**, що за ним майже ховалось його обличчя* (О.Донченко); *І ласощі все тільки їли, сластьони, коржики, стовпці,.. **Часник, рогіз, паслін, кислиці, Козельці, терн, глід, полуниці*** (І.Котляревський); 3) назви одягу з певної тканини (шовк, вельвет) – *Вона дуже рідко носила **вельвет**, вибирала, як правило, шовкові чи шерстяні речі*; 4) назви деревини з дерева (дуб, сосна) – *Мені привезли **дуб** на хату; Та хай **сосни** в посадці наламають!* – *гукнула котрась [з дівчат]* (А.Головко).

Такі назви формуються засобами метонімії, оскільки спрацьовує механізм: рослина – плід (плоди) цієї рослини, рослина – квітка (квітки) цієї рослини; матеріал – виріб (вироби) з цього матеріалу; тканина – одяг з цієї тканини; дерево – деревина з цього дерева [Сучасна українська літературна мова, 1997, 148]. Оскільки сукупне значення таких лексем виявлятиметься здебільшого в контексті, можна передбачити участь матеріально-речовинно-збірних іменників у репрезентуванні синтаксичного рівня одночасно з лексичним. Лексич-

не значення речовинно-збірних іменників можна уявити собі як сполуку конкретного речовинного значення з додатковим значенням неподільної цілості.

2.1.2.4. Множинні імена. Множинні іменники займають периферію ФСП сукупності. Вони означають сукупність осіб, предметів і не здатні утворювати одиницу. Іменники pl.t. більшою чи меншою мірою виражають ідею збірності, множинність як сукупність однорідних предметів чи частин предмета, сукупність маси речовини, сукупність часу і простору, внутрішнього стану людини і под. [Чернецький, 1971, 37], репрезентуючи сукупність на лексичному рівні. Поділу множинних імен присвятив свою працю В.К.Чернецький, членуючи іменники pl.t. на такі розряди:

1) іменники власне збірного значення; 2) іменники з речовинно-збірним значенням; 3) субстантиви з абстрактно-збірним значенням [Там само].

Поняття “збірне значення” виступає тут синонімічним сукупності й означає ширше і більш узагальнююче явище. Приймаючи загальною поділ іменників pl.t., запропонований В.К.Чернецьким, зазначимо, що не всі множинні імена належать до сукупних, оскільки не завжди у їх складі міститься сема “єднання”. До лексем першої групи іменників власне збірного значення належать такі субстантиви:

1) назви будівель, їх окремих частин: *ворота, хори, сходи*². Ці лексеми характеризуються наявністю семи “об’єднання” частин в одне ціле, що зумовлено процесом створення об’єктів, пор.: *сходи*² – 1. “Споруда, пристосування з горизонтальних виступів або щаблів, на які ступають, піднімаючись куди-небудь або спускаючись звідкись” (СУМ, т.IX, с.893); 2. = східці 1 – *В чистім полі криниченька На чотири сходи, Любив козак дівчиноньку Не чотири годи* (Укр. нар. пісні); *ворота* – 1. “Проїзд або прохід в огорожі між будівлями тощо, а також ворітниця, що його закривають” (СУМ, т.I, с.741) – *А за ворітьми на стежці стояв білий Василько, він дивився в бік буковинської далини, над якою тільки що пролетіли літаки...* (Р.Іваничук). На наш погляд, лексеми *сіни, хорони, кулуари* не зовсім доречно відносити до збірних одиниць, як це робить В.К.Чернецький, у широкому розумінні. Таку позицію пояснюємо насамперед

тим, що ці лексеми означають певну частину приміщення. Тільки тоді, коли такими словами називатимуться предмети, що знаходяться у цих приміщеннях, можемо говорити про наявність у них значення збірності. Поза контекстом ці іменники є нейтральними щодо сукупності;

2) назви засобів пересування, їхніх частин, які належать до другої підгрупи іменників з власне збірним значенням, відносяться такі імена: *аеросани, бігунки, санчата, сани* і под., пор.: *сани* – “зимовий віз на полозах” (СУМ, т.IX, с.52-53);

3) назви предметів упряжі: *шори, наритники*, пор.: *наритники* – “частина кінської збруї, що утримує хомут або шлею від сповзання на шию” (СУМ, т.V, с.171) – *Кінь, провалившись у яму, поламав голоблю і порвав наритники* (П.Панч). Такі предмети обов’язково характеризуються ускладненою будовою (складаються не менше, ніж з двох частин);

4) назви знарядь праці і предметів військового побуту: *вила, граблі, ваги, кліщі, щипці* тощо, напр.: *вила* – “с.г. знаряддя з кількома довгими зубами на держаку, що використовується для піднімання, розтрушування сіна, соломи і т.ін.” (СУМ, т.I, с.419).

Назви музичних інструментів (*бубни, клавікорди, гуслі, цимбали*), предметів домашнього вжитку (*ножиці, парфуми, окуляри* і под.), різних видів і частин одягу (*бриджі, штани* та ін.), сукупностей монет, паперових знаків, що є мірилами вартості, засоби компенсації (*гроші, фінанси, кошти, ресурси, аліменти, чайові* і под.), сукупностей людей (*батьки, дівчата, люди, рідні, дітки* та ін.), інших предметів (*пута, окуви, котурни, куранти* і под.) тощо, на наш погляд, теж відносяться до лексем із семою сукупності, оскільки “у цих іменників найяскравіше виявляється значення збірності” [Чернецький, 1971, 38], пор.: *У ту хвилину, коли брав гроші, щось ошпарило його (Нестора)* (Р.Іваничук).

Слід також згадати, що серед множинних іменників першого розряду вирізняється підгрупа слів-назв предметів, які складаються з двох тотожних частин (т.зв. парні іменники): *сани, ножиці, штани* і под. Це іменники – назви взуття та його частини (*переді, бутси*), назви деяких інших предметів (*лапки*

(розділові знаки)), назви парних частин тіла (*вуста (уста), брови, губи, баки*) – *Мова – пісня коліскова. Мова – матері уста* (І.Багрянний).

За класифікацією В.К.Чернецького до II розряду належать множинні іменники, яким притаманне значення маси, речовини чи матеріалу, взятого в сукупності [Там само]. Це – речовинно-збірні іменники. Всі вони характеризуються об'єднанням в одну структуру складових компонентів, які можуть бути вичленувані із загалу, пор.: *дрова* – “розпиляні, розколоті на поліна дерева, що використовуються під паливо” (СУМ, т.ІІ, с.420) – *На грубу дрова затаїли злобу І вирішили добре припекти Оцю не раз обсмалену особу* (В.Симоненко).

Іменники з речовинно-збірним значенням поділяються на такі групи:

1) імена, яким властиве взагалі збірне значення маси, речовини, матеріалу в його сукупності: *патли, дрова, хімікалії*, пор.: *патли* – *Ви собі як хочете, а я вам таки скажу: через оті патли він багато тратить на вартості*, – *відрізала Перцова* (Р.Іваничук);

2) іменники-назви продуктів харчування і страв: *дріжджі, макарони, шпроти, деруни, консерви* і под., пор.: *деруни* – “оладки з тертої картоплі” (СУМ, т.ІІ, с.254) – *Смачно пахло смаженими дерунами з салом* (В.Кучер);

3) іменники pl.t., яким властиве значення місця, простору: *субтропіки, плавні, джунглі*, пор.: *плавні* – *Незабаром Соломія з Остапом простували повз плавні* (М.Коцюбинський);

4) іменники, що означають рештки якоїсь речовини чи матерії, одержані внаслідок виробничого процесу або відходів. Більшість з них є віддієслівними і характеризуються як лексеми з префіксами **об-**, **по-**, **пере-**, **від-**, **о-** та суфіксом **-к-** [Чернецький, 1971, 38]. Однак, на наш погляд, такі афікси не перешкоджають аналізувати імена pl.t. як слова з сукупним значенням, оскільки префікси й суфікси втратили своє первинне значення і сприймаються як компоненти цілісної структури: *виварки (виварювати), вичавки (вичавлювати), об'їдки (об'їдати)* і под., а також *помії, збоїни*.

III розряд множинних іменників охоплює імена pl.t. віддієслівного походження, що означають складний процес, дію чи стан. В.К.Чернецький аналізує ці лек-

семи як іменники з абстрактно-збірним значенням, зазначаючи, що “граматична форма множини стає засобом якісної характеристики дії чи стану, що складається з цілого ряду окремих актів чи рухів” [Чернецький, 1971, 39]. Сюди належать:

1) іменники на позначення тривалості чи повторюваності дії: *оплески, зносини, перевибори, побої, манери, посиденьки* і под. – *Демонстрування фільму тільки-но закінчилося, вражений зал мовчав, і оплески зірвалися лише тоді, коли на авансцену... вийшли кіноактори...* (Р.Іваничук);

2) іменники-назви традиційних побутових дій, народних обрядів: *оглядини, проводи, вхідчини*;

3) імена-назви ігор: *жмурки, хованки, шашки, шахи*;

4) іменники на позначення певних відрізків одиниць часу: *вакації, канікули*.

Зауважимо, що іменники цього розряду характеризуються не тільки наявністю складних процесів, дій чи станів (*перевибори, походеньки* та ін.), а й сукупністю суб'єктів (актантів) чи об'єктів, які беруть участь у таких процесах, що, власне, і є умовою здійснення складних дій.

До іменників з абстрактно-збірним значенням В.К.Чернецький залучає лексеми, які мають значення фізичного чи психічного стану: *жданики, прийми, дрижаки, зашпори* або деякі іменники, що “не стільки виражають складний процес, дію чи стан, скільки інші поняття абстрактності: *хвастоці, зазд-році, щедроти, пустоці* і под.” [Чернецький, 1971, 39]. Однак зазначимо, що такі лексеми не належать до сукупних одиниць, оскільки не піддаються будь-якому поділу на складові чинники, виражаючи “зовсім абстрактні, нічим (ні часом, ні кількістю разів) не окреслені поняття”.

Існує думка, що іменники pl.t. належать до таких одиниць, у яких реальна множинність предметів виражається не самою словоформою, розрізнення значення “один-не один” може відбуватися не в середині слова, а в контексті” [Мелькумянц, 1994, 15]. Це відбувається тому, що відповіді на питання, про яку кількість іде мова, можна тільки із залученням контексту (*купив одні окуляри, відремонтував всі ножниці*). На наш погляд, множинні імена знаходяться у сфері перетину лексичного і синтаксичного рівнів, оскільки в їх значенні вже

існує певна сукупність чогось чи кого-небудь, і це значення виявляється у реченні: *окуляри – Берник газету витяг з кишені, і знов я позаздрив йому: без окулярів читає* (І.Муратов) – одна одиниця; *Візьми зі столу окуляри: одні – тобі, одні – мені* – дві одиниці.

2.1.2.5. Ад’єктиви. Лексичний рівень сукупності репрезентують окремі прикметники. Ці лексеми можна об’єднати у 2 групи:

- 1) ад’єктиви, що містять сему сукупності в основі (корені);
- 2) прикметники, мотивовані субстантивами на позначення сукупності.

До першої групи належать: *спільний, єдиний, дрібний, суцільний, дискретний, густий, подібний* та ін., пор.: *єдиний* – 2. “Який становить собою внутрішню єдність; цілісний, неподільний” // “тісно зближений, згуртований” // “загальний, спільний для всіх” (СУМ, т.ІІ, с.495) (пор.: *єдиний* у значенні “один”); *загальний* – 1. “Який стосується, торкається всього, всіх, поширюється на все в цілому”; 2. “Призначений для спільного користування кількома, багатьма”; 3. “У якому беруть участь всі присутні” // “який виявляється всіма”; 4. “У повному обсязі, в цілому”; 5. “Який охоплює всі сторони чогось” (СУМ, т.ІІІ, с.68).

До другої – *масовий – маса, гуртовий – гурт, лінійний – лінія, колективний – колектив, громадський – громада* і под. Ці прикметники мотивовані субстантивами, що містять сукупне значення.

Центральне місце з-поміж таких ад’єктивів займають лексеми з первинним значенням сукупності: *дружний, спільний, масовий* і под. На периферії перебувають прикметники з другим, третім і далі... сукупним значенням, пор.: *лінійний* – 5. “У якому розміщується що-небудь у певній послідовності; в один ряд” (СУМ, т.ІV, с.517); *дрібний* – 3. “Який складається з малих однорідних частинок, предметів” // “який складається з часто повторювальних елементів” (СУМ, т.ІІ, с.414).

2.1.2.6. Нумеративи. Відомо, що основною диференційною ознакою квантитативів є вказівка на кількість, безпосередня чи опосередкована. Тому центральними репрезентантами квантитативної семантики на лексичному рівні є числівники як показники абстрактної математичної кількості [Дмитрук, 1998, 4]. Причому числівники посідають останнє місце у такому угрупованні. Не всі

нумеративи репрезентують лексичний рівень сукупності, так як і ФСП сукупності взагалі. До таких лексичних засобів належать: власне кількісні, неозначено-кількісні (без сукупнотворчих засобів) та кількісно-дробові числівники.

Однією з числівникових груп є власне кількісні числівники: *п'ять, десять, дванадцять, п'ятдесят, сорок дев'ять, сто тридцять вісім* тощо. На перший погляд, ці нумеративи не становлять сукупності, а лише кількісно визначають склад осіб, предметів, явищ тощо. Однак слід зауважити, що так чи інакше числівники позначають зібрання чогось, оформлене в кінцевому результаті певним числом. Наприклад: *дванадцять* – “назва числа дванадцять і його цифрового позначення” // “кількість із дванадцяти одиниць” (СУМ, т.ІІ, с.217) – *Дванадцять раз ударили гармати* (В.Сосюра); *півтораста* – “кількість із ста п'ятдесяти одиниць” (де *півтора* – лише конкретизатор кількості – сто і ще півста) (СУМ, т.ІV, с.389) – *На кожного з нас припадає, відверто кажучи, ворогів півтораста. Що робити?* (О.Довженко). Власне кількісні квантитативи перебувають на периферійній ланці ФС мікрополя числової сукупності.

Лексично реалізують поняття сукупності і неозначено-кількісні нумеративи. Завдяки специфіці свого значення такі числівники дають нам право віднести їх до неозначеної множинності, на відміну від попередніх квантитативів, пор.: *кілька², багато, мало, чимало, декілька, скількись, кількадесят, кільканадцять, немало, премало, багато хто, безліч* тощо. Незважаючи на те, що в окремих з них наявні певні афікси, вони належать все ж таки до лексичних засобів вираження сукупного значення. Це відбувається тому, що префікси **не-**, **де-**, **пре-** виконують насамперед іншу роль – вони заперечують початкову кількість (*немало* – *мало*; *небагато* – *багато*), дублюють невелику і незначну кількість (*декілька* – *кілька*), виражають ступінь вияву ознаки якоїсь кількості (*пребагато* – дуже багато; *премало* – дуже мало). До сукупності ці числівники попадають вже у модифікованому стані відповідно до попередніх завдань: *кілька²* – невизначена мала кількість (у межах від 3-х до 10-и) (СУМ, т.ІV, с.160) – *Через кілька хвилин на танок хтось зайшов легкими кроками* (О.Донченко); *мало* – 1. ”У невеликій кількості; небагато” // ”у незначній мірі” // ”невелика кількість чого-небудь” (СУМ, т.ІV, с.608) – *Книг у бібліотеці мало,*

та й ті читані й перечитані (Ю.Збанацький). Іноді цей числівник (як і *багато*) можна зустріти у сполученні із займенниками *хто, що*: *мало (багато) хто, мало (багато) що*. На наш погляд, таке поєднання слів не втрачає сукупної семантики. Компоненти *хто, що* додають відтінок конкретності щодо кількості когось чи чогось, пор.: *Мало прийшло сьогодні до школи і Мало хто знав їх у обличчя*.

Своєрідним розрядом кількісних числівників є кількісно-дробові нумеративи: *дві восьмих, сім тридцятих, п'ять цілих чотири шостих*.

Для цих нумеративів цілим буде дріб, якого не можна далі скласти. Чисельник повинен мати не менше 2 одиниць, а знаменник не відіграє ніякої ролі у формуванні сукупної лексеми. Він необхідний для оформлення дробу, що підтверджується перетворенням звичайних дробів у десяткові: $2/5 = 1/5 + 1/5 = 2$ частини та 0,4.

2.1.2.7. Прономінативи. Займенникові слова в сучасній лінгвістичній теорії трактуються неоднозначно, що пов'язується зі специфікою вираження ними лексичних значень [Дмитрук, 1998, 7]. Однак саме завдяки такій особливості прономінативні одиниці є одними з найпоширеніших і вживаних у мові виразників квантитативності [Там само]. Лексичний рівень сукупності серед займенникових слів репрезентують питально-відносні, особові, означальні та неозначені прономінативи. Розглянемо особливості кожного із зазначених розрядів.

Питальні займенникові слова, на відміну від інших, не несуть ніякої інформації про об'єкт. Вживання цих одиниць якраз і пов'язане з тим, що суб'єкт прагне мати якусь інформацію про нього. До таких лексем належать займенники: *хто, що, чий, який, котрий*. Відомо [Дмитрук, 1998, 8], що питальні займенникові слова квантитативність як таку не виражають, але вимагають певної інформації шляхом постановки прямого питання (власне-питальні) або непрямого (питально-відносні), чим квантифікують всю мовленнєву ситуацію. Варто додати, що віднесення таких прономінативів до лексичних репрезентантів сукупної семантики здійснюється на ґрунті залучення до сукупності всіх можливих гіпотетичних варіантів. Вони складатимуть групу прогнозованих відповідей, з-поміж яких будуть і стверджувальні, і заперечні: *хто?* – “я (ти, ми, він, вони)” + “і той, і той, і той” + “і цей, і цей, і цей” + “ніхто” + “ні-

який” + “всякий”. Наприклад: *хто* – 1. пит. “Означає питання: яка людина (істота)” // “у риторичних питаннях і вигуках, які передбачають відповіді “всякий”, “кожен” – *Хто* *одважиться в північ на море Своє хибне човенце зіпхнути ?* (Леся Українка); 2. Відносний (СУМ, т.ХІ, с.163).

В.М.Ожоган наголошує на тому, що у риторичних структурах “питальний прономінатив не вимагає якоїсь певної інформації про об’єкт висловлювання, а модифікує семантику заперечення, функціонуючи паралельно до структури із заперечними займенниковими словами”.

Якщо питально-відносні займенники тільки прогнозують сукупність варіантів відповідей, то окремі означальні прономінативи у стверджувальному плані дають конкретнішу відповідь. Остання є сукупною, оскільки означальні займенникові слова належать до лексем з неозначеною множинністю, і встановити конкретну, одну відповідь неможливо. Реальним видається зупинитися на сукупності осіб, предметів, дій, явищ тощо, про які хтось розповідає, називаючи, але не пояснюючи їх: *всякий* – 1. “Який завгодно; кожний” (СУМ, т.І, с.772) – *Народна дружба, братство – дорожче всякого багатства* (Укр. присл. та приказки). Іноді займенник субстантивується, не втрачаючи при цьому сукупної семантики, і означає “кожна, будь-яка людина” – *У всякого своя доля, свій шлях широкий* (Т.Шевченко); 2. “Різний, всілякий” – *Звуки теж бувають всякі, тільки треба їх слухати* (Ю.Смолич); 3. “Будь-який” – *Усякий страх покинув хлопця* (О.Льченко). У всіх трьох варіантах значень пропонується та сама сукупність суб’єктів та об’єктів: 1) “і той, і цей, і такий”; 2) “і такий, і такий”. Це можуть бути різні вказівні компоненти або повторення якогось одного з них. Поряд з лексемою *всякий* до лексичного ряду означальних прономінативів із сукупним значенням належать: *весь*¹, *жоден* (2), *кожний*, *всілякий*, *інший*. Наприклад: *весь*¹ – означає “цілковите охоплення окремих однорідних осіб, предметів, явищ – кожного у нерозривному зв’язку з іншим”(СУМ, т.І, с.343). Найчастіше цей займенник вживається у множині, виражаючи сукупність – *На лівій руці всі пальці трусились безперестану, навіть тоді, як він спав* (І.Нечуй-Левицький). У значенні

іменника цей займенник означає “вичерпне охоплення, сукупність предметів, явищ, дій, понять; те, що є, без винятку” (СУМ, т.І, с.343).

“Щодо семантичних показників, то *кожний* і *всякий* (*весь*) виражають однакове значення – об’єднувальне, але по-різному” [Ожоган, 1998, 185], бо *всі*, як стверджує М.А.Жовтобрюх, “означає повне охоплення сукупності, а *кожний* означає повне охоплення, але нарізно” [цит. за Ожоган, 1998, 185], пор.: *Весь* гетьманський почет завмер (В.Малик); *Кожен* чекав найгіршого.

Займенникові слова в українській мові є одними з основних виразників неозначено-кількісної інформації. Неозначені “прономінативи формують семантику відсутності інформації про об’єкт як у мовця, так і у адресата” [Дмитрук, 1998, 7] найбільшою мірою. Лексичний рівень сукупності з-поміж неозначених займенників репрезентують прономінативи *хто*, *чий*, *що*, *який*, коли вони уживаються із значенням неозначеності: *хто-небудь*, *яка-небудь* людина, істота, *хтось*; *що-небудь*, *який-небудь* предмет; *чий-небудь*, *чийсь*; *котрий-небудь*, *котрийсь*; *який-небудь*, *якийсь*, пор.: *Чи не бачив хто, люди добрі, пару моїх волів з білими латками на спині?* (С.Васильченко).

Заперечні займенники теж беруть участь у реалізації лексичного рівня сукупності. Власне, тільки один представник репрезентує його – прономінатив *жодний*. У статусі заперечних лексема *жодний* означає: 1) “ні один; ні той, ні цей” – *Від громадської ради жаден дорослий громадянин.. не був виключений* (І.Франко); 2) “ніякий – ні такий, ні такий”, тобто певним чином заперечує щось, оформлюючи це заперечення за допомогою неозначеної множинності у систему, сукупність об’єктів та суб’єктів – *Стійте! – гукаю, – та вони [хмарки] пливуть, на мене ж – жодної уваги!* (П.Тичина).

Щодо вираження сукупності своєрідними виступають особові займенники у формі множини: *ми*, *ви*, *вони*. У цих словах наявна сема сукупності, хоча не так яскраво виражена, як у попередніх прономінативах. Зараховувати особові слова до сукупних (хай і не прямо) дозволяє визначення займенника взагалі як узагальнено-предметного, узагальнено-якісного та узагальнено-кількісного репрезентанта: *вони* – 1. “Уживається на позначення предмета мо-

влення, виражене іменником у множині до або після цього займенника” (СУМ, т.І, с.737) – *Навіть старі хвалили Гуцу. Вони ходили розпитать в нього, чи скоро буде нарізка* (М.Коцюбинський); *ви* – “уживається при звертанні до двох чи багатьох осіб або у ввічливій формі до однієї особи” (СУМ, т.І, с.347) – *Побачивши Марка й Люду, Знайда здивувалася. – Ви не на “Колумбі”?* (М.Трублаїні). Особовим займенникам властива означена множинність. Однак існує припущення, що це визначення досить умовне, оскільки, знаючи конкретних осіб і маючи вказівку на них (*ми* – 1 особа множини; *ви* – 2 особа множини; *вони* – 3 особа множини), ми не знаємо їх точну кількість у силу неспроможності прономінатива як частини мови це зробити (“вказує, але не називає”). А оскільки можна припустити, що особові займенники якоюсь мірою причетні до реалізації в мові неозначеної множинності, то і кількість актантів буде непрогнозованою щодо точності, довільною (*ми, вони, ви* – 5, 10, 100 осіб, істот / неістот взагалі), проте цілісною, сукупною щодо організації.

2.1.3. Адвербативні

Складником периферії ФСП сукупності є прислівники, які у своєму значенні містять сему сукупної множинності. До адвербативів, які окреслюють сукупність лексично, належать прислівники: 1) способу дії, 2) часу, 3) місця, 4) міри і ступеня, пор.: 1) *разом, гуртом, скрізь (3), загалом, всіляко, вайлом, жуужмом, єдино, мішма (1), гамузом, гвалтом, кругом (1)*. Наприклад: *гамузом* – “все разом” (СУМ, т.ІІ, с.25) – *Мусій не мав потреби заробляти на рибі, а тому й сказав зовсім дешеву ціну: – “П’ять кіп гамузом!”* (П.Панч); *разом* – 1. “Спільно, вкупі з ким-, чим-небудь” // “спільними зусиллями, гуртом” (СУМ, т.ІІІ, с.440) – *Болота миттю всмоктували й поглинали все покладене посеред їхніх непевних хитависьк, високі береги обронювали кручі, обсипаючи разом з ними й мостіння...* (П.Загребельний); *спільно* – “разом, гуртом, спільними силами; з прийменником з – разом із ким-небудь” (СУМ, т.ІХ, с.529) – *Він усю виборчу справу на свої плечі взяв.. По селах їздить та людей підбадьорює, щоб усі спільно за діло бралися...* (Панас Мирний); *гуртом* – 1. “Спільни-

ми силами, колективно” (СУМ, т.ІІ, с.197) – *Щасливо там жити, де гуртом робити* (Укр. присл. та приказки). Прислівники способу дії належать до означальних лексем. Вони утворюються від колишніх іменників в о.в. без прийменника й означають сумісну дію.

Для того, щоб належати до лексичних засобів вираження сукупності, необхідно, щоб прислівники містили у своїй структурі сукупне значення. Підтвердженням цього може бути ланцюжок слів із семою сукупності різних частин мови, у самій структурі яких зберігається компонент сукупності: *гуртувати – гурт – гуртом; узагальнити – загал – загалом; гамузити – гамуз – гамузом; скопити – скопище – скоп – скопом.*

Інколи такий ряд не повний через відсутність значення сукупності в одного з компонентів, наприклад: *опт – оптом; круг – кругом; раз – разом.*

2. Прислівники часу теж репрезентують лексичний рівень сукупності. До таких слів належать: *завжди, скрізь (2), вік (5), все² (1), днями, годинами.* Сукупне значення у цих адвербативів виявляється у сполученні часових параметрів. Якщо це *роками* – то мається на увазі сукупність років, протягом яких щось робиться, діється, вирішується тощо: *Манекени шанують покору, До безумства вони слухняні: Роками тримають вгору Руки свої дерев'яні* (Д.Павличко); *днями* – 2. “Протягом багатьох днів” (СУМ, т.ІІ, с.315) – *Їх троє – а всім судилась однакова доля. Холод, і голод, і безнадія. Днями сиділи в неоптоленій хаті і не варили страви* (М.Коцюбинський). Утворюються ці прислівники від іменників за допомогою о.в. (безафіксно), що дає підстави аналізувати їх як лексичний засіб сукупності. Сукупнозначеннєві часові адвербативи типу *місяцями, роками* становлять один з різновидів міжчастиномовної трансформації, при якій одна з форм набуває не тільки синтаксичної спеціалізації, але й семантично закріплюється як носій іншої категорійної семантики. При цьому відбувається внутрішня перебудова слова: закінчення уже позбавлене свого флексійного статусу, і тому слово постає як цілісне і незмінне. Лексема *завжди* характеризується сукупнозначеннєвим простором, оскільки в змісті своєму передбачає часовий вияв і простір: *завжди* – “у будь-який час, повсякчас,

постійно” // “у віках, навіки; довічно” // “протягом віків, споконвіку” (СУМ, т.ІІІ, с.44) – *Завжди терновий вінець буде кращим, ніж царська корона* (Леся Українка). З-поміж сукупних адвербативів виокремлюємо лексеми з питальною семантикою: *коли, куди, звідки*, пор.: *І хто й коли словами розповість, Як важко падать першому солдату?* (Г.Чубач).

3. Адвербативні слова із значенням сукупності місця репрезентуються лексемами *окіл, опріч, округи, всюди, рядом, скрізь¹ (1), візаві, де, геть, все² (2), кругом, куди, кудю, місцями*. Як видно, значна їх частина утворена від о.в. іменника, інші – займенникового походження (*де, все, куди*) тощо; ще інші використовують іменникові закінчення, утворюючись від займенника (*кудись*). Наприклад: *всюди* – “у кожному місці; повсюдно, скрізь” (СУМ, т.І, с.771) – *Розкладено вогнище, пахне чабанською кашею, всюди людно, шумливо* (О.Гончар); або ж “з усіх усюд – з усіх місць, боків” ; *все² – 2*. “Скрізь, усюди” (СУМ, т.І, с.762) – *Коли все степ* (і там, і там, і там...); *скрізь¹ – 1*. “По всіх місцях, по всій території; всюди, повсюди” // “у будь-якому, у кожному місці” (СУМ, т.ІХ, с.322) – *Він копав, сіяв, садив і поливав скрізь, де б не оселився, бодай ненадовго* (Ю.Смолич); *кругом – 2*. “Звідусіль, з усіх боків”; 3. “Скрізь, всюди” (СУМ, т.ІV, с.370) – *Все кругом таке, як треба, й тихий шелест у гаю... Й вечір місяцем із неба в душу дивиться мою* (В.Сосюра).

4. Прислівникам міри й ступеня також притаманна властивість лексично виражати семантику сукупності. Звичайно, це ті лексеми, значення яких містять сему єднання, об’єднання: *загалом, валом, повністю, повно, включно, геть* тощо. Такі адвербативи утворені: 1) від іменників + о.в.; 2) від прикметників + суфікс **-о**; 3) від дієслів + суфікси **-н-**, **-о**; 4) безафіксно, пор.: *включно* – “разом з останньою названою особою, предметом, датою і т.ін.” (СУМ, т.І, с.698) – *Моїх же предків я знав по пальцях – до мого діда включно* (Ю.Яновський); *геть¹ – 1*. “Куди-небудь у невизначеному напрямку, на віддаль” – *Затишило синє море, Розпрозорилось прозоре, Шуки прудко геть пливуть* (Л.Первомайський); 4. = *скрізь* (СУМ, т.ІІ, с.57) – *А верби геть понад ставом Тихесенько собі купують Зелені віти* (Т.Шевченко).

2.2. Багатозначність і омонімія серед лексем із сукупною семантикою

У сучасній українській мові значення сукупної дискретної множинності містять ті лексеми, у яких сема сукупності, єдності виступає стрижневою, домінантною. У такому разі на першому місці перебуває якісний критерій виокремлення субстантивів серед інших іменників з неозначеною множинністю. У мові є лексеми, в яких значення сукупності виявляється у зв'язку з розщепленням багатозначного слова. Як свідчать спостереження, значна кількість субстантивів (власне сукупних лексем) репрезентують сукупне значення на другому, третьому або й на сьомому рівні. Такі лексеми займають периферію ФСП сукупності, оскільки семантика сукупності в них виражена вторинно. Мова, не маючи можливості забезпечувати вираження кожної нової ідеї, тобто значення, окремим самостійним словом, змушена “розносити безмежну кількість значень по тих або інших рубриках основних понять, використовуючи інші конкретні або напівконкретні ідеї як опосередковувальні функціональні зв'язки” [Сучасна українська літературна мова, 1997, 131]. Кожне багатозначне слово становить сукупність кількох значенневих одиниць, або лексико-семантичних варіантів [Сучасна українська літературна українська мова, 1997, 134]. При поєднанні останніх встановлюються ієрархічні відношення. Розрізняються головні (стрижневі, домінантні) значення та похідні, які семантично залежать від номінативного. Наприклад, у слові *випуск* – домінантною семою виступає значення – “дія за значенням *випускати*” (1, 3, 4). Друге і четверте значення – 2. “Сукупність виробів, виготовлених одночасно і за одним зразком”; 4. “Група осіб (учнів, студентів), що закінчили навчальний заклад одночасно” – є похідними лексико-семантичними варіантами ядерного несукупного значення, семантично зв'язані із периферійними значеннями дієслова *випускати* (3, 4). А в межах однієї частини мови перебувають у складі двох лексико-семантичних груп: “Назви певної кількості виробів, предметів, виготовлених одночасно і за одним зразком” та “Сукупність осіб, що одночасно продовжу-

ють або закінчили навчання”. Лексема *дуєт* репрезентується у мові передусім домінантним значенням “музичний твір для двох голосів або інструментів з самостійними партіями для кожного”. Похідне значення – “ансамбль із двох співців чи музикантів” – сформувалося в семантичній структурі аналізованого слова внаслідок переосмислення об’єктної семантики (твір) і перенесення на характеристику людей з погляду професійної діяльності: 1. *Перед відкриттям завіси чути дуєт з “Запорожця за Дунаєм”* (І.Микитенко) і 2. *Оркестр стих, співала Вяльцева. Потім дуєт, потім знову оркестр* (А.Головко). Спільна сема “два”, “двоє”, яка об’єднує стрижневе і похідне (сукупне) значення – кількість, виражена означеним компонентом “два”, “двоє” (більше ніж один). І на основі цього компонента під час розпаду полісемії стрижневе слово зберігає зв’язок з лексемою, яка вже пройшла етап переосмислення, трансформувалася в якісно іншу одиницю, залишившись при цьому в одній площині з “пралексемою”.

У кожній з аналізованих ЛСГ наявні сукупні імена, що набули сукупного значення внаслідок розщеплення багатозначного слова. Таких лексем в одній групі може бути дві, три або й більше (всі вони, включаючи домінантне значення, можуть бути сукупними), пор.: *легіон* – 1. “У стародавньому Римі – вища бойова одиниця”; 2. Похідне – “У деяких країнах – назва особливих військових частин” (СУМ, т.IV, с.461). Ця лексема разом з двома близькими значеннями належить до ЛСГ “Назви військових з’єднань, дій, їх частин, які включають осіб, військову техніку” і характеризується яскраво вираженою верхньою межею – *Римське військо складається з легіонів. У кожному легіоні було 4500 воїнів* або *комуна* – 1. “Колектив осіб, що об’єдналися для спільного життя на засадах спільності майна та праці” (СУМ, т.IV, с.254); 5. “За Середньовіччя в Західній Європі – міська громада, що домоглася незалежності від феодала й права на самоврядування”. Ці сукупні значення належать до однієї ЛСГ – “Назви сукупності осіб, які беруть участь у тій чи іншій ситуації (об’єднані спільною ситуацією діяльності)” і характеризуються наявністю в них нижньої межі неозначеної множинності – повинна бути певна кількість осіб, які б утворили комуна (сто, тисяча осіб); *корпорація* – 1. “Замкнена група осіб,

об'єднана вузькофаховими, становими та іншими інтересами” і 2. “Студентська організація в німецьких університетах”. Об'єднує ці лексеми спільне значення – “особи, зайняті вузькофаховими інтересами”. Вони належать до ЛСГ “Назви осіб, об'єднаних на основі вузької професійної діяльності” з чітко вираженою нижньою межею. У словниковому складі української мови є субстантиви, у яких друге, третє чи інші значення об'єднуються в одну ЛСГ на основі семи сукупності. З домінантним несуккупним іменником їх пов'язує спільне нейтральне щодо вираження кількісної семантики значення: *команда* – 1. “Короткий наказ командира за встановленою формою”; 2. “Керівництво якою-небудь військовою командою; командування”; 3. “Невелика військова частина, виділена в окрему одиницю або сформована для якогось призначення”; 4. “Екіпаж судна, особливий його склад”. Але сукупні субстантиви 3 і 4 рівня, на відміну від двох попередніх несуккупних лексем, об'єднуються в одну ЛСГ “Назви військових з'єднань, дій, їх частин, які включають осіб, військову техніку”; 5. “Спортивний колектив на чолі з капітаном” і 6. “Група людей, що виконує якусь роботу” – ці два значення належать до однієї ЛСГ – “Назви осіб, які знаходяться разом або разом проводять час”. Всі ці периферійні значення об'єднує спільна сема “особи”. Між собою вони відрізняються належністю до тієї чи іншої ЛСГ.

Явище, коли сукупне значення іменника займає іншу – другу позицію, інколи пояснюється тим, що лексема є похідною, утворена, наприклад, від дієслова. Першим значенням такого субстантива є абстрактне поняття, похідне від дії, процесу. Як правило, такі лексеми позбавлені множини, бо не співвідносні з конкретними речами. Здатність утворювати множину абстрактні іменники набувають лише при конкретизації їх значення, а також при вживанні їх в експресивній функції [Томіліна, 1971 б, 34]. Відомо, що деякі дослідники, наприклад, розглядають збірні іменники в колі абстрактних на тій підставі, що основу їх лексичного значення становить абстрактне поняття сукупності і збігається ряд словотворчих і граматичних показників [Томіліна, 1971 б, 35]. Щодо вторинної позиції сукупної лексеми висловився і О.О.Потебня, вважаю-

чи збірність вторинною відносно абстрактності. Учений констатує, що абстрактність може породити збірність, коли цю властивість, якість можна прикласти до багатьох однорідних предметів або осіб: "... за початкову точку відліку чи взірць можна взяти випадки, коли якість, що розуміється як особина (особа), яка належить іншій особині, служить символом багатьох, яким притаманна якість особин" [Потебня, 1968, 36].

Одним із критеріїв поповнення значень є переосмислення, перенесення на основі подібності, схожості ознак, дій, явищ, процесів. Інколи ці переносні значення бувають сукупними, а іноді виражають одиничність чого-небудь. Однак завдяки формуванню багатозначності засобами метафори, метонімії тощо з'являються лексеми з двома і більше значеннями, серед яких присутнє і сукупне, що пояснює наявність у нашій роботі відповідних позначок поряд з іменниками чи іншими носіями сукупності: *малина* – 1. "Багаторічна чагарникова ягідна рослина з кисло-солодкими ягодами, звичайно темно-червоного кольору"; 2. збірн. "Ягоди цієї рослини" (СУМ, т.IV, с.607).

Спостерігаються окремі випадки, коли серед множинності значень певного слова містяться, окрім сукупного (сукупних), такі, яким не притаманна сукупна семантика, і відповідно можуть належати до іншої ЛСГ. Це, на наш погляд, конкретні іменники, що тісно контактують із збірними, власне сукупними та іншими лексемами, що зумовлено, на думку Г.Я.Томіліної, як характером, так і способом співвідношення і перших, і других з предметами об'єктивної дійсності. Коли одиниця конкретних іменників виражає реальну єдність, то збірні імена формою однини реалізують поняття про сукупність предметів [Томіліна, 1971 б, 35].

Кількість сукупних значень у лексемі може бути довільною. Вони можуть поєднуватися в одну ЛСГ або в різні відповідно до застосування. Якщо змодельовати співвідношення сукупних і несуккупних значень у мові, то можна скласти такі структурні схеми полісемічних слів :

1) $A_x + B_x$ або $B_x + A_x$; 2) $NA_x + NB_x$ або $NB_x + NA_x$; 3) $NA_x + B_x$ або $B_x + NA_x$; 4) $A_x + NB_x$ або $NB_x + A_x$, де А – лексема з несуккупним значенням (не-

сукупне значення); B – сукупне значення; x – кількість одиниць (значень), яка може бути довільною; N – кількість ЛСГ.

У цих схемах не враховується розташування значень у словниковій статті. Метою є виявлення, аналіз сукупних значень і їх різноманітних типів. Сукупні і нескупні значення іноді чергуються, але для відображення цього процесу немає підстав, оскільки це не входило в наше завдання. Існують лексеми, які містять тільки сукупне значення: *поїзд* – 1. “Ряд з’єднаних між собою залізничних вагонів, що рухаються з допомогою локомотива”; 2. “Ряд візків, саней, що їдуть в одному напрямку” – B_2 .

До I групи належать: *кухня* – 1. нес. – “Спеціально пристосоване приміщення з піччю, плитою і т.ін. для готування їжі”; 2. “Набір страв, харчування” – $A + B$; *караул* – 1. “Те саме, що варта”; 2. “Вигук: рятуйте, гвалт” – $B + A$; *санкція* – 1. нес. “Затвердження чого-небудь вищою інстанцією”; 2. сукуп. – юр. “Заходи впливу, покарання за порушення закону”; 3. сукуп. – ек. “У кредитних відносинах – заходи впливу, застосовувані банком до порушників фінансової або кредитної дисципліни” – $A_x + B_x - A + B_2$; *дружина* – 1. “Одружена жінка щодо до свого чоловіка”; 2. “Одружений чоловік щодо своєї жінки”; 3. “Група, загін, добровільне об’єднання людей, створене з якоюсь метою”; 4. “У стародавньому Римі – збройний загін, що становив постійну військову силу князя і брав участь в управлінні князівством” – $A_x + B_x - A_2 + B_2$.

До II групи належать: *курс* – 1. “Напрямок руху, шлях (судна, літака і т.ін.)”; 2. перен. “Основна настанова, напрям (у політиці)”; 3. “Систематичний виклад основ якої-небудь науки або її частини у вищій школі, а також підручник, що являє собою такий виклад”; 4. “Закінчений цикл навчання, його обсяг і час, за який цей цикл навчання відбувається” – *Незабаром він знов займає перше місце і вже не кидає його за весь гімназійний курс* (М.Коцюбинський); 5. “Рік, ступінь навчання (у вищому і середньому спеціальному закладі)”; 6. “Закінчений ряд, цикл лікувальних процедур”; 7. “Вартість цінних паперів, установлювана спеціальними державними нормативними актами – $NA_x + NB_x - 5A_5 + 2B_2$ ”; *команда* – 1. “Короткий наказ командира за встановленою формою”; 2. “Керівництво якою-небудь військовою

командою; командування”; 3. “Невелика військова частина, виділена в окрему одиницю або сформована для якогось призначення”; 4. “Екіпаж судна, особовий склад його”; 5. “Спортивний колектив на чолі з капітаном”; 6. “Група людей, що виконує якусь роботу” – $NA_x + NB_x - 2A_2 + 2B_4$; *зміна* – 1. “Перехід, перетворення чого-небудь у щось якісно інше; змінювання”; 2. “Заміна кого-, чого-небудь кимось, чимось іншим”; 3. “Частина доби, протягом якої одна група людей виконує певну роботу і змінюється іншою, коли минає час”; 4. Група людей, які виконують одночасно певну роботу”; 5. “Молоде покоління, що має змінити старших”; 6. “Комплект одягу, білизни, який міняють час від часу” – $NA_x + NB_x - 3A_3 + 3B_3$; *клас* – 1. “Сукупність предметів, явищ, що мають спільні ознаки, однакові якості; розряд, категорія”; 2. “Визначення групи людей”; 3. “Підрозділ початкової, середньої школи або гімназії, що охоплює учнів одного року навчання та одного рівня знань” // “учні такого підрозділу”; 4. “Кімната в школі”; 5. “Міра якості, рівень чого-небудь”; 6. “У дореволюційній Росії – певний ступінь чину в таблиці про ранги”; 7. “Дитяча гра” – $NB_x + NA_x - 2B_3 + 4A_4$.

До III групи належать: *комісія* – 1. “Група осіб, який доручено розв’язувати певні питання”; 2. “Орган державного управління, який виконує певні функції”; 3. “Доручення, яке пов’язане з купівлею (продажем), за виконання якого встановлюється певна винагорода” – $B_x + NA_x - B + 2A_2$; *ремісництво* – 1. “Заняття ремеслом” (у 1 значенні); 2. перен. “Робота за шаблоном, без творчої ініціативи”; 3. збірн. “Ремісники” (у 2 значенні) – $NA_x + B_x - 2A_2 + B$; *експедиція* – 1. “Відправлення, розсилання товарів, кореспонденції”; 2. “Установа або відділ установи, підприємства, що відає відправленням, розсиланням товарів, кореспонденції”; 3. “У царській Росії – відділ у деяких урядових установах”; 4. “Подорож, поїздка, відрядження групи людей, загону з спеціальною метою, завданням”; 5. “Група, загін людей, що здійснюють подорож, поїздку, відрядження з спеціальною метою, завданням” – $NA_x + B_x - 3A_3 + B_2$.

IV групу утворюють: *обслуга* – 1. “Група людей, що обслуговує певний об’єкт”; 2. “Військова група, що обслуговує гармату, міномет тощо”; 3. рідко = “обслуговування” – $NB_x + A_x - 2B_2 + A$.

Другий рівень периферійності складають слова, які є сукупними внаслідок виникнення омонімічних форм і перебувають в омонімічному зв'язку з несуккупними лексемами. За семантичною структурою і співвідношенням систем своїх форм омоніми різко відмежовані один від одного. Їх значення якісно відрізняються від взаємопов'язаних основного і похідного [Сучасна українська літературна мова, 1997, 150]. Віддаленість сукупного значення з погляду специфіки денотата, втрата ним відношення мотивації дає змогу кваліфікувати відповідне слово як омонім до інших несуккупних значень [Там само]. Необхідно також додати, що подібно до лексико-семантичних варіантів багатозначних слів значення омонімів конкретизується в контексті [Сучасна українська літературна мова, 1997, 155]. На наш погляд, омоніми належать до слів з неозначеною множинністю: *бабка*⁷ – “купка складених на полі снопів жита, льону і т.ін.” – *Свіжовибраний льон вручну в'язали в снопи і розставляли їх у бабки для просушування* (З газ.). Перше значення цього субстантива – “Те саме, що *баба* – мати батька або матері”. Залежно від часу виникнення нового значення у слова місце розташування сукупного значення у ряді словникових значень може змінюватися: на початку, всередині чи вкінці. Сукупна лексема *бабка*⁷ займає сьому позицію, після якої ще є слово з несуккупним значенням – *бабка*⁸ – “петелька, на яку застібають гаплик”.

2.3. Словотворчі реалізатори семантики сукупності

2.3.1. Дієслівні

Значна частина дієслів утворена за допомогою префіксів, які, крім значення сукупності, додають нерідко похідним словам різних семантичних відтінків. За структурою дієслова із сукупною семантикою поділяються на такі групи:

1) однопрефіксні; 2) двопрефіксні; 3) багатопрефіксні.

За ступенем набуття сукупної семантики дієслова поділяються на лексеми з:

1) первинною префіксацією; 2) вторинною префіксацією.

Однопрефіксні дієслова характеризуються первинною префіксацією. Їх творення можна простежити за такими моделями:

1) $V_1 + з-$ (с-); 2) $V_1 + по-$; 3) $V_1 + на-$; 4) $V_1 + пере-$; 5) $V_1 + при-$; 6) $V_1 + ви-$; 7) $V_1 + об-$ (о-); 8) $V_1 + до-$; 9) $V_1 + за-$; 10) $V_1 + від-$; 11) $V_1 + в-$; 12) $V_1 + під-$; 13) $V_1 + попо-$; 14) $V_1 + спів-$; 15) $V_1 + су-$; 16) $V_1 + над-$; 17) $V_1 + про-$; 18) $V_1 + роз-$; 19) $V_1 + взаємо-$: де V_1 – дієслово, немарковане сукупнотворчими префіксами.

1. Модель $V_1 + з-$ (с-)

Префікс $з-$ (с-, зі-, зо-, із-, со-) характеризується “особливою здатністю сполучатися з різними основами, з одного боку, і надзвичайним багатством тонких відтінків...” [Льїн, 1953, 50]. Вербативам з цими афіксами притаманна ознака “спрямування дії на збирання до купи об’єктів, на які поширюється ця дія” [Льїн, 1953, 60]. Особливо така здатність виявляється у дієсловах, що означають рух (*злітатися, збігатися, сходитися, з’їжджатися, зсовуватися, зсипатися* і под.). Префікс допомагає зосередити увагу на спрямування такого руху з боків до центра, однієї точки (фіксується сукупність місць, звідки істоти, предмети і под. з’являються, щоб зібратися разом), а постфікс **-ся** вносить у значення дієслова додатковий відтінок взаємної дії, пор.: *сходитися – Клялися (Марія і Корній) не забути, розривалися, **сходилися** знову, ще цілувалися...* (У.Самчук); *з’їжджатися – Ідіть, ідіть, туди ниньки багато **з’їжджаються** наших* (Р.Іваничук).

Постфікс **-ся** формує у дієслів значення багатосуб’єктності. Відсутність цього форманта дає нам підстави аналізувати такі лексеми як багатооб’єктні, оскільки вся семантика сукупності спрямована на об’єкти (на їх об’єднання). У тому чи іншому випадку говоримо про велику кількість суб’єктів чи об’єктів. У перехідних вербативів активної дії (багатооб’єктних лексем) значення, які репрезентує словотворчий префікс $з-$, ідентичні значенням багатосуб’єктних дієслів, пор.: *зігнати – З цілого кутка **зігнали** найкращі коні... в підводу* (У.Самчук).

Семою “збирання об’єктів разом” характеризуються й дієслова, “в корені яких не міститься безпосереднє означення руху” [Льїн, 1953, 60], тобто для

таких вербативів воно необов'язкове, хоча для збирання, складання чогонбудь необхідна певна дія, пор.: *збирати, складати, звалювати*² (2): *Збираю в жмені спілі полуниці, Лише вітрам і полинам покїрна* (Г.Чубач).

Дія, яка відбувається у двох випадках, – неоднакова за часом тривання. У дієсловах із значенням руху (експліцитно вираженим) на здійснення дії йде набагато більше часу, ніж у вербативах з імпліцитним виявом руху: *Скласти книжки – знести книжки (з магазину до бібліотеки); зібрати зошити (в класі) – знести зошити (здому)*.

Дієслова з префіксом *з-* можуть означати поєднання істот, предметів в одне ціле за допомогою різних способів, “стикання об’єкта дії з певною точкою опору або змикання окремих об’єктів дії між собою” [Ільїн, 1953, 61], пор.: *звалювати(ся)*² (1), *зварювати(ся)*, *збивати(ся)*, *з’єднувати(ся)*, *змикати(ся)*, *злити(ся)*, *зціплювати(ся)*, *стабунитися*, *з’юрмитися* і под.: *Кавуниха зціпила зуби...* (І.Нечуй-Левицький), *Злились тоді два образи, на які він розполовинився, – Темери й Мойсея, – в один, його власний, і знову Франко впізнав себе* (Р.Іваничук); *Чорні, м’якенькі її (Марії) кучері довго не милися і збилися у твердий ковтун* (У.Самчук).

Як свідчить матеріал, в окремих словах носієм семантики сукупності є вже сам корінь (*з’єднати(ся)*, *згрупувати(ся)* і под.). Однак префікс *з-* (*с-*) систематизує дії, спрямовує на єднання, скупчення; скеровує, надає завершеності дії: *Першої ночі поліція вже встигла зорганізувати облави в усіх напрямках* (Б.Казанівський).

Окремі лексеми (*сходитися*, *злітатися*, *зійтися*) без дієслівної частки *-ся* втрачають сукупне значення, і тому цей афікс для вербативів такої семантики є обов’язковим, пор.: *сходитися – Небо сходилося з морем...* (І.Нечуй-Левицький) і *сходити – І ще нічки не доспала, а вже сходить сонце* (Укр. нар. пісні).

Необхідно згадати про дієслова з вторинною сукупною семантикою. Разом з префіксом *з-* (*с-*) постфікс *-ся* утворює групу дієслів, для існування яких потрібна участь у дії, процесі двох і більше осіб: *зближати(ся)*, *зріднювати(ся)*, *звіряти(ся)*² (1), *зглядатися*, *здружувати(ся)*, *зіштовхувати(ся)* (1-3) і под.

Інокли дієслова з таким значенням використовуються і без постфікса **-ся**: *зіштовхувати, здружувати* і под.

2. Модель $V_1 + \text{по-}$

Префікс **по-** також є репрезентантом словотвірного рівня сукупності. Лексеми з префіксом **по-** характеризуються тотожною семантикою, що спостерігається у дієслів з афіксом **з-** (**с-**): “поєднання істот, предметів в одне ціле за допомогою різних способів”, пор.: *поліпити (зліпити), пов'язати (зв'язати), поєднати (з'єднати)* і под.

До цієї групи відноситься лексема *побратися (поєднатися)*, хоча у такому варіанті порівняти з лексемою з префіксом **з-** неможливо. У структурі таких дієслів чітко простежується наявність семи об'єднання.

Своєрідною є кваліфікація префікса **по-**, запропонована О.К.Безпояско, К.Г.Городенською, у якій визначається статус афікса як “формального представника значень двох типів предикатів кількості”, що “вказує на множину об'єктів та на певний вияв дії, що виявляється в поширенні її на всі без винятку об'єкти” [Безпояско, Городенська, 1987, 180], пор.: *побити* – “б'ючи, знищити всіх або все”, *поламати, порвати* і под. На велику кількість осіб, предметів вказують також лексеми *повалити, повалувати*. Різницю між ними становить наявність у структурі (корені) останніх семи великої кількості. Префікс **по-** посилює це значення.

Префіксальний елемент **по-** репрезентує також і означену множинність у дієсловах *потроювати, подвоювати, почетвертувати* (з постфіксом **-ся** і без нього), позначаючи в одних випадках збільшення шляхом об'єднання, в інших (останньому) – збільшення шляхом роз'єднання.

Ми говоримо про сукупність у тому випадку, якщо мова йде про дискретну кількість предметів, осіб чи явищ, яку можна збільшити: *партія книжок – потроїти партію книжок*.

Префікс **по-** також несе вторинну сукупну семантику і прогнозує необхідну участь у дії не менше двох осіб: *познайомити(ся), помирити(ся), подружити(ся), потоваришувати(ся)* та ін. Спостерігається тотожність семантики

префікса **по-** і афіксів **з-**, **при-** в окремих словах, пор.: *Для неї (Марії) починається нове життя, і треба було з цим помириться* (У.Самчук) і *Для неї (Марії) починається нове життя, і треба було з цим змиритись (примиритись)*.

Своєрідним і ґрунтовним видається пояснення Н.В.Мелькумянц поняття “багатосуб’єктності та багатооб’єктності” щодо префікса **по-**. Багатосуб’єктні дієслова поділяються на два типи: 1) сумарно-дистрибутивний; 2) дистрибутивно-взаємний [Мелькумянц, 1994, 32, 34]. Афікс **по-** є формантом багатосуб’єктного сумарно-дистрибутивного типу, що свідчить про “досягнення результату у сфері дії суб’єкта і який має значення поступового охоплення дією декількох суб’єктів” [Там само]. До таких лексем належать: *попіднімати(ся)*, *попадати* і под.

3. Модель $V_1 + \text{на-}$

Префікс **на-** – один із продуктивних засобів словотворення. Дієслова, марковані ним, можуть означати “нагромадження великої кількості чого-небудь”. Разом з таким значенням префікс **на-** може “локалізувати кінцевий пункт руху” [Безпояско, Городенська, 1987, 179], пор.: *насадити*, *накупити*, *наносити* і под.: *Наносили смерчі перехресть Нам перекотиполя насіння* (Н.Поклад), а також *накидати*, *нагромадити*, *навалити*, *нагребти*, *наситати*. Сема “нагромадження великої кількості” супроводжується реалізацією префіксом кількісного значення, що кваліфікується як неодноразове виконання тієї самої дії – “кілька разів здійснити ту саму дію” [Безпояско, Городенська, 1987, 180]. Це стосується дієслів на позначення руху.

Префіксу **на-** притаманне значення, що “базується на семі множина, чисельність об’єктів, на які поширюється дія, або множина, чисельність суб’єктів, що чинять дію” [Там само] (окрім **на-**, цю функцію виконують префікси **по-**, **пере-**, **ви-**), пор.: *набрати*. “Кількісно-суб’єктна “чисельність суб’єктів дії” у префікса **на-** поєднується, – зазначають О.К.Безпояско, К.Г.Городенська, – з просторовою семою, яка вказує на місце” [Безпояско, Городенська, 1987, 181]. На наш погляд, головну роль при цьому відіграє саме

кількість актантів, а локалізація займає периферійну ланку, пор.: *набігти, налетіти* та ін.

Дистрибутивне значення, яке виражає префікс **на-** у вербативах *набігти, наїхати, налітати* і под., виокремлюють з-поміж інших і автори “Словотвору української мови” [Словотвір, 1979, 258]. Як чергове значення префікса **на-** визначається сема “надмірність дії” у таких дієсловах, які репрезентують у мовленні процеси мовлення і ширше – звукові процеси” [Там само]: *набалакати, надзвеніти, наторохтіти, наговорити, наробити* і под.: *А тоді кабана заколюють, ковбасок **нароблять**, сальця **насолять**, шинок **напечуть*** (О.Мак); *Одарка пригубляє та пригубляє наливку і до кінця так **напригублювалася**, що й за оглядини забула* (У.Самчук).

Префікс **на-** творить похідні із значенням “прикріплення”, “приєднання щось до чого-небудь”, якщо мова йде про перехідні і неперехідні лексеми, пор.: *нав’язати, наліпити, нашити, наклеїти, начіпляти, наколотити* та “нашто-вхування на щось”: *наштовхнутися, набігти, налетіти, нахлинити, наїжджати, насідати, напирати*.

Своєрідним видається тлумачення “накопичувального” (кумулятивного) способу дії” О.В.Бондарком та Л.Л.Буланіним [Бондарко, Буланін, 1967, 20], які виділяють три відтінки накопичення: 1) накопичення об’єктів чи результатів дії (часто з відтінком “поступово”, “за частинами”): *накидати, навішати, наколотити, надарувати* і под.; 2) накопичення міри самої дії (у неперехідних дієслів): *надимити, напліткувати* та ін.; 3) накопичення визначеної міри об’єкта: *наплавати, наїздити* тощо.

Вторинна сукупність з’являється у таких лексем: *нариватися* (хтось на когось), *натрапляти, намовлятися, нападати* та ін., пор.: *натрапляти* – 2. “Випадково, несподівано заходити, виявити кого-, що-небудь, натикатися на когось, щось, зустрічатися з ким-, чим-небудь” (СУМ, т.V, с.216-217) – *Човник **натрапляв** на бистрину в шумі; вона гойдала його, неначе трісочку* (І.Нечуй-Левицький).

4. Модель $V_1 + \text{пере-}$

Префікс **пере-** належить до продуктивних словотворчих засобів сукупності, утворюючи назви дій, процесів, що характеризуються різною семантикою. Беручи за основу класифікації префікса **пере-**, запропоновані авторами “Морфеміки української мови”, “Словотвору української мови”, І.І.Коваликом, О.В.Бондарком, Л.Л.Буланиним та ін., визначаємо такі групи значень: 1) поєднання, змішування, зібрання кого-, чого-небудь; 2) множина, чисельність суб’єктів, об’єктів, на які поширюється дія або які чинять дію; 3) повторне виконання дії; 4) вторинна сукупність: а) із взаємним виявом (взаємна дистрибутивність); б) з однобічним виявом.

До першої групи належать: *перешаровувати(ся)*, *перехрещувати(ся)*, *перев’язувати(ся)*, *переплітати(ся)* і под. Необхідно розмежовувати значення “поєднання, змішування” та “повторюваність дії”, пор.: *перев’язати (зв’язати) кілька книг* та *перев’язати заново книги*.

До другої групи відносяться вербативи з префіксом **пере-**, який “вказує на поширення дії на кожен об’єкт зокрема (по черзі) або на завершення дії на кожному об’єкті окремо” [Безпояско, Городенська, 1987, 180], зберігаючи при цьому сему “множина, чисельність суб’єктів і об’єктів”. На наш погляд, таке значення супроводжується множинністю дій, оскільки *переловити*, *перебити* і под., окрім сукупності осіб, предметів, передбачає дію, репрезентовану “як сукупність ряду актів, що розповсюджується на ряд об’єктів або виходять від ряду суб’єктів” [Бондарко, Буланин, 1967, 20]. Дія у таких вербативах відбувається поступово: *Ледача Корнієва сестра не видержала нових порядків, пересварилася і пішла до жидів у найми* (У.Самчук); *І не досить нині болю – треба моці, треба мужності – всі пекла перейти* (Н.Поклад).

Третя група дієслів вміщує лексеми, які характеризуються повторюваністю “заново”, “по-іншому” [Льїн, 1953, 124]. Префікс **пере-** є центром, основним виразником мікрополя кількісного вияву дії дієслівного поля кількості [Безпояско, Городенська, 1987, 184-185], і тому значення **пере-** супроводжу-

ється результатом, кінцевим виявом дії, пор.: *перемити, переодягти(ся), перескладати, переставити, перестелити(ся)* і под.

Четверта група дієслівних лексем з префіксом **пере-** характеризується вторинною семантикою сукупності.

Вербативи з однобічним виявом сукупності означають дію, в якій беруть участь не менше два учасники перебігу подій. Однак процес відбувається в одному напрямку, передбачаючи дію, спрямовану на об'єкт, і не припускаючи зворотності. Наявні активний і пасивний діячі, з яких один діє, інший – відчуває на собі її результат. Під час аналізу таких лексем необхідно відрізнити дієслова з однобічним виявом сукупності та взаємним. Якщо мова йде про останні, то вербативи без **пере-** повинні містити у своєму складі потенційну сему взаємності: *перемирити(ся) – мирити(ся)*. Дієслова з однобічною реалізацією множинності кваліфікуються як такі, що не завжди містять таке значення: *перестрїти, перехоплювати, переслідувати* та ін.

Префікс **пере-** має значення завершення дії одного суб'єкта чи об'єкта іншим, пор.: *перестрїти* (хтось когось). Сукупна семантика виявляється під час зустрічі, взаємодії актантів, для якої необхідні не менше два учасники.

Дієслова з взаємним виявом сукупності “можуть відсувати на задній план чи усунути повністю відтінок черговості” [Бондарко, Буланін, 1967, 20]. Дія відбувається для всіх одночасно, охоплюючи велику кількість учасників. В окремих дієсловах значення взаємності не можливе без постфікса **-ся**: *перекинутися (словом, м'ячем), переглянутися (між собою, дівчина з хлопцем), перезирнутися, перекликнутися* тощо. У цих словах **-ся** разом з префіксом **пере-** бере на себе функцію другого діяча. Таке явище відбувається в утворених від дієслівних основ лексемах, які не містять сукупного значення, пор.: *Перезукувалися між собою саксонські рицарі, послані маркграфом Генріхом Штаденським* (П.Загребельний); *А люди в залі шепотілися, пересміювалися, і вона (дівчина) думала, що вони кпиняють з неї* (Ю.Мушкетик).

Явище взаємної дії описав Л.Теньєр, виділивши серед чотирьох різновидів (діатез) перехідного способу взаємний, названий реципроком [Теньєр,

1988, 254]. Дія, що відбувається під час взаємності, суміщає активний і пасивний процеси, які відбуваються одночасно. На основі такого аргумента французький мовознавець зазначає, що “взаємна діатеза завжди може бути представлена тільки у формі множини, оскільки мова йде про два паралельні процеси” [Теньєр, 1988, 265], в той час як активна діатеза – і у формі множини, і у формі однини. Можна передбачити, що активною діатезою буде однобічний вияв вторинної сукупності (у дієсловах без **-ся**), оскільки це явище тотожне визначенню Л.Теньєра *Альфред б'є Бернара*, пор.: *Альфред переслідує Бернара*. Пасивна діатеза може бути проєктована на лексеми з однобічним виявом сукупності з постфіксом **-ся**, що також вживається у формах однини і множини, пор.: *Бернар б'ється Альфредом* [Там само]. Вияв взаємності у Л.Теньєра репрезентується не тільки наявністю двох осіб (діячів), а й допоміжними лексемами (один одного). У дієсловах з префіксом **пере-** цю функцію виконує сам афікс, однак не заперечується і наявність у реченнях допоміжних компонентів, пор.: *Альфред і Бернар б'ють один одного*.

5. Модель $V_1 + \text{при-}$

Префікс **при-** належить до продуктивних засобів у словотворі, оскільки більшість дієслівних лексем з цим афіксом позначає “приєднання, прикріплення кого-, чого-небудь до когось, чогось: *примикати(ся)*, *приметувати(ся)*, *прилягати(ся)*, *прив'язати(ся)*, *прикувати(ся)* і под.: *Снують дороги в океані бездоріжж, О... тіло можна прикувати до галер. Але як можна прикувати душу?..* (О.Гергель).

“Певною модифікацією є означення префіксом **при-** дії, спрямованої на включення одного в обсяг другого, сполучення в єдине ціле” [Ільїн, 1953, 147], пор.: *прилучати(ся)*, *приєднувати(ся)*. Наприклад: *Скрізь, де з'являвся князь, приєднувалися до нього кінецькі старости з тисяцькими й сотниками* (П.Загребельний). В.С.Ільїн аналізує подальшу модифікацію попереднього значення, зауважуючи, що дія при цьому спрямована на додавання, на збільшення наслідків попередньої однорідної дії чи наявного до цього об'єкта дії [Там само], пор.: *прибрехати*, *приплести*, *примножити* тощо: *Комфорт укупі з досвідом пе-*

черним *примножать* досконалі черети... (О.Гергель). Префікс **при-** може виражати додаткову кількість об'єктів, “переважно як “небагато, “трохи”, пор.: *прикупити, притрусити* і под. [Безпояско, Городенська, 1987, 179].

Префікс **при-** інколи означає “вторинну” сукупність. Дієслова з такою семантикою характеризуються взаємною дією, компоненти якої можуть бути активними і пасивними, відповідно до семантики слова, пор.: *привівнювати(ся)* – 2. “Порівнювати кого-, що-небудь з кимсь, чимсь для встановлення спільного і відмінного” (СУМ, т.VII, с.721-722).

6. Модель $V_1 + \text{ви-}$

Префікс **ви-** – один з малопродуктивних словотворчих засобів сукупності. За його допомогою створюються дієслова, що означають “оформлення, організування кого-небудь, чого-небудь у ряди, строї, тобто об'єднання когось, чогось один біля одного, разом”: *виладнати* – 1. “Вишикувати, поставити в ряд або рядами” (СУМ, т.I, с.419) – *Ранок з'явився несподівано, нас знову виладнали вже по чотири, подали команду* (Ю.Збанацький). **Ви-** надає цим словам відтінку завершеності, закінченості. У лексемі *висипати* завдяки префіксу **ви-** сформувалося сукупне значення – “велика кількість кого-, чого-небудь”: *висипати* – 2. Тільки 3-я особа – “Виходячи, вибігаючи звідки-небудь, з'являтися у великій кількості” (СУМ, т.I, с.483) – *Народ висипав на вулицю...* Невизначену кількість (сукупність) виражає префікс **ви-** у дієслові *вимахувати* – “раз у раз (багато разів і часто) махати чим-небудь” (СУМ, т.I, с.429) – *Вона (чайка) летіла легко, енергійно вимахувала крилами і швидко наздогнала табун* (Ю.Збанацький).

О.К.Безпояско, К.Г.Городенська відносять префікс **ви-** (разом з афіксами **по-** і **пере-**) до функціонально-семантичного мікрополя дієслівного поля кількості, що базується на семі “множина, чисельність об'єктів, на які поширюється дія, або множина, чисельність суб'єктів, що чинять дію” [Безпояско, Городенська, 1987, 180], пор.: *виламати (все доценту), вибити, винищити* і под. На відміну від двох інших префіксів **ви-** – виразніше представляє значення повного вияву дії на об'єктах.

7. Модель $V_1 + o-$ (об-)

Префікс **о-** (**об-**) репрезентує функцію охоплення з усіх боків, напрямків, передаючи при цьому “просторово-об’єктне значення” [Словотвір, 1979, 259]. В.С.Ільїн ґрунтовно тлумачить реалізацію префікса з такою семантикою. Зокрема визначаються 3 групи утворень. До першої відносяться “дієслова, які через префіксацію перетворюються з неперехідних в перехідні” – *обступати, обтовпити, оточити, опоясати*; до другої – лексеми, які у префіксальній і безпрефіксальній формі перехідні, але при префіксації змінюють характер керування: *обсотати, обвити, обвести, обв’язати*. До третього утворення належать дієслова, які перехідні в обох формах, але при префіксації змінюють об’єкт керування без зміни характеру керування, пор.: *обліпити, обклеїти, оклеїти*. Наприклад: *Дівчата обсіли роєм стола, виспівують та вбирають різку* (У.Самчук).

Префікс **о-** (**об-**) виражає значення сукупності, спрямовуючи дію слова на злиття осіб, об’єктів, які беруть участь у цій дії, в одне ціле (див. лексеми з префіксами **з-** (**с-**), **по-**), пор.: *обвінчати(ся)* – “поєднати(ся) шлюбом за церковним обрядом” (СУМ, т.V, с.473); *об’єднати(ся)* – “з’єднувати в одне ціле; робити єдиним цілим” // “сполучати між собою” // “містити в собі, мати у своєму складі” // “згуртовувати, єднати на ґрунті спільності мети, поглядів, інтересів” (СУМ, т.V, с.495); а також *оженити(ся), одружити(ся)*.

Поряд з цим афікс **о-** (**об-**) може імпліцитно виражати сукупну семантику. Тут доречно говорити про вторинну сукупність. Для цього необхідна взаємодія “не менше двох осіб”, пор.: *ознайомлювати(ся)* – 1. = “знайомити(ся)”; 2. “Знайомити(ся) з усіма або багатьма” (СУМ, т.V, с.499); *обмінювати(ся)* – “міняти(ся) чимось з ким-небудь” (СУМ, т.V, с.540). Таке значення можливе лише тоді, коли **о-** (**об-**) приєднується до слів, у яких вже є сема сукупної множинності. Лексеми з **о-** (**об-**) можуть означати дії, поширювані на багато об’єктів [Словотвір, 1979, 260], пор.: *опитати, обпитати, озолотити, обзолотити, одарувати, обдарувати, обійти* та ін.

8. Модель $V_1 + \text{до-}$

Префікс **до-** вказує на означену “додаткову кількість чого-небудь безвідносно до тієї, що вже наявна, або на таку, яку треба додати до вже наявної, щоб була норма” [Безпояско, Городенська, 1987, 179], пор.: *додати, докидати, долити, докласти, докупити*. Наприклад: *А я додаю: любити можна поезію в добу ракет, бо дивна річ: Людина кожна якоюсь мірою поет* (М.Рильський); *Два голоси – два друзі. До них долучається третій* (І.Багрянний). Префікс **до-** фіксує певний об’єм цього цілого: *досипати*¹ – “насіпаючи, добавляти” // “сиплючи, наповнювати що-небудь” (СУМ, т.ІІ, с.383). Водночас афікс **до-** може позначати “вторинну” сукупність, що ґрунтується на валентній сполучуваності дієслів. Мова йде про лексеми типу *доглядати*. Сукупність міститься у кількості задіяних актантів: хто пильнує і за ким пильнує?

9. Модель $V_1 + \text{за-}$

Префікс **за-** виконує функцію об’єднання складових частин в одне ціле шляхом приєднання однієї частини чогось до іншої: *закріплювати* – 1. // “міцно приєднувати, прив’язувати до чого-небудь” (СУМ, т.ІІІ, с.168); *заплітати(ся)* – 2. “Переплітаючись, з’єднувати(ся)(про щось витке, гнучке); завивати(ся)” (СУМ, т.ІІІ, с.264), а також *зав’язувати(ся)(1)*, *замішувати*²(ся)(1) і под.

Префікс **за-** бере участь також і в утворенні лексем на позначення великої кількості дій та їх одночасних повторів: *зарясніти(ся)(2)*, *захаращувати(ся)*, *загромаджувати(ся)*. При цьому спостерігається і велика кількість об’єктів, які “рясніють”, “громадяться”, пор.: *захаращувати* – “ставлячи, кладучи що-небудь у великій кількості, запруджувати, загороджувати собою який-небудь прохід, місце, простір” (СУМ, т.ІІІ, с.376).

Зустрічаються дієслова з префіксом **за-**, що й без нього мали сукупне значення, але він надає дієслову відтінку початку дії, початку збирання в гурти, юрби і под.: *затовпитися* – “почати товпитися, зібратися групою, юрбою” (СУМ, т.ІІІ, с.354).

У лексемах типу *запізнавати(ся)*, *заопікуватися*, *затримувати*, *зачіпати(ся)* префікс **за-** сприяє появі вторинної сукупності, оскільки передбачає на-

явність не менше двох діячів, пор.: *Я зазізнався з ними, може, перед трьома місяцями. Деякі приходили до Опеньковець до читальні, а з декотрими зазізнався в місті* (Л.Мартович).

10. Модель V₁ + від-

Кількісно невелику групу становлять дієслова з сукупним значенням з префіксом **від-**, оскільки він “реалізує кількісно-результативну сему в лексично обмеженому контексті дієслів” [Безпояско, Городенська, 1987, 185]. Одні з дієслів позначають нашарування одне на одне чого-небудь (*відкидати*), інші формують ряд лексем з вторинною сукупністю, позначаючи взаємодію (хоч і не пряму) когось з кимось (*відводити, відтягти*).

Своєрідним виступає значення префікса **від-**, що творить дієслова на позначення “повторного здійснення дії з метою відновлення раніше створеного, але зруйнованого об’єкта” [Там само]: *відтворити, відбудувати, відреставрувати* і под.

11. Модель V₁ + в-

Префікс **в-** означає “напряму дії іззовні всередину” [Жовтобрюх, Кулик, 1972, 358]. На перший погляд, це не сукупне значення. Щоб відповісти на питання про маркованість семантики сукупності, слід проаналізувати такі дієслова. Наприклад: *вступати* – 4. “Ставати членом якої-небудь організації, товариства” (СУМ, т.І, с.770) – *Вчора Чехія, Угорщина та Польща вступили в НАТО; влітати(ся)* – *Ти дав колючу гілочку тернову, Без жаху я в вінок її влела* (Леся Українка). Виконуючи дію, окреслену цими лексемами, необхідно: 1) увійти у вже наявну групу когось, чогось, зруйнувати тим самим її суверенітет; 2) стати одним (однією) з тих, з кого або з чого складається та група; тобто сприяти новітньому створенню сукупності, об’єднання, її структуризації, в силу чого вона разом з предметом, явищем, істотою кількісно збільшиться на одну одиницю і становитиме “більше ніж один”: *влізти, увійти* і под.

12. Модель V₁ + під-

Префікс **під-** належить до малопродуктивних словотворчих засобів сукупності. Одним із значень, яке формує цей афікс, є “збирати в одне місце, до-

купи” : *підгрібати* – 1. “Горнучи, згрібати в одне місце, докупи” (СУМ, т.VI, с.420) – *Акуратно підгрібає (Христина) покіс (М.Стельмах)*. Ця дія супроводжується наближенням до центру об’єднання, що є своєрідним для префікса **під-** (пор. *під’їжджати*). *Підгортати* – 1. “Горнути, збирати що-небудь сипуче докупи” (СУМ, т.VI, с.416) – *Твердохліб підвівся і, почав підгортати рукою землю, а потім запросив Теодосія сідати (за А.Хижняком)*. У лексемах *підселяти, підсідати, підпрягти, підпарувати* наявна сема сукупності. Вона прихована (імпліцитна), тобто у самому лексичному значенні її не видно. Однак префікс **під-** створює умови для співпраці двох і більше осіб: *підпрягти(ся)* – “когось до когось підпрягають, хтось до когось підпрягається”: *На горі кум Гриць все ще силкувався з своїм возом. На половині шляху він надкидав гною, рядом з конем підпрягся в дишло, пнувся до свого шматка поля (С.Чорнобривець)*. Префікс **під-** із значенням “вторинної” сукупності тотожний афіксам **в-** (**у-**), **за-** пор.: *підпрягти – впрягти – запрягти* .

Префікс **під-** сприяє об’єднанню в одне ціле різними способами, пор.: *підклеювати(ся), підв’язувати(ся), підшпилювати, підшивати(ся)* і под.: *підшивати* – 1. “Пришивати що-небудь до чогось знизу, з вивороту” // “підешву до взуття”; 3. “Приєднувати до чого-небудь, скріплюючи; з’єднувати докупи, підбираючи в певному порядку” (СУМ, т.VI, с.526) – *Не раз невідома рука лагодила йому взуття, друга підшивала кожущинку під його стареньку свитку (Ю.Яновський)*. Значення “об’єднання” притаманне також і дієслову *підсумувати*, що означає “підбиття підсумків шляхом додавання один до одного”.

Афікс **під-** (як і **до-**, **при-**) виражає сему “додати певну кількість, частину об’єктів”, виділяючи тим самим одне з дієслівних мікрополів поля кількості” [Безпояско, Городенська, 1987, 179]. Додаткова кількість характеризується як “небагато”, “трохи”: *підсипати, підкинути, підлити* і под.

13. Модель V₁ + попо-

Насамперед необхідно розрізняти значення префікса **по-**, що приєднується до префіксних дієслів, і значення подвійного (редуплікованого) префікса **попо-**, який, “приєднуючись до безпрефіксного дієслова, надає йому значення

багатократно повторюваної дії” [Сучасна українська літературна мова, 1997, 295]. Префікс **по-** належить до спільнослов’янських явищ на відміну від реду-плікованого **попо-**, що є суто “специфічним явищем словотвірної будови української мови” [Словотвір, 1979, 270], пор.: *по + посидіти, по + побити, по + поїсти, по + чекати; попо + ходити, попо + вештатися, попо + возити, попо + гребти.*

Префікс **попо-** не змінює видового значення вербатива. Лексеми з подвійним префіксом передають результат ітеративної дії і характеризуються єдиною семантикою. Варто зазначити, що у таких дієсловах (з **попо-**) “потенційно виявляється додаткове часове значення – “старанно робити щось до певної пори” [Там само], пор.: *попоганяти ... поки не набридне; попоїздити, перш ніж заберуть права; попоговорити ... поки не прийшла мати.*

Дієслова з нередуплікованим префіксом означають одноразову, недовготривалу дію: *попогратися* (якийсь час) 20 хвилин. Наприклад: *Попоїли картоплі з оселедцями та цибулею, запили жолудевою “кавою” і закусили батонами* (О.Мак). У “Вступі до порівняльно-історичного вивчення слов’янських мов” зазначається, що “окремі поєднання префіксів, які досить часто зустрічаються, стали основою для виникнення нових префіксів, за якими закріплювалася певна функція способу дії і які сприймалися вже не як складові, а як нероздільні одиничні префікси” [цит. за Царук, 1990, 31]. Отже, є підстави зараховувати до групи таких морфів саме редупліковані афікси, що еволюціонували від поєднань кількох одиниць до зливої конструкції.

14. Модель V₁ + спів-

Префікс **спів-** має значення “одночасно з кимось, чимось”. Дієслова з таким афіксом характеризуються семантикою спільної дії і передбачають участь не менше двох осіб, пор.: *співпрацювати, співіснувати.* Такий словотвірний тип аналізується як непродуктивний. В українській мові набагато більше похідних лексем, утворених від вербативів: *співжиття, співпраця, співіснування* – це субстантиви: *Ми часто співпрацювали разом з нею.*

15. Модель V₁ + су-

Префікс **су-** – непродуктивний у сфері сукупнотворення дієслів. Однак аналіз лексем *супроводити*, *сумістити* засвідчує, що тут наявна вказівка на існування двох і більше актантів, виражена за допомогою **су-**: *супроводити* – “їти, їхати разом із ким-небудь як супутник; проважати когось до певного місця”; 2. “Прощаючись, висловлювати що-небудь кому-небудь”; 3. “Поєднувати яку-небудь дію з іншою, побічною”; 4. “Додавати що-небудь до чогось, доповнювати що-небудь чимсь” (СУМ, т.IX, с.850).

16. Модель V₁ + над-

Префікс **над-** означає “приєднання чого-небудь до чогось зверху, нашарування”. Дієслова з таким афіксом характеризуються додатковим відтінком “неповнота дії”, пор.: *надшити*, *надколоти*, *надв’язати*, *надклеїти* і под.

17. Модель V₁ + про-

Афікс **про-** – непродуктивний в українській мові щодо вираження семантики сукупності. Дієслова з ним можуть виражати дію, що стосується “всього (всіх) або великої кількості чогось”. Таких вербативів небагато, пор.: *пропити*, *проїсти*, *протранжирити*, *прогуляти* і под. Для з’ясування сукупної семантики необхідно залучити до аналізу контекст, оскільки не завжди відома кількість: чи все (багато) предметів пропито, чи один, пор.: *Микола поступово пропив усе* та *Микола вчора пропив годинник*. Як бачимо з речень, значення сукупності супроводжується відтінком “поступове виконання дії”.

18. Модель V₁ + роз-

Префікс **роз-** теж, на наш погляд, бере участь у тлумаченні словотвірного рівня сукупності афіксальними засобами та іноді супроводжується паралельно суфіксами **-овува-**, **-ува-** (**-юва-**) (як і попередні типи). Звичайно, дія у таких дієсловах не схожа на об’єднання, згуртування в одне ціле. Однак слід враховувати те, що такі лексеми “несвідомо”, “приховано” поєднують у собі сукупну кількість актантів. За семантикою ці вербативи здебільшого позначають припинення будь-яких спільних дій, зв’язків, акцентуючи увагу на кількості суб’єктів і об’єктів, які беруть участь у процесі: *розпаковувати*, *розпаровува-*

ти, розчіплювати, роз'єднувати і под.: *А Лідія Сергіївна тим часом розпаковувала торбу і витягала звідтам одну по одній різні речі...* (О.Мак).

Префікс **роз-** означає також “просторове значення, яке невіддільне від об'єктного”, вказуючи на “розчленування... об'єкта з одночасним поширенням його на певній поверхні” [Словотвір, 1979, 265], пор.: *розкидати, рознести, розвести, розтягти* і под. Причому “розчленовувати” або “поширювати” можна всі суб'єкти й об'єкти чи багато з них. У поширенні беруть участь дієслова руху. Семантика “всього або багато чого” спостерігається і в дієсловах з відсутністю яскраво вираженої просторовості й руху: *розтрити, розбити, рознести, розбомбити* і под., яка супроводжується семою “повністю” [Безпояско, Городенська, 1987, 182]. Однак перш за все акцент ставиться на сукупній семантиці префікса.

Префікс **роз-** виконує функцію вторинної сукупності. Такі дієслова поділяються на лексеми з полярними значеннями “припинення й утворення будь-яких стосунків”, пор.: *розставатися, розбрататися, розсварити(ся)* (див. *посварити(ся), пересварити(ся)*) і под. та *роззнайомити(ся)* (див. *познайомити(ся), зізнайомити(ся), зазнайомити(ся)* та ін.). У цьому випадку мова йде про взаємний вияв семантики сукупності.

19. Модель V_1 + взаємо-

До вербативів з первинною префіксацією можна віднести складні дієслова з префіксом **взаємо-**, пор.: *взаємодіяти, взаємодопомагати* і под. Цим лексемам притаманне значення взаємного спілкування, що прогнозується участю двох і більше осіб.

До лексем з вторинною префіксацією належать дієслова, що отримали додаткове сукупне значення, приєднавши один (і більше) префіксів до однопрефіксного вербатива. Необхідно наголосити на тому, що у нашій роботі аналізуються дво- і трипрефіксні дієслова, афікси яких несуть сукупну семантику, пор.: *понаскладати, порозбігатися*. Дієслова з двома, трьома префіксами, один з яких не характеризується сукупним значенням, нами не розглядається. Лексеми, що входять до цієї групи, мають у своєму складі два або три префікси. Подвійна і пот-

рійна префіксація “стає засобом підсилення нечітко виражених одиничними префіксами лексико-граматичних значень інтенсивності і дистрибутивності дії” [Словотвір, 1979, 267], пор.: *понабігати, навигрібати, порозбивати, поназгрібати* і под. “Значення вторинного префікса, – зазначає О.В.Царук, – не в тому, щоб якомога повніше виявити власний лексико-граматичний зміст, а в тому, щоб посилити (чи послабити) значення першого від кореня префікса” [Царук, 1990, 24]. Отже, видається необхідним проаналізувати специфіку вторинних засобів словотворення у площині сукупної семантики. Дієслова з вторинною префіксацією характеризуються за такою моделлю:

$V_2 + P$, де $V_2 = V_1 + з-$ (*с-*); $V_1 + по-$; $V_1 + о-$ (*об-*); $V_1 + попо-$; $V_1 + за-$; $V_1 + до-$; $V_1 + ви-$; $V_1 + від-$; $V_1 + су-$; $V_1 + під-$; $V_1 + на-$; $V_1 + при-$; $V_1 + пере-$; $V_1 + над-$; $V_1 + воз-$; $V_1 + про-$; $V_1 + при-$; $V_1 + роз-$; $V_1 + взаємо-$, а P – вторинний префікс.

Модель реалізується в таких виявах:

1) $V_2 + по-$; 2) $V_2 + на-$; 3) $V_2 + воз-$, де $V_2 = V_1 + з-$; 4) $V_2 + пере-$; 5) $V_2 + ви-$; 6) $V_2 + на- + по-$; 7) $V_2 + ви- + на-$, де $V_2 = V_1 + з-$; 8) $V_2 + ви- + на- + по-$.

1. Модель $V_2 + по-$

Афікс **по-** сполучається майже з усіма дієсловами, що вже мають у складі префікс: *позбирати, попоїсти, пооббивати, попопоганяти, подокидати, поприколювати, поперечитувати, понадклеювати, порозсварювати* і под.: **Позалазили туди, кожен у свій (намет), понідгортали поли під себе і так лежачи, невидні, гомоніли** (І.Багрянний). Як стверджує О.В.Царук, “завдяки посиленню значення первинного префікса вторинним афіксом **по-**, ми маємо в українській мові превалюючу серед багатопрефіксних утворень групу дієслів із сумарно-дистрибутивним значенням” [Царук, 1990, 24-25]. Л.І.Ройзензон зауважує, що значення сумарності – це “наслідок посиленого значення **по-**, направленого на підкреслення завершеності дії “повністю”, “на всіх об’єктах” або ще й на багатьох місцях” [цит. за Царук, 1990, 36]. Префікс **по-** продовжує виконувати свою функцію, що “базується на семі “множина, чисельність об’єктів, на які поширюється дія, або множина, чисельність суб’єктів, що чинять дію” і

в утвореннях з двома префіксами, пор.: *повисмикувати, поприколювати, попоїсти, пороззнайомити(ся), понадшивати* і под.

Спостерігається посилення значення множинності актів вияву дії або стану, коли **по-** виступає другим префіксом у дієслові. Це значення пов'язане з попереднім і завжди його супроводжує, пор.: *повистрибувати, посходитися, попідкладати* і под. Наприклад: *Приїхав піп з дияконом, посходилися хористи* (У.Самчук).

Найпродуктивнішими серед двопрефіксних дієслів є сполучення префіксів **по-** і **з-** (**с-**), пор.: *посплітати(ся), поскладати, позшивати(ся), позлазитися, поз'їжджатися* та ін. Кожен з префіксів надає утворенню свого власного значення, відтінка, повністю зберігаючи їх. Наприклад: *поскладати – складати – класти*. На першому етапі створення нового слова префікс **с-** виконує функцію єднання шляхом нагромадження в одному місці певних об'єктів; на другому – **по-** надає слову завершеності (доконаний вид), а також вказівку на зібрання або всієї кількості певних об'єктів, або значної їх частини, зберігаючи свою властивість утворювати дієслова сумарно-дистрибутивного типу – *наскладати*.

Продуктивним є також поєднання префікса **по-** і **на-**: *понасадити, понакупити, понавезти, понабігати, поналізти, понаклеювати, понапришивати* і под.: *Навколо понасідало гостей* (У.Самчук); **по-** і **пере-** (з додаванням в окремих випадках суфіксів **-овува-**, **-ува-**): *попереціловувати, попере свистуватися, попере гукуватися, попере кладати(ся), попере будувати(ся)*; **по-** і **ви-**: *повисипати, повискакувати, повиколоювати, повив'язувати(ся)* і под.; **по-** і **за-**: *позав'язувати(ся), позагрібати, позаносити(ся), позаводити(ся)* і под.; **по-** і **при-**: *поприбивати(ся), попричіпляти(ся), попримерзати(ся)* тощо; **по-** і **о-** (**об-**): *пооженювати(ся), пообсаджувати(ся), пообсідати(ся), поодружувати(ся)* і под.; **по-** і **роз-**: *порозсипати(ся), порозсувати(ся), порозбивати(ся)* і под.; **по-** і **під-**: *підшивати(ся), підгрібати(ся), підкидати(ся), підколоювати(ся)* та ін.

Своєрідними виступають дієслова з поєднанням префікса **по-** та **про-**. Не завжди префікс **про-** позначає сукупність чогось, пор.: *прорубати, прописати, промовити* і под. та *пропити* (коли мова йде про все, велику кількість чого-

небудь), *проїсти, продивитися* і под. Поєднуючись з префіксом **по-**, **про-** зберігає свою сукупну семантику, додається тільки значення уточнення великої або всієї кількості: *попродавати, попропивати*.

2. Модель V₂ + на-

За допомогою префікса **на-** утворюється лексема, що означає дію, яка “поширюється на всю множинність об’єктів” [Царук, 1990, 89-90), пор.: *назгрібати, назвалювати, назаплітати, навклеювати* і под.

Використовуючи класифікації таких утворень О.В.Царука, авторів “Морфеміки української мови”, “Словотвору сучасної української літературної мови”, спробуємо проаналізувати двопрефіксні дієслова з **на-**, за винятком тих випадків, коли первинний префікс не характеризується сукупною семантикою. Значення “накопичення у повній чи достатній кількості” притаманне поєднанню префікса **на-** та **з-** (**с-**), **ви-**, **від-**, пор.: *наскладати, назвалювати, наскидати, навибирати, навідкладати* і под.

Необхідно також згадати значення накопичення у повній чи достатній кількості суб’єктів та об’єктів, які зосереджуються з певних місць в одному. Ця дія характеризується поступовістю накопичення [Царук, 1990, 95], чому сприяє також семантика руху в однопрефіксних дієсловах, пор.: *назбирати(ся), насходитися, назлазитися, назлітатися, назганяти* і под.: *Гнат назганяв кумів і горілки, помирився з Михайлом та Одаркою* (У.Самчук).

Периферійним можна вважати значення “квантифікації дії щодо міри, сили, кратності прояву” [Безпояско, Городенська, 1987, 181], яке реалізується у мовленні разом із “достатністю, відповідною до норми”, пор.: *насклеювати, наз’єднувати, назаплітати(ся), надоглядати, надосипати(ся), напідв’язувати(ся), наоббивати(ся), наповозитися* та ін. “Аналізуючи паралельні за значенням утворення з вторинними префіксами **по-** і **на-**, – зазначає О.В.Царук, – варто зауважити, що в композитах із вторинним префіксом **по-** присутність семи “поступовість” можна пояснити через відтінок розподільності, тоді як у дієсловах з **на-** цього значення немає” [Царук, 1990, 97]. З’яву такого значення в утвореннях з вторинним **на-** дослідник пояснює наявністю суфіксів імперфек-

тивації (*назвести – назводити*): “дієслівна основа” з цим суфіксом “постійно повертає дію у теперішній час, таким чином відбувається накопичення результативних актів” [Там само]. Отже, утворити двопрефіксні вербативи із сукупною семантикою за допомогою афікса **на-** можна тільки за наявності в однопрефіксного дієслова недоконаного виду.

3. Модель $V_2 + \text{воз-}$, де $V_2 = V_1 + \text{з-}$

В українській мові тільки одне слово з вторинним префіксом **воз-** виражає сукупну семантику: *возз'єднати (возз'єднувати)* – $\text{воз-} + V_2 = V_1 + \text{з-}$. Ця лексема характеризується додатковим для вербатива значенням – “заново, знову”. Префікс **воз-** активізує повторення певної дії. У силу цього такі дієслова становлять поєднання сукупності дій із сукупністю суб'єктів та об'єктів.

4. Модель $V_2 + \text{пере-}$

У дієсловах з такою конструкцією використовується значення префікса **пере-**, що означає “повторюваність дії”. Дія, яку виражає однопрефіксна лексема, поєднуючись з цим афіксом, запрограмована на виконання заново, поіншому з результативним виявом, пор.: *перез'єднати (-ува-ти), переобгорнути, переоженити(ся), перенабрати, перезаплітати, перевступати* і под. Однак слід зауважити, що такі поєднання утворюються не завжди. Для цього необхідною умовою є семантична здатність дієслова до повторюваності, відновлення дії, пор.: *набрати – перенабрати. Пришій – перепришій*, ці дієслова використовують, як правило, допоміжні слова “ще раз, знову”, “міцніше”, “точніше”, пор.: *Перенабери мій номер телефону, я тебе погано чую; Пришій ще раз гудзик, бо загубиш*.

5. Модель $V_2 + \text{ви-}$

Префікс **ви-** – малопродуктивний засіб словотворення. Тому дієслів за такою моделлю буде утворюватися мало. Вербатив *визбирати* – $\text{ви-} + \text{з} + \text{брати}$ означає “зібрати все, доценту”, тобто **ви-** допомагає однопрефіксному слову отримати значення повного вияву дії на об'єктах: *Хлопчик визбирав все, не залишивши нічого*.

6. Модель $V_2 + \text{на-} + \text{по-}$

Двопрефіксні дієслова “стають ще виразнішими з приєднанням до них ще одного експресивного префікса **по-** [Царук, 1990, 97], пор.: *поназбирувати, поназгрібати, понастягати(ся), понаприклеювати* та ін. Ця модель характеризується посиленням сукупного значення префіксів, що формують її. Це продуктивний тип утворення трипрефіксних вербативів. Префікси, реалізуючи кожен свою функцію, сприяють комплексному завершенню оформлення сукупної семантики. Такий вербатив буде репрезентований у мові значеннями: 1) об’єднання; 2) накопичення у повній чи достатній кількості (частіше за все великої); 3) завершеність дії повністю, на всіх об’єктах: *згрібати – назгрібати – поназгрібати; розбризкувати – нарозбризкувати – понарозбризкувати* (до творення таких лексем залучаємо і суфікси *-ува-* (*-юва-*)).

7. Модель $V_2 + \text{ви-} + \text{на-}$

Цю модель реалізує дієслово, для якого притаманні значення повного вияву дії (**ви-**) та “накопичення великої кількості чогось” (**на-**), пор.: *навивзбирувати* – “зібрати старанно, ретельно певну кількість чого-небудь” (СУМ, т.V, с.30).

8. Модель $V_2 + \text{ви-} + \text{на-} + \text{по-}$

Трипрефіксні дієслова можуть поєднуватися з афіксом **по-**, утворюючи чотирипрефіксні вербативи і зберігаючи значення кожного з них. Префікс **по-** посилює значення “множина об’єктів”, пор.: *понавивзбирувати* та ін.

Утворень з трьома і чотирма префіксами із сукупною семантикою небагато в українській мові. Більше існує таких дієслів, у яких сукупне значення має тільки один, в окремих випадках – два префікси: *понадкушувати, перезаписувати, поназаписувати* та ін. Це пояснюється здатністю мови регулювати потребу вербативів із семою сукупності, не перенасичуючи мовлення.

2.3.2. Іменникові

2.3.2.1. Збірні лексеми. В українській мові поняття збірності може виявлятися на різних мовних рівнях, у тому числі й на словотвірному, “де виділяються як окремі одиниці аналізу збірні суфікси” [Петровська, 1972, 75; Томіліна, 1971 б, 32]. Щодо словотвірних розрядів, споріднених одним загальним

значенням, то цілком прийнятною видається класифікація О.П.Петровської, яка розглядає: 1) назви осіб; 2) назви тварин, комах, риби; 3) назви предметів рослинного світу; 4) назви інших конкретних предметів. У межах розряду збірних назв дослідниця виділяє словотвірні типи з суфіксами: **-ств-(-цтв-, -зтв-), -н-, -в-, -ік-, -ур-, -еч-, -в- -ор-, -шин-, -і[j]-, -ітет-, -ат-, -от-, -ич-, -ин-, -няк-, -ник-, -инн-, -інн-, -анн-, -енн-, -[j]-, -ят-ин-, -е[j]-, -изн-, -ик-, іан-, -ад-/іад-, -к-**: *юнацтво, птаство, солдатня, мушва, жінва, публіка, професура, малеча, дітвора, групівщина, артилерія, генералітет, старостат, босота, галич, звірина, городина, вільшняк, бурячиння, клечання, сніп'я, дідизна, косметика, франкіана, олімпіада, столярка* тощо.

Своєрідним постає розгляд дериваційних морфем сучасної української мови і збірних афіксів зокрема, запропонований О.К.Безпояско, К.Г.Городенською, що ґрунтується на описі дериваційних префіксів і суфіксів за принципом “від значення до засобів їх вираження, що дало змогу згрупувати їх (суфікси) на семантичній основі, виділити систему функціонально-семантичних полів, у які об’єднуються дериваційні афікси” [Безпояско, Городенська, 1987, 3]. Від ФСП граматики поля функціональної морфеміки відрізняються тим, що “включають одиниці лише одного мовного рівня – морфемі, тоді як перше формується з різнорівневих мовних одиниць” [Там само].

Беручи за основу класифікації дериваційних морфем О.К.Безпояско, К.Г.Городенської, О.П.Петровської та ін., проаналізуємо словотвірні типи збірних дериватів української мови. “Збірними назвами у суто словотворчому розумінні є лише ті, які мотивовані назвою однієї істоти або одного предмета, що є членом однорідної сукупності” [Словотвір, 1979, 91]. Значення збірності можуть виражати багато суфіксів. Серед них виділяються питомі слов’янські та іншомовного походження, які формуються в такі словотвірні типи:

1) **-ств- (-цтв-, -зтв-)**. Це найбільший продуктивний тип дериватів, “що означає людський колектив як збірне поняття” [Словотвір, 1979, 91], пор.: *слов’янство, українство, стрілецтво, юнацтво, убозтво* і под. Таких лексем в українській мові налічується – 1067 одиниць. Суфікс **ств-** перебуває і в струк-

турі іменника *птаство*, фіксуючи збірність вже не осіб, а інших представників природи – птахів.

Імена, у складі яких є збірна морфема **-ств-** (**-зтв-**, **-цтв-**), мають середній рід і належать до II відміни, входять до складу двох груп на позначення осіб та птахів (тварин, риб, комах);

2) **-от-**. Суфікс **-от-** – непродуктивна морфема, оскільки не виражає “здатність до творення з її допомогою нових словоформ слова чи нових слів” [Клименко, 1998, 99]. Афікс реалізує семантичну функцію назв людей, приєднуючись до іменникових основ або основ субстантивованих прикметників, пор.: *пихота, панота, парубота, жеброта, голота*. Зрідка **-от-** приєднується до основ іменників або субстантивованих прикметників, що позначають назви тварин: *звірота, свинота, кіннота*. Цей суфікс характеризується наявністю відтінку просторіччя, зневаги (*гомота, жеброта, свинота*), але не у всіх лексемах (*пихота, кіннота*) [Безпояско, Городенська, 1987, 98]. Очевидно, в останніх відтінок анулюється, стирається в процесі еволюції мовлення, стаючи нейтральним щодо експресії, але зберігаючи збірну семантику, пор.: *За його (дідовою) версією, більшовицьку революцію здійснили декласовані елементи (іншими словами “босяки”, “босота”)*... (З журн.). Лексеми з **-от-** мають жіночий рід і належать до I відміни;

3) **-в-**. Лексеми з цим суфіксом зустрічаються у всіх розрядах, запропонованих О.П.Петровською. Це – непродуктивний словотвірний тип. Іменники, утворені за допомогою такого суфікса, вживаються, як правило, у розмовному стилі, у просторіччі, часто з негативним забарвленням, відтінком фамільярності, зневаги. Однак більша частина лексем є нейтральною, пор.: *кінва, качва, мушва, мурашва, жниво, литво, вариво*;

4) **-н-**. Деривати цього типу є збірними назвами людей і тварин і відсутні у групах на позначення рослинних реалій та інших предметів, мають жіночий рід. Тільки незначна кількість лексем з цим суфіксом нейтрально забарвлена: *рідня, двірня*, інші – характеризуються “найвищим ступенем емоційної насиченості порівняно з суфіксами **-от-**, **-в-**” [Безпояско, Городенська, 1987,

99], пор.: *матросня, офіцерня, комахня, собачня, пташня*. Проаналізовані субстантиви утворені від іменникових основ (*двірня, офіцерня, собачня*) та від субстантивованих прикметників (*рідня*).

5) -і [j]-. Лексеми з таким суфіксом відносяться до групи назв осіб, інших предметів, “для них характерна позитивна суб’єктивна оцінка” [Там само]. Це досить продуктивний тип словотворення, пор.: *братія, інтелігенція, аристократія, бюрократія, буржуазія та нумерація, антологія, бакалія, парфумерія, провізія, амуніція, бутафорія*.

6) -[j]-. Похідні із суфіксом -[j]- означають назви осіб (*населення*). Спостерігається непродуктивність цього словотвірного типу в групі осіб. Назви рослин (*пагіння, пачиччя, кілля, бадилля, верб’я, коріння, галуззя* та ін.); назви інших предметів (*ошмаття, поруччя, каміння, мотуззя, заліззя*); назви тварин, комах, птахів, риб (*вороння, поголів’я, гадюччя*) є продуктивними утвореннями. Слід зауважити, що в більшості випадків деривати з суфіксом -[j]- належать до назв неістот. “Такі іменники є до певної міри узагальненими назвами, тобто їх можна назвати родовими стосовно видових” [Безпояско, Городенська, 1987, 99], пор.: *зілля, насіння*. Ці субстантиви мотивовані іменниками.

7) -ин-. “Іменники на **-ин-** позначають сукупність об’єктів, які належать до реалій одного типу” [Безпояско, Городенська, 1987, 100]. Вони входять до розрядів “назви рослин”, “назви тварин...”, пор.: *ярина, яровина, озимина, городина, садовина, звірина, дичина, скотина*. Деякі з іменників (що належать до назв рослин) з **-ин-** мотивовані субстантивованими прикметниками: *озимина – озимий; яровина, ярина – ярий*.

8) -ник- / -няк-. Суфікси **-ник-** / **-няк-** “формують значення збірності в поєднанні з іменниками, що позначають дерева, кущі або якоюсь мірою пов’язані з ними” [Безпояско, Городенська, 1987, 100], пор.: *вільшиник, ялівник, дубняк, горішняк, молодняк*. Як правило, деривати з такими суфіксами належать до реалій рослинного світу. Однак в українській мові є лексема на позначення назв істот: *молодняк*, що відноситься до групи тварин, птахів, комах, риб. Іноді зустрічаються випадки, коли іменник *молодняк* використовують в

реченні для надання контексту фамільярного, дещо зневажливого відтінку, позначаючи ним “молодих осіб”, пор.: *Нехай молодняк біжить за провізією*. На наш погляд, проаналізований словотвірний тип є досить продуктивним, що забезпечується наявністю конкретних субстантивів-назв дерев, кущів і т.ін.: *сосна – сосняк, сосник, береза – березняк, березник* і под. Але це стосується іменників-назв рослин;

9) -ин- + [-j]-, -ін- + [-j]-, -ен- + [-j]-, -ан- + [-j]-. За допомогою афіксів -ин-, [j] утворюються лексеми на позначення збіжжя (пор. класифікацію О.П.Петровської): *квасолиння, кукурудзиння, картоплиння, бурячиння*. Іноді до цього словотвірного типу відноситься суфікс -овинн [j]-: *маковиння, бобовиння* з тотожною семантикою. Суфікси -ин [j]- / -овин [j]- приєднуються до іменників, які називають “стебла, коріння, огуд однорічних рослин” [Безпояско, Городенська, 1987, 100]. Суфікси -ін[j]-, -ан[j]-, -ен[j]- творять збірні іменники на позначення верхніх частин дерев, квітів, трав, пор.: *кличання*;

10) -к-. Цей суфікс утворює слова на позначення сукупності предметів домашнього господарювання, пор.: *столярка, фляндрівка, господарка*. Як правило, такі лексеми вживаються у розмовному стилі з нейтральним забарвленням;

11) -ят-ин-. Слова з такими афіксами зустрічаються рідко, здебільшого на позначення предметів, і мають жіночий рід: *гнилятина* (але *козлятина, овечатина*);

12) -ат-. Похідні з цим суфіксом характеризуються позначенням збірності осіб, зібраних з певною метою, для виконання якоїсь функції тимчасово або постійно. Деривати можуть позначати: 1) суспільно-політичну систему, що визначається владою певної особи або пов’язана з наявністю соціального прошарку з певних осіб (*султанат, електорат, емірат*); 2) заклад, відділ закладу, що складається з певних осіб, або група осіб, які виконують певні функції (*директорат, єпископат, старостат, редакторат*); 3) заклад, установа, яку очолює певна особа (*деканат, ректорат*); 4) суспільний прошарок, клас (*пролетаріат*) [Словотвір, 1979, 88]. Варто зауважити, що під час аналізу таких іменників як збірних ми маємо на увазі вторинну реалізацію сукупної семантики,

тобто саме об'єднання осіб, пор.: *ректорат* – 2. “Група осіб: ректор, проректори, що займаються вирішенням університетських справ – дія, стан, явище”.

Проаналізовані словотвірні типи характеризуються високою чи середньою продуктивністю. В українській мові є ряд афіксів, продуктивність використання яких – низька. На наш погляд, такі морфеми не здатні до творення нових словоформ чи нових слів. Серед них виділяються: **-еч-** (*малеча, голеча, молодеча, стареча*), **-в-** + **-ор-** (*дітвора*), **-ич-** (*галич*), **-ар-** (*мошкара*), **-изн-** (*старизна, білизна, дідизна*). Останній суфікс вживається спорадично [Безпояско, Городенська, 1987, 100]. До цього переліку необхідно віднести деривати з суфіксами **-еј-** (*галантерея*), **-як-** (*срібняк, дрібняк*), **-івщин-** (*групівщина*). Щодо лексем з суфіксом **-івщин-**, необхідно зауважити, що, як правило, цей словотвірний тип подається із значенням явища, дій, а не збірності [Словотвір, 1979, 85]. Ці іменники набувають збірних значень вторинним шляхом, первинне значення у них буде абстрактним.

У складі іменників іншомовного походження із семою збірності “виділяються такі форманти: **-іан-, -ад- / -іад-, -ік- / -ик-, -ур-, -ітет-, -арій-**” [Безпояско, Городенська, 1987, 100]:

1) **-іан-**. Деривати із семою сукупності творів літератури, мистецтва, присвячених видатній особі, або зібрання творів, написаних цією особою, або ж ті, що поєднують обидва значення, вживаються досить часто. Однак, оскільки субстантиви утворюються від власних назв, їх словотворча активність обмежується, забезпечуючи тим самим периферійну позицію в межах поля сукупності [Безпояско, Городенська, 1987, 100]. Наприклад: *шевченкіана, богданіана, франкіана, твеніана* і под.;

2) **-ад- / -іад-**. У лексемах з такими афіксами – назвах спортивних змагань – поєднуються значення збірності і сема діяльності, пор.: *олімпіада, універсіада, академіада, спартакіада* і под. Як стверджують автори “Морфеміки української мови”, “у поодиноких дериватах із суфіксами **-ад- / -іад-** виділяється сема збірності, яка синонімічна семі дериватів із суфіксом **-іан-**: *робінзонада, фаустіада*” [Безпояско, Городенська, 1987, 100].

3) **-ік-** / **-ик-**. У сучасній українській мові спостерігається обмеження функціонування цих афіксів, що зумовлює віднесення їх на периферійну позицію поля сукупності. Суфікс **-ік-** допомагає утворити збірні іменники – назви істот (від субстантивних прикметників)(*публіка*) та неістот – предметів (від іменникових основ)(*кераміка, графіка, символіка*). Афікс **-ик-** використовується в утворенні іменників від іменникових основ на позначення предметів, явищ: *автоматика, белетристика, публіцистика, оптика, косметика, лірика* і под. Всі ці лексеми належать до жіночого роду;

4) **-ур-**. За допомогою цього суфікса утворюються іменники-назви осіб та предметів, мотивовані іменниками. Об'єднує ці дві групи наявність спільного роду (жіночого): *професура, адвокатура, режисура, агентура, партитура, рецептура, макулатура, апаратура* і под.;

5) **-арій-**. Цей суфікс допомагає утворити лексему, що позначає предмет: *інструмент – інструментарій*.

Активність вживання лексем з іншомовними суфіксами **-ік-** / **-ик-**, **-ур-**, **-арій-** обмежена.

2.3.2.2. Ад'єктиви. Похідні ад'єктиви також беруть участь у формуванні ФСП сукупності. Вони можуть бути утворені за допомогою двох способів: 1) сурядного; 2) підрядного. Серед складних ад'єктивів, поєднаних сурядним зв'язком виділяємо такі типи: 1) прикметники, “утворені поєднанням двох прикметникових синтаксично рівноправних основ за допомогою інтерфікса” [Сучасна українська літературна мова, 1997, 291]: *шахово-шашковий* (турнір), *складально-клепальний* (спосіб) і под.; 2) прикметники, “утворені від двох основ прикметників “зі значенням якості та їх додаткових відтінків” [Сучасна українська літературна мова, 1997, 292]: *кисло-солодкий* (узвар), *гіркувато-солодкий* (компот).

До складних ад'єктивів із семою сукупності, поєднаних підрядним зв'язком, належать такі похідні:

1) прикметники, утворені “з займенника (I частина) й основи іменника або повного прикметника чи дієприкметника (II частина) [Доленко, 1953, 121].

Такі утворення поділяються на дві підгрупи: а) із займенником **все**; б) із прономінативом **що**. До першої підгрупи належать: *всебічний, всезахватний, вселюдський, всевладний, всезнаючий* і под. Цей тип продуктивний в українській мові. До ад'єктивів з **що** відносяться: *щоденний, щохвилинний, щорічний* і под. О.К.Безпояско, К.Г.Городенська відносять такі лексеми до поля відприслівникових ад'єктивів, що “семантично базуються на прислівниках, які вказують на часову співвіднесеність явищ: *щоденне тренування – тренування щодня (кожного дня)*” [Безпояско, Городенська, 1987, 150]. М.Г.Доленко констатує, що такі слова “відрізняються своєю структурною мінливістю: в окремих випадках виступають складними, в інших – простими” [Доленко, 1953, 125]. Таке явище залежить від зміни ролі компонента **що**: “коли він втрачає свої ознаки повнозначної частини мови, виконує роль підсильної частки, тоді такі прикметники вважаються простими” [Там само], пор.: *щоранковий – кожного ранку і щогірший – ще гірший*;

2) прикметники, утворені “з числівника (I частина) й основи іменника (II частина) [Доленко, 1953, 127]. Такі поєднання характеризуються відсутністю інтерфіксів між основами та відмінюваністю числівника в різних формах. Ці ад'єктиви поділяються на підгрупи, в яких I компонент виражений: а) власне кількісним числівником; б) порядковим числівником – у формі р.в., н.в.; в) неозначеним нумеративом; г) збірним числівником, пор.: *двохкапсульний, п'ятискладовий, тритонний, четверокінний, стовідсотковий, багатожильний, багатотрудний*.

Своєрідною виступає група утворень із сукупною семантикою за допомогою частки **не**, префіксів **між-**, **су-**, **спів-**. “Префікс **не-** належить до активних компонентів поля протилежності” [Безпояско, Городенська, 1987, 197]. Поєднуючись з ад'єктивами, **не-** сприяє перетворенню їх у лексеми з сукупним значенням, пор.: *роз'єднаний + не – нероз'єднаний (єдиний, суцільний); окремий + не – неокремий (загальний)*.

Префікс **між-** утворює разом з прикметниками деад'єктиви із словотвірним значенням ”встановлений, існуючий між тим, на що вказує твірне слово

мотивуючого прикметника” [Грещук, 1995, 100], пор.: *міжбригадний, міжрайонний, міжвідомчий*.

Афікс **су-** вказує на наявність семи “збирання двох і більше суб’єктів та об’єктів”, пор.: *супідрядний, суголосий*.

Групу ад’єктивів із сукупним значенням, поєднаних підрядним зв’язком, становлять прикметники, утворені за допомогою прикметника (І частина) (*довгий, загальний*) та іменника або прикметника, дієприкметника (ІІ частина), пор.: *загальновідомий, загальнонародний, різношерстний*. До лексем, об’єднаних підрядним зв’язком, належать ад’єктиви з першою частиною **всюди, спільно** і другою – дієприкметником активного стану теперішнього часу або дієприкметника пасивного стану минулого часу: *всюдисущий, всюдиіснуючий, спільнозроблений*.

Необхідно назвати також ад’єктиви з першим компонентом **по-**, який приєднується до: а) числівника; б) іменника. Утворити такий прикметник їм допомагають суфікси **-н-, -ій-** та флексії, пор.: *потрійний, подвійний, попарний*. З-поміж двокомпонентних складних прикметників визначається ряд ад’єктивів з першим компонентом **дво-**, який поєднується з питально-відносним займенником (який), пор.: *дво який*.

В українській мові є трикомпонентні ад’єктиви, що складаються з префікса **по-**, займенника та іменника чи префікса **по-** та двох іменників або числівника та іменника, прикметника тощо, пор.: **по** + *всяк (ий)* + *день* – *повсякденний*; **два** + *парний* + *ноги* – *двопарноногий*, а також *повсякчасний, двопарнокопитний*. Утворення таких структур супроводжується “суфіксацією іменникової основи. Такий тип прикметників непродуктивний в українській мові” [Сучасна українська літературна мова, 1997, 293].

2.3.2.3. Нумеративи. Словотвірний рівень сукупності репрезентують також і кількісно-збірні числівники, які належать до ядерних компонентів ФСП сукупності. Вони створюють мікрополе із кількісно-об’єднувальним значенням і є його центром.

Кількісно-збірні числівники творяться за допомогою суфіксів **-ер(о)** та **-ој-(е)**: *четверо, п'ятнадцятеро, тридцятро, двоє, обоє* і под. Найвживанішими є кількісно-збірні числівники від *двоє* до *десятеро*, особливо: *двоє, троє, четверо*, які в розмовній мові не поступаються перед співвідносними кількісними числівниками *два, три, чотири* [Жовтобрюх, Кулик, 1972, 281]: *Тільки тридцятро козаків потрапило у полон, і турки замучили їх страшними муками* (З.Тулуб); *Під стіною на вичовганій канані сиділо двоє пасажирів* (П.Панч). Деякі збірні числівники утворюються за допомогою суфікса **-ко**: *двійко, двоєчко, трійко, п'ятірко* тощо. Наприклад: *Через плече Свиридові почепили торбу, куди вліз кусень хліба, дві цибулини, сіль, п'ятірко варених картоплин* (Ю.Яновський).

2.3.2.4. Прономінативи. На словотвірному рівні ФСК сукупності представлена прономінативами, які у своєму складі містять сукупнотворчі компоненти. За основу дослідження словотвірних типів займенників беремо класифікацію, запропоновану В.М.Ожоганом, який здійснює словотвірний аналіз займенникових слів, виокремлюючи прономінативні субстантиви, ад'єктиви і адвербативи [Ожоган, 1998, 50]. Останні буде розглянено нами дещо пізніше під час аналізу похідних прислівників.

Словотвір прономінативних субстантивів (а це – неозначені, заперечні займенники) здійснюється за допомогою різних способів деривації: префіксального, постфіксального способів, основоскладання.

Префіксальний словотвір неозначених, заперечних займенників.

Вказані прономінативи утворюються за допомогою часток, які при утворенні внаслідок приєднання до займенників набули статусу префіксів: 1) **казна-**: *казна-хто, казна-що, казна-чий, казна-який, казна-котрий*; 2) **хтозна-**: *хтозна-хто, хтозна-що, хтозна-який, хтозна-котрий*; 3) **бозна-**: *бозна-хто, бозна-що, бозна-чий, бозна-який, бозна-котрий*; 4) **будь-**: *будь-що, будь-чий, будь-який, будь-котрий*; 5) **де-**: *дехто, дещо, деякий, дечий, декотрий*; 6) **аби-**: *абихто, абищо, абичий, абиякий, абикотрий*; 7) **не-**: *неабихто, неабищо, не-*

абичий, неабикотрий; 8) **ні-**: ніхто, ніщо, нічий, нікотрий; 9) **напів-**: напівхтось, напівщось.

За допомогою словотворчого засобу **ні** прономінатив отримує сукупне значення й реалізує в мові неозначену множинність. Якщо питально-відносні займенники (*хто, що*) виявляють свою сукупну семантику з нейтральним забарвленням: три типи сукупних відповідей: а) “той”; б) “і той, і той”; в) “ніхто”, то разом з **ні** у заперечних займенників формується сукупна множинність звуженого плану з відтінком заперечення.

Словотвірні типи префіксальних прономінативних субстантивів непродуктивні в українській мові.

Постфіксальний словотвір неозначених та заперечних займенників.

Ці прономінативи утворюються від питально-відносних займенників за допомогою часток, які в процесі творення трансформуються у постфікси:

1) **-сь**: *хтось, щось, якийсь, котрийсь, чийсь*; 2) **-будь**: *хто-будь, що-будь, який-будь, котрий-будь, чий-будь*; 3) **-небудь**: *хто-небудь, що-небудь, який-небудь, котрий-небудь*.

Як зазначає В.М.Ожоган, “словотворча система прономінативних субстантивів репрезентована поодинокими дериватами, утвореними редуплікацією, що іноді ускладнюється інтерфіксацією” [Ожоган, 1998, 53], пор.: *хто-хто, що-що, хто-не-хто* і под. Ці утворення мовознавець називає юкстапозиціями: ***Що-що, а біда завше здибає*** (Б.Грінченко).

2.3.3. Адвербативні

З-поміж прислівників наявні лексеми – репрезентанти сукупності, що реалізується словотворчими засобами в структурі самих адвербативів.

Словотвір прономінативних адвербативів здійснюється за допомогою префіксального, постфіксального, суфіксального, префіксально-суфіксального способів, основоскладання та юкстапозиції. Прислівники із сукупною семантикою можуть утворюватися від іменників, прикметників, займенникових прислівників [Жовтобрюх, Кулик, 1972, 313], дієслів, числівників.

Префіксальний спосіб творення адвербативів.

За допомогою цього способу утворюються деадвербативні займенникові прислівники місця, часу, способу дії неозначеної чи заперечної семантики:

1) **від-**: *відусюди*; 2) **з-**: *звідусіль, зусюди*; 3) **ні-**: *ніде, ніколи, нікуди, нізвідки, ніяк*; 4) **по-**: *повсюди, подекуди*; 5) **казна-**: *казна-де, казна-як, казна-коли, казна-звідки, казна-куди*; 6) **хтозна-**: *хтозна-де, хтозна-як, хтозна-коли, хтозна-куди, хтозна-звідки*; 7) **бозна-**: *бозна-де, бозна-як, бозна-коли, бозна-куди, бозна-звідки*; 8) **будь-**: *будь-коли, будь-де, будь-як, будь-куди, будь-звідки*; 9) **де-**: *деколи, деінде*; 10) **аби-**: *абиколи, абиде, абияк, абикуди, абизвідки*; 11) **невідь-**: *невідь-де*; 12) **на-**: *наскільки, настільки, назавжди, назавсідди, навік, назавше*; 13) **за-**: *завсідди, завсідди*; 14) **су-**: *суціль*; 15) **що-**: *щоденно і под.*

Деадвербативні прислівники утворюються *постфіксальним* способом:

1) **-сь**: *десь, колись, кудись, звідкись, відкільсь, звідкільсь, відкілясь, звідкілясь, чогось, чомусь, якомсь, яковось і под.*; 2) **-небудь**: *де-небудь, куди-небудь, коли-небудь, звідки-небудь, як-небудь та ін.*; 3) **-будь**: *куди-будь, де-будь, будь-що-будь, як-будь, звідки-будь і под.*; 4) **-інде**: *куди-інде, де-інде.*

Прислівники способу дії творяться від прикметникових основ *суфіксальним* (*інакший – інакше, всякий – всяко*), *префіксально-суфіксальним* способами (**по** + *всякий* + **ому**; **су** + *цілий* + **н** + **о**; **во** + *єдиний* + **о**). Ці прислівники називаються відад'єктивними адвербативами.

Відсубстантивний словотвір займенникових прислівників із сукупним значенням ґрунтується на поєднанні основи іменника з префіксами (*префіксальний спосіб*):

1) **в-** (**во-**): *вряд, всуміш, вколо, вовік*; 2) **на-** + **в-**: *навхрест, навколо*; 3) **по-**: *попліч, поруч, повік*; 4) **що-**: *щогодини, щовечора, щомісяця*; 5) **за-**: *замужем.*

Шляхом *основоскладання* утворюються прислівники часу, міри і ступеня, способу дії, пор.: *споконвіку, обіруч (обидві / обі руки), обабіч (обі / обидва боки), стократ (сто кратний), водночас (в + один + час) і под.* Іноді, як свідчить матеріал, поєднанню основ (різних частин мови) сприяє прийменник, який набуває статусу префікса. Лексема утворюється за допомогою двох спо-

собів: *основоскладання* та *префіксального*, пор.: *втридорога* – *в* + *три* + *дорого*, *нашвидкуруч* – *на* + *швидкий* + *рука(и)*.

Як основи виступатимуть: прикметник + іменник, числівник + іменник, займенник + іменник, іменник + іменник.

Віднумеративні прислівники творяться за допомогою префікса від основ числівника (*префіксальний спосіб*):

1) **в-** (**у-**): *вп'яте*, *вшосте*, *утричі*, *удесятеро*, *удвоє*; 2) **на-**: *надвоє*, *натроє*, *надвох*, *насімох*; 3) **за-**: *заодно*.

Як і у прономінативах, у творенні прислівників наявна юкстапозиція – “повторення тих самих слів (редуплікації), іноді з деякими видозмінами повторюваного слова з інтерфіксом чи без нього” [Ожоган, 1998, 68]: *де-де*, *де-не-де*, *десь-не-десь*, *коли-не-коли*, *як-не-як*, *десь-колись*, *туди-сюди* тощо. Трапляються випадки, коли префікс приєднується до дієслова й утворюються відвербатовані прислівники:

1) **на-**: *наперегони* – переганяти, *назустріч* – зустрічати, *навстріч* – зустрічати; 2) **в-**: *впереміш* – перемішувати. Такий тип словотворення непродуктивний в українській мові.

Адвербативи *віч-на-віч*, *пліч-о-пліч* характеризуються вторинною сукупністю.

Таким чином, прислівники із сукупною семантикою здебільшого утворюються *афіксальним способом*: *префіксальним*, *постфіксальним* та *суфіксальним* від іменникових, прикметникових, числівникових і дієслівних основ.

2.4. Морфологічний рівень реалізації семантики сукупності

ФСК сукупності яскраво окреслена на морфологічному рівні. Сукупна множинність не завжди отримує мовне вираження у формах числа множини.

Власне сукупні імена вільно утворюють форми множини (*ряд* – *ряди*, *юрма* – *юрми*, *стелаж* – *стелажі*). І в однині, і в множині вони позначають сукупність, об'єднання частин чого-небудь в одне ціле: *отара* – *отари*.

Власне сукупним лексемам характерна наявність повної числової парадигми (однини і множини), за допомогою якої ці імена реалізуються у мові. Семантику неозначеної сукупної множинності виражають, окрім власне сукупних лексем, і збірні іменники, в яких “... множинність передається у формі числа однини граматично” [Реформатський, 1960, 394]: *селянство, репертуар, шевченкіана*. Збірність виключає множину. Ідея кількості мислиться у збірних іменах нероз’єднано з ідеєю якості і подається як сукупна збірна множинність однотипних предметів, якій протистоїть елемент з одиничним кількісним значенням – сингулятив: *листва – лист* [Чеснокова, 1992, 14]. Явище, коли імена сукупностей репрезентують множину об’єктів як свого роду одиницю, на думку Д.І.Руденка, може бути пов’язане з факторами “гносеологічного” порядку, тобто вираження оцінки через подання множинності як нечленованої, недискретної сутності. Головний акцент ставиться на якісному вираженні єдності, недискретної множинності, що підтверджує тісніший зв’язок однорідних елементів такої сукупності на відміну від власне сукупних іменників. Формальною ознакою збірних імен є відсутність вільної рахованості, зокрема, здатності набувати множини [Руденко, 1990, 166]. На відміну від абстрактно-кількісної множинності, відзначуваної формами множини, “в семантиці збірних імен, – зазначає В.І.Дегтярьов, – виражена конкретна, якісна, означена множинність, сукупна множинність однорідних предметів, що мислиться матеріально-якісно, безвідносно до її кількісного змісту” [цит. за Попова, 1996, 13]. О.В.Попова констатує, що, виражаючи множинність як нечленовану сутність, збірні іменники індіферентні до кількісної сторони позначуваного. Унаслідок цього вони характеризуються змінністю за числами (мають тільки форму однини) [Попова, 1996, 67].

Речовинно-збірним іменникам також притаманна тільки форма однини. “Таке парадигматичне обмеження впливає з природи позначуваних речовинно-збірними іменниками об’єктів позамовної дійсності, які не можуть бути виявлені у вигляді класу окремих обчислюваних предметів” [Сучасна українська літературна мова, 1997, 327].

Прономінативи із семантикою сукупності характеризуються різним відношенням до категорії числа. Якщо означальним займенникам притаманна повна числова парадигма (*весь – всі, кожний – кожні*), то особово-вказівним займенникам, що вказують на сукупність дійових осіб, предметів, притаманна тільки множина (*ми, ви, вони*). Окремі неозначені та заперечні прономінативи змінюються за числами: одніною та множиною. Цьому сприяє їх походження, оскільки вони утворені від питально-відносних займенників: *який, чий, котрий*, що у свою чергу можуть мати множину – *які, чії, котрі*: *якийсь – якісь – Якийсь дивний сон мені приснився; Якісь дивні сни от вже дві ночі сняться мені; чий-небудь – чії-небудь – Чії-небудь дії можуть зіпсувати все; Чия-небудь допомога додасть їй сили.*

Виняток становлять неозначені та заперечні займенники, утворені від займенників *хто, що*, у яких відсутня числова парадигма: *хто-небудь, щось, ніхто*. Займенники *хто, дехто, хтось, хто-небудь, будь-хто* (прономінативні субстантиви) [Ожоган, 1998, 166] – пов’язані з позначенням істот. Однак їм не притаманна наявність “морфологічних засобів для вираження протиставлення однина / множина”, числова опозиція в них виражається синтаксично” за допомогою узгоджуваних форм [Там само].

Займенники, що пов’язані з позначенням неістот (*що, дещо, що-небудь, хтозна-що* і под.), теж не мають числового протиставлення, “оскільки немає ні морфологічних, ні синтаксичних засобів для його вираження” [Ожоган, 1998, 167], пор.: *Щось у мені вмерло, а щось народжувалось* (В.Шевчук).

Наявність числа непритаманна й числівникам, які вже у самому лексичному значенні містять вказівку на сукупну дискретну множинність, кількість, що дорівнює двом і більше одиницям (окрім один, 1/1 і т.ін.): *Вісімнадцять років я не бачилася з ним; У мене не одно ваше діло, а може, – десятеро* (Панас Мирний).

Відсутністю ознаки обчислюваності пояснюються відхилення у вираженні категорії числа. Безпосереднім їх виявом є іменники, яким властива тільки форма множини [Сучасна українська літературна мова, 1997, 341]. При

цьому необхідно розмежовувати поняття числової форми іменника та зміст, яким вона наповнюється. Особливо слід звернути увагу на іменники pl.t. з предметним значенням. “Маючи зовнішні ознаки форми множини, виражені за допомогою відповідних морфологічних засобів, вони насправді можуть називати одиничні обчислювані предмети (*двоє вил, кілька носилок*)” [Сучасна українська літературна мова, 1997, 343]. Однак кількість компонентів у цих предметах буде “більшою ніж один”: *Филимон бере вила двозубі тим часом у руки* (М.Зеров).

Адвербативи не репрезентують морфологічний рівень вияву ФСК сукупності, що мотивується їх невідмінюваністю і відсутністю чітко окреслюваних форм словозміни. Своєрідною постає взаємозв’язок ФСК сукупності з категоріями міжрівневого типу іменників, до яких належать назви істот / неістот.

Власне сукупні, збірні імена характеризуються належністю до назв неістот, оскільки відмінкові форми у називному та знахідному відмінках чоловічого і середнього роду збігаються, демонструючи при цьому ідентичність відмінювання з конкретними іменниками на позначення неживих предметів [див. також Рожкова, 1978, 56]. Наприклад:

хто? що? – н.в. *полк, олівець*;

кого? що? – з.в. *полк, олівець*.

Власне сукупні іменники жіночого роду теж належать до неістот. Проте критерій визначення цієї закономірності дещо інший. Форми називного відмінка таких лексем збігаються із формами знахідного відмінка, але тільки у множині, пор.:

хто? що? – н.в. *армії (армія), папки (папка)*;

кого? що? – з.в. *армії (армію), папки (папку)*.

Таке правило не розповсюджується на збірні імена жіночого роду, оскільки у збірних лексем відсутня множина. Очевидно, необхідно засвоїти, без застосування будь-яких критеріїв, те, що збірні іменники належать до неістот, оскільки вони “своєю природою позначають щось таке, що позбавлене конкре-

тності” [Маевская, 1968, 93] і наближаються у цьому плані до абстрактних лексем. Абстрактні поняття є завжди назвами неістот.

Власне сукупні імена репрезентуються на морфологічному рівні сукупності частіше чоловічим та жіночим родами: *колектив, набрид, план, коктейль, ряд; гірлянда, комісія, кампанія, шайка, програма, ватага, група* тощо. Іменники чоловічого роду в основному належать до ЛСГ “назв сукупності осіб”, “предметів (їх частин)”, “угод”, “договорів”, “споруд”, жіночого роду – до ЛСГ “назв сукупності угод”, “фінансів”, “рослин”, “ниток”, “держав”, “партій”, “сукупність цифр, чисел, слів”: *китиця, бабка, копа, мичка, конфедерація, організація, асоціація, гранка, колонка, сітка* і под. У таких випадках переважають іменники жіночого або чоловічого родів. Іменники середнього роду менше задіяні у формуванні сукупних утворень. Однак серед власне сукупних лексем існують і такі угруповання: “назви великої кількості предметів, нагромадженої чи обваленої або ж складеної у купку”: *звалище, нагромадження*; ЛСГ “назви сполучень слів, фраз, мовні звороти”: *словосполучення, звукосполучення, наріччя, висловлення*; ЛСГ “імена на позначення великої кількості осіб”: *зборище, з’юрмисько, зборисько* і под., де домінуючими виступають форми середнього роду і тільки зрідка в них входять форми чоловічого і жіночого роду. Невідмінюваним іменникам також притаманна сема сукупності, що виражається лексично і детерміновано вміщеним змістом у слові, пор.: *меню – Вранці, коли американці роблять інспекцію, з-під матраців на Божий світ з’являється все корабельне меню* (З журн.), а також *попурі, жури*.

З-поміж збірних іменників найпоширенішими є форми середнього роду. Тут частотними є похідні з суфіксами **-цтв-, -ств-, -зтв-** (1067 одиниць): *убозтво, стрілецтво, письменство, школярство*, менш частотними є форми жіночого роду з суфіксами: **-от-**: *парубота, жінота*; **-в-**: *мишва, пацанва*; **-ік-**: *мозайка*; **-і[j]-**: *парфумерія*; **-іан-**: *франкіана*; **-н-**: *офіцерня*; **-ич-**: *галич*. Найменшою за кількістю є група збірних іменників чоловічого роду на **-ат, -ітет**: *генералітет, старостат*; **-арій**: *інструментарій* (188 лексем).

Речовинно-збірним іменникам притаманні всі три форми роду. Імена, які позначають плоди (сукупність плодів) рослин, овочів належать здебільшого до жіночого роду, а вироби з металів – відповідно до граматичного роду самих металів: *капуста, малина, цибуля, смородина, чорниця* (але *агрус*); *олово, золото, срібло* – вироби з олова, золота, срібла – середній рід; *алюміній, свинець* – вироби із свинцю, алюмінію – чоловічий рід; *латунь, мідь* – вироби з міді, латуні – жіночий рід.

Рід неозначених, питально-відносних, заперечних займенників із сукупною семантикою, які вказують на істоти, визначається за синтаксичним критерієм, “адже назва особи набуває родову кваліфікацію в складі синтаксичних конструкцій із дієсловом-предикатом” [Ожоган, 1998, 145]. Синтаксичними засобами виражається також граматичне значення роду прономінативів, які вказують на неістот: *щось, що, абищо, будь-що, ніщо* і под.

Як свідчать спостереження, більша частина збірних іменників відноситься до I та II відмін. Це, як правило, іменники ж.р. (**-а(-я)**), ч.р. з нульовим закінченням та с. р. з флексіями **-о, -а(я)**: *офіцерня, парубота, старостат, інструментарій, жниво* та ін. З-поміж власне сукупних також виділяються іменники, які характеризуються як лексеми I та II відмін: *група, сім'я, народ, покоління, кубло* і под. Варто згадати сукупні слова III відміни, яких у ФСП сукупності меншість. Приналежністю до іменників жіночого роду з нульовим закінченням характеризуються і збірні, і власне сукупні іменники: *гниль, нечисть, рать, чернь, річ, юнь, челядь, філігрань, артіль, картель* і под. Причому останні становлять меншу кількість. До IV відміни належать власне сукупний іменник *плем'я*, збірні субстантиви *рам'я, череп'я* та ін. Речовинно-збірним іменникам притаманна приналежність до I, II, III відмін. III відміну мають тільки вироби з металів, пор.: *вишня* – I відм., *мідь, латунь* – III відм. (але *криця* – I відм.).

У нашому дослідженні аналізуються дієслова із сукупною семантикою, що кваліфікуються як кількісні і належать до способів дієслівної дії (СДД)[Сучасна українська літературна мова, 1998, 414] або “акціональних аспектів дії” (ААД) [Загнітко, 1996, 217-218]. Оскільки до кількісних СДД (ААД) на-

лежать ЛГР дієслів, виділювані за різними значеннями (багатогранними часовими, кількісно-часовими, результативними і кількісно-результативними) та безпосередньо пов'язаними з ними словотворчими ознаками, можемо прийти до висновку, що це дієслова з префіксами. Однак не всі вербативи із сукупним значенням належать до кількісних СДД. Сукупними є такі СДД: 1) розподільний (дистрибутивний – указує на дію, виконвану багатьма суб'єктами або спрямовану на кілька об'єктів): *повисипати, повитягати, повиколоювати, повискакувати, повиповзати, повибігати, помолотити, позачиняти* – одно- і двопрефіксні дієслова; 2) багатократно-дистрибутивний (виражає багатократну дію багатьох суб'єктів): *поперецілюватися, перемовлятися, пересвистуватися, перегукватися* – здебільшого однопрефіксні дієслова.

Взаємозв'язок між виявом категорії виду і належністю дієслова до того чи іншого способу дієслівної дії простежується на таких конкретних фактах: дієслова розподільного (дистрибутивного) СДД не утворюють корелятивної пари недоконаного виду: *повиколоювати* – доконаний вид, *повиповзати* – доконаний вид (**по-** – префікс, який, окрім надання дієслову значення великої кількості, переводить вербатив у форму доконаного виду; до цієї групи належать всі дієслова з першим або єдиним префіксом **по-**).

Дієслова із сукупним багатосуб'єктним значенням містять у своєму складі постфікс **-ся**, що є показником зворотності. Він виконує сукупнотворчу функцію, і лексеми, у складі яких він перебуває, належать до вербативів активного стану (на відміну від пасивних дієслів із постфіксом **-ся**). Такі дієслова називаються взаємно-зворотними, що й підтверджує їх функцію у мові. Їм притаманна вторинна сукупна семантика: *зустрічатися, миритися, обніматися, цілуватися, листуватися* та ін. Щодо взаємодії ФСК сукупності з дієслівною частиномовною категорійною семантикою, дієслівні лексеми сукупного значення можуть мати форми дійсного, умовного, наказового способів. При цьому не втрачається сукупна семантика: *Тополі в круг збираються Біля гори Чернечої* (М.Яременко); *Тополі в круг збиралися Біля гори Чернечої*; *Тополі в круг збиратимуться Біля гори Чернечої* – дійсний спосіб; *Тополі, збирайтеся*

в круг Біля гори Чернечої; Тополі **зібралися б** у круг Біля гори Чернечої; Хай тополі в круг **збираються** Біля гори Чернечої – наказовий та умовний способи. Слід звернути увагу на число та особу (майбутній та теперішній часи) дієслів, які містять сему сукупності. Вербативи, що означають виконувану багатьма суб'єктами дію і марковані префіксами **по-**, **ви-**, повинні мати множину (чи у минулому часі *повибігали*, чи у майбутньому – *повибігають*, теперішній час не утворюється, оскільки **по-** – показник доконаного виду): *З хати **повискакували** діти: одне одного менше – веселяться, щечечуть, граються*. Дієслова з префіксом **по-**, **ви-**, що виражають спрямовану на кілька об'єктів дію, характеризуються формами однини і множини, оскільки ця дія направлена на об'єкти, а кількість суб'єктів може бути невизначена: *повиловлював(а, о), повиловлювали* – у минулому часі вживаються всі роди; *повиловлюю, повиловлюєш, повиловлює, повиловлюємо, повиловлюєте, повиловлюють* – у майбутньому часі.

Деривати, марковані префіксом **пере-**, виражають повторювану дію або дію, що охоплює багатьох осіб, об'єктів, пор.: *перемалювати, перецілувати, перебити* і под. У цьому випадку дієслова можуть мати і форму однини, і форму множини: *Вона **перецілувала** всіх на прощання; Вона ще раз **перецілувала** кожного; Вони **перецілували** один одного; Вони **перецілувалися** один з одним (між собою)*. Такі вербативи будуть мати форми теперішнього і майбутнього часів, пор.: *Вона **переціловує** всіх на прощання; Вона **перецілує** всіх на прощання*. Здатність утворювати всі часові форми притаманна дієсловам з префіксом **пере-**, адже сам афікс несе семантику незавершеності, постійне протікання дії, процесу навіть тоді, коли мова йде про минулий час або коли говоримо взагалі про доконаний вид.

Дієсловам з одним префіксом притаманні форми однини, і множини, теперішній, минулий, майбутній часи, відмінювання за особами, числами (теп., майбутн. часи) та родами (минулий): *збити – збиваю, збиваєш, збиває, збиваємо, збиваєте, збивають, збивав, збивала, збивало, збивали, зіб'ю, зіб'єш, зіб'є, зіб'ємо, зіб'єте, зіб'ють*.

Звичайно, це стосується тільки дієслів недоконаного виду, оскільки у вербальних з доконаним видом морфологічно окресленого теперішнього часу не буває.

Зворотні сукупні дієслова: *мириться, помиритися, цілуватися* передбачають наявність і однини, і множини осіб, а також утворення всіх часових форм: *мириться* – *мирюся, миришся, мириться, миримось, миритеся, миряться* – теперішній час; *миримусь, миритимешся, миритиметься, миритимемось, миритиметесь, миритимуться* – майбутній час; *мирився, мирилася, мирилося, мирилися* – минулий час.

Те саме стосується і дієслів типу *групувати(ся), єднати(ся), товпити(ся)* тощо, які репрезентують лексичний рівень сукупності.

2.5. Синтаксичні засоби репрезентації сукупного значення

Доповненням до основних засобів вираження значення сукупної множинності (на лексичному, словотвірному, морфологічному рівнях) є використання з цією ж метою метафорично переосмислених слів різної семантики [Перетятко, 1972, 32] (синтаксичний рівень). Відомо, що лексеми характеризуються установленим переліком слів, з якими вони сполучаються. Останньому сприяє власне лексичне значення кожного слова. Так, сукупні іменники *рій, купа*, виражаючи неозначену множинність, поєднуються з конкретизуючими кожному множинність словами: *рій комарів, рій мух, купа паперу, купа піску*. При поєднанні лексем з невластивими їх значенню словами утворюються метафоричні та метонімічні відношення. Такі утворення є джерелом багатозначності, яка “ґрунтується на певних усталених принципах семантичної деривації, під якою необхідно розуміти ... формування лексико-семантичних варіантів з властивими їм семемами на основі первісних, основних значень” [Сучасна українська літературна мова, 1997, 139]: *рій мух – рій сніжинок, купа паперу, купа щастя* або *спокійне море – море любові*. При цьому метафора – це використання слова-назви певного предмета (явища, дії чи ознаки) для номінації іншого предмета на основі подібності, яка впливає з їх порівняння, зіставлення за асоціацією [Сучасна українська літературна мова,

1997, 139]: *смуга* – 1. “Видовжена, обмежена чим-небудь частина якоїсь поверхні, простору, що виділяється на загальному фоні своїм виглядом, кольором і т.ін.” (несукупне значення) і 6. перен. “Послідовний безперервний ряд подій, явищ” (сукупне значення) – *У мене зараз чорна смуга в житті: то невдачі на роботі, то непорозуміння у сім'ї*. На основі асоціації з чимось довгим, порівняно великим (*смуга*) утворюється переносне (нове) значення, якому притаманна сема сукупності.

Своєрідною постає з'ява семи сукупності у семантичній структурі слова. Так, у субстантивах *армада* – “велике з'єднання військових кораблів, літаків або танків” (СУМ, т.І, с.60); *дивізіон* – “тактичний і організований підрозділ у сухопутних військах” (СУМ, т.ІІ, с.272); *корпус* – 4. “Військове з'єднання, що складається з кількох дивізій і бригад” (СУМ, т.ІV, с.300); *гвардія* – 1. “Добірні військові частини” (СУМ, т.ІІ, с.43) є компонент “з'єднання”, “сукупність”, “скупчення”: *армада* – *Чорні армади гір лягли, закриваючи собою обрії заходу* (А.Шиян); *батальйон* – *Трудові батальйони*; *гвардія* – *І ростуть нові герої – Наша гвардія труда!* (З журн.).

Доцільною видається думка про виокремлення кореня “сукупність”, “скупчення” під час позначення метафорою невійськових об'єднань, а саме: людей чи предметів. У цьому випадку ми приєднуємося до аналізу таких лексем Н.Д.Дізенко, яка пропонує виділяти дві групи слів [Дізенко, 1986, 28]: а) *юрба, орава, орда, загін, плеяда, сім'я, товпа, хор, хоровод, сонм* та ін.; б) *арсенал, архів, каталог, склад, обойма* і под. Наприклад: *сім'я* – 2. перен. “Група людей, народів, згуртованих дружбою, спільною діяльністю, спільними інтересами; родина” (СУМ, т.ІХ, с.221) – *Що там таке? Сміються всі: “Знов над верстатом Зоз дримає...” Шумить учнівська сім'я...* “*От соня*”, *думаю і я* (В.Сосюра); *арсенал* – “великий запас чого-небудь” (засобів, можливостей та ін.) (СУМ, т.І, с.62) – *Озброєний арсеналом ґрунтового, як на ті часи, філологічного знання, він [М.Левицький] узявся до вивчення української народної мови* (І.Франко); *сонм* – // “велика кількість, безліч кого-, чого-небудь” (СУМ, т.ІХ, с.457) – *Сонми хмар скотилися, тисячею гармат ударив ґрім, блискавиця весь світ осліпила* (Г.Хоткевич).

Значну групу метафоричних кількісних іменників зі значенням сукупності репрезентують слова: *табун, стадо, косяк, зграя, рій, гурт, виводок, отара* (ЛСГ на позначення сукупності тварин, птахів, риб, комах) [Дизенко, 1986, 32]. До переносного значення “велика, неорганізована група людей, товпа” додається ще значення “стихийне скупчення”, “хаотичність скупчення”. Іноді переносне значення утворюється у сукупності абстрактних понять: *рій думок, зграя мрій*. Необхідна умова для такого виду метафоризації – асоціація на основі руху, рухливості: *Рухається рій мух (літає), рухається рій селян (жінок)* – (не стоїть на місці). Наприклад: *Твої кохані струни голоснії Будили зграї красивих мрій моїх* (Леся Українка); *Рій думок Здіймався, Наче бджоли до весни* (С.Пушик).

Серед власне сукупних лексем наявні іменники, кількісне значення множинності предметів яких може ускладнюватися вказівкою на зовнішній вид цієї множинності: а) імена-назви недбало зібраних предметів: *ворох, охапка*; б) імена-назви охайно складених, зв’язаних предметів: *букет, пучок, зв’язка, сніп, тріно*. Друге, переносне значення цих лексем належить до сукупностей предметів, понять: *Сусідка бідкалася вчора, що має букет болячок різних – сподівалася на співчуття; Зорепад жартів звалився на Тимка, коли він несподівано для всіх почав читати зовсім не з тієї сторінки*.

Можливий інший спосіб розвитку кількісної метафоризації, коли один із компонентів першопочаткового значення слова втрачається, а той, що залишився, розвиває гіперболізоване значення великої кількості [Дизенко, 1986, 36]. Так, лексеми *океан, море*, інколи *ріка* у сполуках *море емоцій, океан ночі* розвивають площину надмірності: *Море позитивних емоцій навіяли мені ці спомини*. Друге, переносне значення слова *море* впливає з першого. Далі зникає компонент “простір”, і активізується сема “великий”, яка надає слову гіперболізованого значення великої кількості [Дизенко, 1986, 37]. До лексеми *море* тут можна додати *океан, гора, ліс, хмара* тощо.

Разом з тим метафоризуватися можуть і дієслова із семантикою сукупності: *накипати* – 1. “Покриватися осадком під час кипіння, нагріватися”;

2. перен. “Збиратися, нагромаджуватися (про неприємні почуття, переживання)” – *Накупіло в серці; нависати* – 1. “Спускатися, звішуватися на щонебудь, над чим-небудь”; 5. перен., розм. “Збиратися у великій кількості” – *Клопоти чорною стіною нависли наді мною; вливатися* – 1. “Литися в щонебудь, куди-небудь”; 2. перен. “Проникати, вселятися (про почуття, настрої)”; 3. перен. “Приєднуватися, входити, поповнювати склад кого-, чого-небудь” – *Разом з розповіддю в душу влилося щось хороше, тепле* (Ю.Збанацький); *Але в нашу українську поезію за останні роки влилося і справді молоде не тільки за літературним стажем, але й за віком покоління* (А.Малишко).

Окрім кількісної метафоризації, у сучасній українській мові помітне ще одне явище – “активне вживання метонімічного використання слів... для позначення великої кількості” [Дизенко, 1986, 68]. Це слова – *вагон, віз, портфель, валіза, ящик* і под.: *У мене справ – цілий вагон, – усміхнулася Софійка та й додала, – але я впораюсь з ними, от побачиш!*

“Якщо у сполуках слів *вагон дров, вагон вугілля, вагон цементу, вагон хліба* слово *вагон* позначає міру, то у сполуках *вагон клопотів, вагон часу, вагон ідей, вагон слів* значення міри витіснено значенням великої кількості [Дизенко, 1986, 69].

“Іменники-назви осіб, представників флори, фауни тощо, репрезентовані у граматичних формах однини, рідше множини, залежно від семантико-синтаксичних ознак предиката присудка можуть реалізовувати дві функції: позначати загальне поняття предмета певного класу і один предмет або множинність однойменних предметів” [Дегтярев, 1973, 40]: *Тут знаходиться господарство, яке вирощує форель* (З газ.) і *Оцю форель, – хлопчик показав на рибину, – я впіймав сьогодні вранці.*

Категорія сукупності тісно пов’язана з категорією узагальненості. Однак, якщо іменники з узагальненим числом складають ядро останньої, то у ФСП сукупності вони займають периферійну частину. Узагальненість проектується через “зібрання”, “поєднання” невизначеної кількості кого-, чого-небудь з певною метою. Ці особи, предмети, явища тощо об’єднуються для того, щоб ре-

презентувати їх наявність у дійсності, навколишньому середовищі – *Це в Галичині Франко написав свої вірші, відомі кожному українцеві: “Не пора москалеви й ляхови служити!”* (З газ.). В.І.Дегтярьов, М.А.Кумахов з цього приводу зазначають, що інтенціонал реалізованого цим іменником поняття неозначений і вказує на сукупну множинність..., відтворену немаркованим членом числової кореляції [цит. за Безпояско, 1991, 140]. О.К.Безпояско констатує, що під час явища узагальнення “класифікація обов’язкового елемента сукупної множинності подана через варіювання родового поняття, зумовленого формально-граматичною структурою вислову” [Безпояско, 1991, 141]: *Він живе, як сорока на тернині* (Укр. присл. та приказки).

При цьому, як свідчить проаналізований матеріал, “наступне поняття узагальненого числа” формується за умови, коли елемент сукупної множинності становить цілий вид або розряд предметів” [Там само]: *Кулик – птиця болотяна* (О.Вишня); *Сорока – лісовий птах родини воронових з довгим хвостом і чорно-білим пір’ям, що видає характерні звуки – скрекотіння* (З газ.).

Функцію узагальненого числа виражають також субстантиви з репрезентацією форм однини, які позначають сукупну множинність як єдине ціле. Отже, такі іменники характеризуються довільністю кількісного обсягу і позначають масу, речовину.

На синтаксичному рівні форми ФСК сукупності характеризуються сполучуваністю з числівниками. Власне сукупні лексеми можуть детермінуватися неозначено-кількісними, кількісно-дробовими, власне кількісними та порядковими числівниками: *три групи, п’ять комплектів, 2/3 комісії, декілька суцвіть, сьомий полк*. Ці іменники перебувають у р.в. множини. Якщо форми числа множини конкретних та власне сукупних іменників виражають “множинність у вигляді дискретної кількості, яка складається з окремих і самостійних рахованих одиниць” [Чеснокова, 1992, 50], то збірні імена – це неподільна єдність, яка не може бути визначена власне кількісним, збірним чи порядковим числівником. Саме тому збірні лексеми не сполучаються з кількісними та порядковими числівниками, що пояснюється певною закономірністю: “Якщо

іменники називають предмети, які не підлягають рахунку, то з ними ні в якому разі не вживаються слова на позначення кількості предметів чи порядку предметів під час рахунку” [Чеснокова, 1992, 51]. Щоправда, в окремих випадках трапляються відхилення: *перше* агенство, *третья* апаратура, *друга* символіка, *перша* зелень, що мотивується існуванням двох умов такої сполучуваності: 1) при послабленні значення збірності або його відсутності у певному випадку в іменника, який зазвичай вважається збірним; 2) при втраті чи послабленні значення рахунку у порядкового числівника, з’являється якісне значення [Чеснокова, 1992, 51]: *перша*, *друга*, *третья* косметика.

Кількісні параметри понять, виражені збірними лексемами, невизначені, тому для кваліфікації кількісних уявлень такого типу, на думку О.К.Безпояско, використовуються допоміжні слова типу: *багато*, *мало*, *невеликий*, *великий* і под.: *Багато братви* понаприходило сьогодні, – *радісно вигукнув Стасик*; *На подвір’ї повно малечі*, *чабанчуків та чабанят безштанних*, *повно качат*, *курчат та кролят* (О.Гончар).

Частина збірних іменників, для якої неприйнятний рахунок, не може поєднуватися і з неозначено-кількісними числівниками. Здебільшого це іменники мотивовані, з суфіксами **-ств-**, **-цтв-**, **-зтв-**: *селянство*, *козацтво*, *учнівство*, *юнацтво*. Такі іменники можуть, в окремих випадках, сполучатися з іменниками *частина*, *третина*, *половина*, *четвертина* тощо, дробовими числівниками: *1/3 юнацтва*, *частина козацтва*, *половина учнівства*.

Речовинно-збірні іменники “формуються як продукт взаємодії граматичної категорії числа, смислової основи якого складає кількісність (протиставлення одиничності та множинності), з ідеєю нерахованості позначуваного” [Адомони, 1964, 149-150] і для таких іменників “не важлива предметна чи кількісна неозначеність” [Там само]. Саме це зумовлює нездатність реченнево-збірних іменників поєднуватися з означено-кількісними числівниками. Звичайно, часто можемо почути у мовленні *взяла три полуниці*, *подай п’ять цибулі*, *купи два огірків* тощо. Однак в них пропущені слова, які чітко домислюються: *три кілограми полуниць*, *п’ять пакетів цибулі*, *два ящики огірків*. Речовинно-збірні

іменники, подібно до збірних, сполучаються з неозначено-кількісними числівниками та з дробовими: *3/7 вівса, багато цукру* і под.

О.В.Попова зазначає, що “аналогічні сполучувальні можливості виявляються в іменників із значенням неозначеної множинності” [Попова, 1996, 71]: *кількість, частина* і под. *Велика кількість хліба зібрана колективними селянськими спілками.*

Таким чином, можна зробити висновок, що збірним, речовинно-збірним іменникам властива здатність сполучатися з числівниками та іменниками з неозначено-кількісною семантикою, “які не визначають кількісно залежне слово, а супроводжують його кількісною оцінкою “багато – мало” [Попова, 1996, 72].

Синтаксичний рівень сукупності репрезентований також прийменником. До визначених і закріплених сфер використання прийменників, які вказують на зв'язок лексем, що становлять певне об'єднання, сукупність, належать: *поміж, між, серед, посеред, з-поміж, з-між, з-посеред, з-серед, з* і под. Так, прийменник *посеред* уживається при означенні осіб, предметів, в оточенні яких перебуває хто-, що-небудь або відбувається якась дія, тобто прийменник реалізує сукупну функцію у тексті. Для того, щоб два чи більше об'єкти, суб'єкти утворювали сукупність, необхідний той компонент, який з'єднував би їх формально – прийменник: *Спекотний червень, полтавське небо тане над полями, маревіс далеч з-посеред марева, з-посеред розливої повені хлібів виринає хутірець...* (О.Гончар). Прийменник **по** поряд з іншими функціями вказує на кількість (точну або приблизну) осіб, предметів, розподіл їх, частоту повторення дії. Це не основна його функція: *Поблизу волості... по кілька разом бахкали постріли* (А.Головко). Подібними є: *побіля, напроти, окрім, понад, на* та ін.: *на- + з.в. – 37. “Уживається при позначенні кількості складових частин предмета” (СУМ, т.V, с.10); 40. + м.в. – “Уживається при вказівці на численну кількість, множинність чого-небудь” (37, 40 – порядкові номери значень прийменника у СУМі) – I стане купою на купі Смердячий гній* (Т.Шевченко); *Листки ясена складні, непарноперисті, сидять на гілках напроти один одного рідкими парами* (З журн.).

Кожен прийменник “вимагає” певного відмінка іменника, при якому він вживається в реченні й становить з ним єдине смислове ціле. Найчастіше такими є: форми родового, знахідного та орудного відмінків: *поміж* – **поміж** *люди* – знахідний відмінок; **поміж** *людей* – родовий відмінок; **поміж** *людьми* – орудний відмінок; *посеред* – **посеред** *товаришів* – родовий відмінок; *з-серед* – **з-серед** *книжок* – родовий відмінок; *окрім* – **окрім** *Івана* – родовий відмінок; *на* – **на** *три сажні* – знахідний відмінок; рідше орудний та місцевий відмінки: *людина на людині* – місцевий відмінок; *між* – **між** *людьми* – орудний відмінок.

Заслуговують на увагу і сполучення іменника: а) у називному відмінку з іменником; б) у давальному та орудному відмінках однини і множини, які вводяться в речення за допомогою прийменника з і оформлюються як сполучення слів із сукупною семантикою: *брат з сестрою, мати з дочкою, онук з бабусяю* і т.ін., пор.: *Ганна з Микитою так і жили в невідомості всю довгу окупацію* (Ю.Мушкетик).

У реченні такі сполучення виконують функцію складеного підмета (соціативного), за умови, що присудок перебуває у множині: *Незабаром Соломія з Остапом простували повз плавні до циганської оселі* (М.Коцюбинський). Якщо присудок в однині, то сполучення іменників буде синтаксично членованим: кожен елемент виконуватиме свою власну функцію в реченні. Поєднуються за такою моделлю можуть і сполучення прономінативів із прийменником з, набуваючи чи зберігаючи (посилюючи) при цьому сукупне значення. Такі конструкції поділяються на дві групи за характером займенника: 1) поєднання особових прономінативів; 2) поєднання неозначених, означальних, вказівних, питально-відносних займенників: а) з особовими займенниками; б) з іменниками. У нашому дослідженні за основу взято підхід В.М.Ожогана, однак він дещо розширений та уточнений. До першої групи належать конструкції, які утворені за допомогою особових прономінативів у н.в. однини і множини (займенникові іменники – В.М.Ожоган) прийменника з та особових займенників в о.в. однини і множини, пор.: *я з тобою (ми), він з ними (вони), ми з тобою*

(ми): ... *Не знали ми з тобою простаки Для монстрів партії ми лиш пігмеї* (Л.Боднар). Зрідка зустрічаються сполуки особових займенників у д.в. прийменника з та особового прономінатива в о.в., пор.: *нам з нею, нам з вами*. Такі поєднання, як вказує В.М.Ожоган, “виникли внаслідок трансформації речень, у яких прийменниково-іменниковий компонент виступає при дієсловах другого-рядним членом речення”, пор.: *Нам іти разом з тобою Прирекла любов – Нам з тобою іти разом* [Ожоган, 1998, 272-273]. До другої групи входять сполуки слів, першим компонентом яких є питально-відносні, вказівні, неозначені, означальні займенники у н.в. (для вказівних – однина і множина). Другим компонентом буде: а) особовий прономінатив у р.в. множини; б) іменник у р.в. множини, пор.: *хто з них, той із нас, хтось із них, всякий з нас: Деякі з них перевишуються через поруччя над ревуchoю безоднею...* (З журн.); *Кожна з них (матерів) мала пакунок для сина...* (З журн.) та *кожна з дівчат, всякий з батьків, хто з матерів, що з книг, той із викладачів, щось із речей* і под. У реченні такі словосполуки виконують здебільшого функцію одного члена речення і характеризуються синтаксичною зв’язаністю, цілісністю. Якщо присудок перебуває у формі однини, то кожен компонент з такої сполуки виконуватиме власну функцію як член речення, але при цьому зберігатиметься сукупна семантика: *Він з сином прийшов до нас* (прийшло все одно двоє осіб).

Інколи замість прийменника використовуються сполучники **і(й), та**, які виконують функцію поєднання кого-, чого-небудь в одне ціле: *мати і(й, та) дочка, батько і (й, та) син* тощо. Окремо, самі по собі, ці іменники позбавлені сукупної семантики. Вона виявляється тільки в контексті, чому сприяють службові слова (прийменники чи сполучники, як правило, єднальні): *Великі сини й дочки народу вклали в українське слово свій розум і животворний дух, і воно на нових карбах історії здобуває, нарешті, укінці двадцятого століття власну державність* (Я.Гоян); *Батько й мати кличуть вечеряти*.

2.6. Висновки

1. Ядерними репрезентантами поля сукупності на лексичному рівні є дієслова. Вербативи бувають монопрефіксними та поліпрефіксними. Відбувається також поділ лексем на багатосуб'єктні та багатооб'єктні, що визначає особливість аналізу сукупного значення у вербативах. Дієслова характеризуються як лексеми з експліцитно та імпліцитно вираженим значенням сукупності, які можуть бути як немотивованими, так і маркованими сукупнотворчими афіксами, пор.: *групувати(ся)*, *з'їжджати(ся)*, *знайомити(ся)*. Імпліцитне сукупне значення притаманне дієсловам з вторинною сукупністю. Серед мотивованих лексем найбільше зустрічаються дієслова з префіксами **з-** (**с-**), **по-**, **на-**, **роз-** та ін.

2. Власне сукупні іменники, базові представники сукупності, кваліфікуються як лексеми з означеною та неозначеною множинністю. Неозначені субстантиви поділяються на іменники з верхнім, нижнім та змішаним виявом сукупного значення. Для іменників типу *сім'я*, *полк*, *китиця* характерний високий ступінь концентрації об'єднуючого значення, що дозволяє визначати такі лексеми як окремі ЛГР.

3. Власне сукупним субстантивам притаманні такі морфологічні категорії, як число й рід, на відміну від ад'єктивів, у яких категорії числа й роду – граматично залежні, підпорядковані відповідним категоріям означального іменника. Власне сукупні імена характеризуються сполучуваністю з усіма кількісними числівниками. Ця властивість відсутня у збірних іменників, за винятком поєднання останніх з неозначеними, кількісно-дробовими нумеративами (*багато мурашви*, *1/3 учнівства*, *мало зелені*). Для збірних субстантивів притаманна реалізація множинності у формі однини. Збірність виключає множину, оскільки ідея кількості мислиться у збірних іменах нероз'єднано з ідеєю якості. Прономінативам із сукупним значенням властиве різне відношення до категорії числа. Означальні, неозначені, заперечні, питально-відносні сукупні займенники мають форми й однини, і множини (окрім тих, що утворені від питально-відносних займенників *хто*, *що*). Числівники не характеризуються на-

явністю категорії числа, оскільки їх семантика містить вказівку на сукупну множинність.

4. Прислівники не репрезентують морфологічний рівень сукупності, що мотивується їх невідмінюваністю і відсутністю чітко окреслених форм слово-зміни.

5. Рід представлений з-поміж власне сукупних лексем переважно формами чоловічого та жіночого родів; серед збірних іменників найуживанішими є лексеми середнього роду, марковані суфіксами із сукупним значенням.

6. Особливістю окремих матеріально-речовинно-збірних лексем є використання в однині, що сприяє чіткому закріпленню певних форм роду за кожним з іменників: *срібло (с.р.)*, *мідь (ж.р.)*, *цибуля (ж.р.)* і под.

7. Поєднання лексем з невластивими їх значенню словами передбачає утворення метафоричних та метонімічних відношень. Переосмислюватися можуть власне сукупні, збірні іменники та окремі дієслова (*накипіло* в серці; *нависли* хмари). Окрім кількісної метафоризації, спостерігається активне вживання метонімічного використання слів для позначення великої кількості (*вагон сміху*, *океан ідей*).

8. Іменники з узагальненим числом складають ядро ФСК узагальненості, у ФСП сукупності вони займають периферію, їх значення проектується через “зібрання”, “поєднання” невизначеної кількості кого-, чого-небудь з певною метою. Внутрішня структура таких лексем кваліфікується як відкрита і може бути завершеною або незавершеною, оскільки реалізує неозначену множинність. Кількість іменників з узагальненим значенням постійно збільшується. Такі лексеми характеризуються в українській мові високою продуктивністю.

9. Синтаксичний рівень сукупності презентований прийменниками та сполучниками, які є засобами граматичного зв'язку і відповідних семантико-синтаксичних відношень між словами в реченні. Найпродуктивнішими визначаються прийменники *між*, *поміж*, *з-поміж*, *серед*, *з-серед*, *з-посеред*, *посеред*, *з*, які своїм значенням проектують наявність не менше двох учасників процесу. Периферійними є *по*, *окрім*, *понад*, *на*, *напроти* та ін. За кожним з

прийменників у мові закріплений певний відмінок (або відмінки). Як правило, це родовий, знахідний, орудний.

10. Яскравим показником сукупної семантики у реченні є також сурядні сполучники *і* (*й, та*). Сукупне (єднальне) значення сполучників реалізується в контексті: *син і дочка, бабуся та дідусь*. Такі трикомпонентні сурядні сполуки синонімічні поєднанням іменників за допомогою прийменника *з*, пор.: *Василь й Оксана – Василь з Оксаною*. Вживання прийменника *з* та єднальних сполучників в окремих випадках окреслює певну кількість суб'єктів (об'єктів), на відміну від прийменників *поміж, серед* і под., що визначають необмежене коло учасників перебігу подій: *Хлопчик з дівчинкою – два актанти; З-поміж дівчаток – більше діячів*.

ВИСНОВКИ

1. Функціонально-семантична категорія сукупності – комплексна категорія, у якій план змісту утворює поняття, аналогічні граматичним категоріям, а план вираження реалізується мовними засобами, що належать до лексичного, словотвірного, морфологічного та синтаксичного ярусів мовної системи.

2. ФСП сукупності – гетерогенне поліцентричне об'єднання декількох висхідних граматичних і лексико-граматичних систем, кожна з яких реалізується у поєднанні зі своїм оточенням.

3. Функціонально-семантичне поле категорії сукупності здатне перетинатися з іншими полями (узагальненості, множинності тощо), утворюючи спільний сегмент для кожного з них. Ті компоненти, які є складовими одного поля, можуть становити ядро інших ФСК.

4. ФСК сукупності складається з ядра та багатоступеневої периферії.

5. Основу поля сукупності становлять сукупні вербативи, що репрезентовані немаркованими та маркованими лексемами.

6. Власне сукупні субстантиви з кореневим виявом значення сукупності поділяються на імена з реалізованою нижньою або верхньою межами неозначеної сукупності, а також іменники змішаного типу. У роботі проаналізовано з паралельним виявом означеної / неозначеної множинності 61 ЛСГ. До субстантивів з неозначеною сукупністю відносяться 57 груп, з-поміж яких вирізняємо 39 з чітко вираженою нижньою межею, 7 – верхньою межею та 11 ЛСГ змішаного типу. Власне сукупні субстантиви репрезентують загалом неозначену сукупну множинність.

7. Лексичні збірні іменники об'єднуються у 21 ЛСГ.

8. До речовинно-збірних субстантивів (периферії ФС мікрополя збірності) належать:

- 1) назви виробів з металів;
- 2) назви сукупності квіток, плодів рослин.

Оскільки такі лексеми формуються засобами метонімії, є підстави передбачити участь матеріально-речовинно-збірних іменників у репрезентуванні двох рівнів: лексичного та синтаксичного.

9. Прикметники характеризуються наявністю сукупної семи у самому корені слова, у дієприкметників сукупність постає як вторинне явище, оскільки перше (успадковане від дієслова) – дія, трансформована в ознаку (*зробити – зроблене*).

10. Числівники реалізують сукупну семантику власне-кількісними, неозначено-кількісними та кількісно-дробовими лексемами. Порядкові числівники не беруть участь у репрезентуванні семантики сукупності, адже позначають тільки порядок предметів при лічбі, а не їх об'єднання.

11. Іменники з послідовним вираженням графем множини (pl.t.) знаходяться у сфері перетину лексичного і синтаксичного рівнів, оскільки виявляють значення сукупності, як правило, в реченні.

12. Прономінативи представлені у ФСК сукупності питально-відносними, особовими (тільки множина), означальними та неозначеними займенниками.

13. До адвербативів, які окреслюють сукупність лексично, належать прислівники способу дії, місця, часу, міри і ступеня. Це передусім лексеми, мотивовані іменниками (відсубстантивні адвербативи), прикметниками (від'єктивні адвербативи), займенниками (прономінативні адвербативи).

14. Проблемним є питання виокремлення домінантної семи сукупності у словах із сукупним значенням. Це стосується субстантивів, які характеризуються з'явою такого значення внаслідок: 1) розщеплення багатозначного слова; 2) дієслівного походження; 3) переосмислення, перенесення на основі подібності ознак, дій, явищ, процесів (метафори, метонімії); 4) належності окремих значень до інших ЛСГ.

15. Словотвірний рівень сукупності репрезентований лексемами із сукупнотворчими афіксами. З-поміж них виділяються: вербативи (монопрефіксні, двопрефіксні, поліпрефіксні – з первинною та вторинною префіксацією), збір-

ні іменники, ад'єктиви, збірні числівники, неозначені, особові, заперечні прономінативи, неозначені прислівники (місця, часу, способу дії, міри і ступеня).

16. Творення вербативів простежено за 27 моделями з урахуванням твірної основи та сукупнотворчих афіксів: $V_1 + з-$ (с-): *зшити, скріпити*; $V_1 + су-$: *супроводжувати* тощо, де V_1 – безпрефіксне слово та $V_2 + по-$: *поперечитувати*, $V_2 + на-$ + $по-$: *поназгрібати*, де V_2 – однопрефіксний вербатив.

17. Аналіз збірних іменників проводився за принципом “від значення до засобів їх вираження”. При цьому з'ясовано, що більша частина лексем утворена за допомогою питомих слов'янських афіксів (*звірина, малеча*). Іншомовні суфікси сприяли творенню іменників-назв осіб та предметів (*косметика, професура*).

18. Утворення складних прикметників із семою сукупності пояснюється характером зв'язку між двома, трьома засобами творення: сурядним і підрядним. Перевага надається підрядному, про що свідчить кількість словотвірних типів (відповідно: 2 і 4): *кисло-солодкий* та *багатомільйонний*.

19. Збірні числівники марковані сукупними афіксами **-ер(о)**, **-о[j]-**, **-ко** і становлять порівняно невеликий пласт лексем. Ці нумеративи створюють мікрополе із кількісно-об'єднуючим значенням і є його ядром.

20. Прономінативам із сукупнотворчими засобами притаманне творення за допомогою префіксального, постфіксального способів та юкстапозиції. займенники, утворені префіксальним способом, становлять більшу частину сукупних прономінативів.

21. Прислівники із сукупним значенням утворюються префіксальним, префіксально-суфіксальним, суфіксальним, постфіксальним способами, основоскладанням та юкстапозицією. Як і у прономінативів, переважає перший спосіб творення.

22. Морфологічний рівень сукупності репрезентують всі частини мови, що виявляється у наявності таких ознак, як: 1) число (форми однини та множини); 2) істота / неістота; 3) рід; 4) відміна; 5) акціональні аспекти дії; 6) час; 7) спосіб; 8) стан.

23. На синтаксичному рівні виділяються процеси, що сприяють: 1) метафоризації та метонімізації слів різного значення; 2) вживанню окремих лексем в узагальнюючому значенні; 3) сполучуваності з числівниками; 4) зв'язку з прийменниками та сполучниками.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Адмони, 1964* – Адмони В.Г. Основы теории грамматики. – М., Л.: Наука, 1964. – 106 с.
2. *Адмони, 1988* – Адмони В.Г. Грамматический строй как система построения и общая теория грамматики. – Л.: Наука, 1988. – 240 с.
3. *Алексеева, 1982* – Алексеева Э.В. Имена собирательные в современном русском языке // Филол. науки. – 1982. – № 3. – С.37-39.
4. *Алехина, 1974* – Алехина М.И. Определенность – неопределенность предмета как контекстуальная категория // Рус. яз. в шк. – 1974. – № 5. – С.81-85.
5. *Апресян, 1974* – Апресян Ю.Д. Лексическая семантика. – М.: Наука, 1974. – 367 с.
6. *Арват, 1979* – Арват Н.М. До питання про семантичну типологію речення // Мовознавство. – 1979. – № 2. – С.24-31.
7. *Ахманова, 1969* – Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – М.: Сов. энциклопедия, 1969. – 607с.
8. *Ахметжанова, 1989* – Ахметжанова З.К. Функционально-семантические поля русского и казахского языков. – Алма-Ата: Наука, 1989. – 108 с.
9. *Балли, 1955* – Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. – М.: Изд-во иностр. лит., 1955. – 416 с.
10. *Безпояско, 1979* – Безпояско О.К. Синонімія інтернаціональних та українських префіксів // Мовознавство. – 1979. – № 6. – С.66-69.
11. *Безпояско, 1991* – Безпояско О.К. Іменні граматичні категорії. – К.: Наук. думка, 1991. – 172 с.
12. *Безпояско, Городенська, 1987* – Безпояско О.К., Городенська К.Г. Морфеміка української мови. – К.: Наук. думка, 1987. – 210 с.
13. *Безпояско, Городенська, Русанівський, 1993* – Безпояско О.К., Городенська К.Г., Русанівський В.М. Граматика української мови. Морфологія. – К.: Либідь, 1993. – 336 с.

14. *Беловольская, 1999* – Беловольская Л.А. Категория недискретного количества и ее грамматический статус. – Автореф. ... д-ра филол. наук. – Краснодар, 1999. – 40 с.
15. *Бенвенист, 1974* – Бенвенист Э. Общая лингвистика. – М.: Прогресс, 1974. – 447 с.
16. *Бондарко, 1971* – Бондарко А.В. Грамматическая категория и контекст. – Л.: Наука, 1971. – 116 с.
17. *Бондарко, 1978* – Бондарко А.В. Грамматическое значение и смысл. – Л.: Наука, 1978. – 175 с.
18. *Бондарко, 1983* – Бондарко А.В. Принципы функциональной грамматики и вопросы аспектологии. – Л.: Наука, 1983. – 208 с.
19. *Бондарко, 1984* – Бондарко А.В. Функциональная грамматика. – Л.: Наука, 1984. – 134 с.
20. *Бондарко, Буланин, 1967* – Бондарко А.В., Буланин Л.Л. Русский глагол. – Л.: Просвещение, 1967. – 192 с.
21. *Брагина, 1981* – Брагина А.А. Наблюдения над категорией рода в русском языке // *Вопр. языкознания*. – 1981. – № 5. – С.68-78.
22. *Брусенская, 1986* – Брусенская Л.А. Обобщенно-собирательное значение форм единственного числа конкретных существительных // *Вопр. языкознания*. – 1986. – № 10. – С.3-7.
23. *Брусенская, 1990* – Брусенская Л.А. Существительные *pluralia tantum* в структуре категории числа современного русского литературного языка // *Рус. яз. в нац. шк.* – 1990. – № 3. – С.3-8.
24. *Брусенская, 1994* – Брусенская Л.А. Семантический и функциональный аспекты интерпретации категории числа в русском языке. – Автореф. ... д-ра филол. наук. – Краснодар, 1994. – 43 с.
25. *Буйленко, 1995* – Буйленко И.В. Структурирование ядерно-периферийных отношений в семантическом поле “движение”. – Дисс. ... канд. филол. наук. – Волгоград, 1995. – 185 с.

26. *Булаховский, 1958* – Булаховский Л.А. Местоимение как предмет анализа и школьного усвоения // Рус. яз. в шк. – 1958. – № 4. – С.30-36.
27. *Вакула, 1965* – Вакула Г.Г. Категорія істот і неістот в українській мові // Укр. мова і літ. в шк. – 1965. – № 6. – С.19-25.
28. *Виноградов, 1953* – Виноградов В.В. Основные типы лексических значений слова // Вопр. языкознания. – 1953. – № 5. – С.3-29.
29. *Вихованець, 1987* – Вихованець І.Р. Система відмінків української мови. – К.: Наук. думка, 1987. – 231 с.
30. *Вихованець, 1992* – Вихованець І.Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови. – К.: Наук. думка, 1992. – 224 с.
31. *Вихованець, 1993* – Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис. – К.: Либідь, 1993. – 368 с.
32. *Вольф, 1987* – Вольф Е.М. Грамматика и семантика прилагательного. – М.: Наука, 1978. – 199 с.
33. *Галкина-Федорук, 1963* – Галкина-Федорук Е.М. Выражение неопределенности в русском языке неопределенными местоимениями и наречиями. – М.: Изд-во Моск. гос. ун-та, 1963. – 46 с.
34. *Гвоздев, 1973* – Гвоздев А.Н. Современный русский литературный язык. – М.: Просвещение, 1973. – 432 с.
35. *Городенская, 1975* – Городенская Е.Г. Морфологическая структура отыменных глаголов в современном украинском языке. – Автореф. ... канд. филол. наук. – К., 1975. – 24 с.
36. *Городенська, 1991* – Городенська К.Г. Деривація синтаксичних одиниць. – К.: Наук. думка, 1991. – 192 с.
37. *Городенська, Кравченко, 1981* – Городенська К.Г., Кравченко М.В. Слово-твірна структура слова. – К.: Наук. думка, 1981. – 199 с.
38. *Горшкова, 1977* – Горшкова И.М. Категория числа при сопоставительном анализе // Филол. науки. – 1977. – № 4. – С.93-100.
39. *Грамматика, 1970* – Грамматика современного русского литературного языка / Под ред. Н.Ю. Шведовой. – М.: Наука, 1970. – 767 с.

40. *Грамматика, 1914* – Грамматика Українського язика. Частка 1. Етимологія Нечуя-Левицького. – К., 1914. – 249 с.
41. *Грищенко, 1978* – Грищенко А.П. Прикметник в українській мові. – К.: Наук. думка, 1978. – 207 с.
42. *Гуйванюк, 1999* – Гуйванюк Н.В. Референційна концепція семантики речення і поняття кореферентності // Лінгвістичні студії: Зб. наук. праць / Укл.: А.П.Загнітко (наук. ред.) та ін. – Випуск 5. – Донецьк: ДонДУ, 1999. – С.111-114.
43. *Гулыга, Шендельс, 1969* – Гулыга Е.В., Шендельс Е.И. Грамматико-лексические поля в современном немецком языке. – М.: Просвещение, 1969. – 184 с.
44. *Гуревич, 1983* – Гуревич В.В. О семантике неопределенности // Филол. науки. – 1983. – № 1. – С.54-60.
45. *Грещук, 1995* – Грещук В.В. Український відприкметниковий словотвір. – Івано-Франківськ: Плай, 1995. – 206 с.
46. *Даниленко, 1990* – Даниленко В.П. Ономаσιологическое направление в грамматике. – Иркутск: Изд-во Иркут. ун-та, 1990. – 348 с.
47. *Данилов, 1946* – Данилов В.В. Собирательные имена существительные // Рус. яз. в шк. – 1946. – № 3-4. – С.18-23.
48. *Дегтярев, 1973* – Дегтярев В.И. Основы общей грамматики. – Ростов н/Д, 1973. – 256 с.
49. *Дегтярев, 1982* – Дегтярев В.И. Собирательность и категория числа в истории славянских языков // Вопр. языкознания. – 1982. – № 4. – С.92-101.
50. *Демьяненко, 1972* – Демьяненко Н.К. Лексико-грамматические разряды имен существительных в современном русском языке – Дисс. ... канд. филол. наук. – Симферополь, 1972. – 233 с.
51. *Десницкая, 1976* – Десницкая А.В. Категория собирательности и категория массы в истории грамматического строя албанского языка // Грамматический строй балканских языков. – Л.: Наука, 1976. – С.14-20.

52. *Дизенко, 1986* – Дизенко Н.Д. Существительные с количественным значением в современном русском языке. – Дисс. ... канд. филол. наук. – М., 1986. – 207 с.
53. *Дмитрук, 1998* – Дмитрук В.І. Квантитативні слова в сучасній українській мові. – Автореф. ... канд. філол. наук. – Кіровоград, 1998. – 16 с.
54. *Доленко, 1953* – Доленко М.Г. Складні прикметники в сучасній українській літературній мові. – Дис. ... канд. філол. наук. – Львів, 1953. – 400 с.
55. *Єрмоленко, 1982* – Єрмоленко С.Я. Синтаксис і стилістична семантика. – К.: Наук. думка, 1982. – 210 с.
56. *Еселевич, 1979* – Еселевич И.Э. Из истории категории собирательности в русском языке. – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1979. – 159 с.
57. *Есперсен, 1958* – Есперсен О. Философия грамматики. – М.: Изд-во иностр. лит., 1958. – 404 с.
58. *Жовтобрюх, Кулик, 1972* – Жовтобрюх М.А., Кулик Б.М. Курс сучасної української мови. – Ч.1. – К.: Вища школа, 1972. – 402 с.
59. *Загнітко, 1989* – Загнітко А.П. Морфологічні категорії іменника в синтагматиці і парадигматиці. – К.: УМК, 1989. – 62 с.
60. *Загнітко, 1990* – Загнітко А.П. Семантика іменних категорій // Мовознавство. – 1990. – № 1. – С.29-34.
61. *Загнітко, 1991 а* – Загнітко А.П. Основи функціональної морфології української мови. – К.: Вища школа, 1991. – 77 с.
62. *Загнітко, 1991 б* – Загнітко А.П. Центр і периферія функціональної морфології // Мовознавство. – 1991. – № 2. – С.54-60.
63. *Загнітко, 1993 а* – Загнітко А.П. Система і структура морфологічних категорій сучасної української мови // Проблеми теорії. – К.: ІСДО, 1993. – 343 с.
64. *Загнітко, 1993 б* – Загнітко А.П. Типологія системних і асистемних відношень серед морфологічних категорій // Українська мова. Теорія і практика: Темат. зб. наук. праць / Редкол.: А.П. Загнітко (відп. ред.) та ін. – К.: ІСДО, 1993. – С.11-25.

65. *Загнітко, 1996* – Загнітко А.П. Теоретична граматика української мови: Морфологія. – Донецьк: ДонДУ, 1996. – 437 с.
66. *Загнітко, 1997* – Загнітко А.П. Рівні граматичних категорій дієслова // Структура і функції граматичних і лексичних одиниць: Зб. наук. праць / Редкол.: Загнітко А.П. (відп. ред.) та ін. – К.: Вища шк., 1997. – С.7-36.
67. *Задорожная, 1989* – Задорожная Н.А. Словообразование собирательных имен существительных украинского языка (ист. анализ). – Дисс. ... канд. филол. наук. – К., 1989. – 170 с.
68. *Зарецкий, 1950* – Зарецкий А.И. О местоимении // Рус. яз. в шк. – 1940. – № 5. – С.16-22.
69. *Звегинцев, 1957* – Звегинцев В.А. Семасиология. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1957. – 322 с.
70. *Иванова, 1995* – Иванова Л.П. Методы лингвистических исследований. – К.: ІСДО, 1995. – 88 с.
71. *Ільїн, 1953* – Ільїн В.С. Префікси в сучасній українській мові. – К.: Вид-во АН УРСР, 1953. – 165 с.
72. *Ицкович, 1963* – Ицкович В.А. Какая разница между местоимениями что-то и что-нибудь? // Рус. яз. в нац. шк. – 1963. – № 5. – С. 92-94.
73. *Категории, 1992* – Категории “Одно и множество”. – К.: Наук. думка, 1992. – 234 с.
74. *Категория количества, 1990* – Категория количества в современных европейских языках. – К.: Наук. думка, 1990. – 284 с.
75. *Категория определенности – неопределенности, 1979* – Категория определенности – неопределенности в славянских и балканских языках. Сб. ст. – М.: Наука, 1979. – 364 с.
76. *Кацнельсон, 1972* – Кацнельсон С.Д. Типология языка и речевое мышление. – Л.: Наука, 1972. – 216 с.
77. *Кашина, 1973* – Кашина Д.А. Функционально-семантическое поле количества. – Автореф. ... канд. филол. наук. – М., 1973. – 20 с.

78. *Клименко, 1984* – Клименко Н.Ф. Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові. – К.: Наук. думка, 1984. – 252 с.
79. *Клименко, 1998* – Клименко Н.Ф. Основи морфеміки сучасної української мови. – К., 1998. – 182 с.
80. *Клименко, Карпіловська, 1998* – Клименко Н.Ф., Карпіловська Є.А. Слово-твірна морфеміка сучасної української літературної мови. – К., 1998. – 162 с.
81. *Ковалик, 1949* – Ковалик И.И. Многократные глаголы в украинском языке в сравнении с другими славянскими языками. – Автореф. ... канд. филол. наук. – Львов, 1949. – 16 с.
82. *Ковалик, 1973* – Ковалик І.І. Граматичні категорії в сучасній українській мові та методи їх вивчення // Укр. мовознавство. – 1973. – Вип. 1. – С.22-27.
83. *Ковалик, 1980* – Ковалик І.І. Про лінгвальні категорії, їх властивості і види // Мовознавство. – 1980. – № 5. – С.10-13.
84. *Кодухов, 1974* – Кодухов В.И. Общее языкознание. – М.: Высш. шк., 1974. – 303 с.
85. *Колесников А.А.* – Колесников А.А. Использование лексических значений при анализе категории числа имен существительных // Очерки по лексике и словообразованию: Материалы XII научн. метод. конференции Северо-Кавказского зонального объединения кафедр рус. яз. – Ростов н/Д, 1973. – С.33-40.
86. *Колесников, 1988* – Колесников А.А. Семантическое обеспечение грамматических форм имен существительных русского языка. – К.: Выща шк., 1988. – 137 с.
87. *Колоколова, 1994* – Колоколова Л.П. Когнитивный аспект категории количества в русском языке. – Дисс. ... канд. филол. наук. – Уфа, 1994. – 151 с.
88. *Кондратьева, 1994* – Кондратьева Г.Н. Обобщенность как структурно-семантическая категория в современном русском языке. – Автореф. ... д-ра филол. наук. – М., 1994. – 38 с.

89. *Коновалова, 1988* – Коновалова Т.В. Функционально-семантическое поле количественности в современном русском языке. – Дисс. ... канд. филол. наук. – М., 1988. – 420 с.
90. *Кругликова, 1993* – Кругликова Г.Г. Языковая категория квантитативности и аспекты ее изучения // Филол. науки. – 1993. – № 3. – С.77-81.
91. *Крылов С.А.* – Крылов С.А. О семантике местоименных слов и выражений // Рус. местоимения: Семантика и грамматика: Межвуз. сб. научн. тр. / Ред. кол.: А.Б.Пеньковский (отв. ред.) и др. – Владимир: Владимир. гос. пед. ин-т, 1989. – С.5-12.
92. *Кубрякова, 1978* – Кубрякова Е.С. Части речи в ономасиологическом освещении. – М.: Наука, 1978. – 114 с.
93. *Кучеренко, 1961, 1964* – Кучеренко І.К. Теоретичні питання граматики української мови: Морфологія: У 2 ч. – К.: Вид-во Київ. ун-ту, 1961. – Ч.1. – 172 с.; 1964. – Ч.2. – 160 с.
94. *Лайонз, 1978* – Лайонз Дж. Введение в теоретическую лингвистику. – М.: Прогресс, 1978. – 543 с.
95. *Леонова, 1983* – Леонова М.В. Сучасна українська літературна мова: Морфологія. – К.: Вища шк., 1983. – 269 с.
96. *Лешкова, 1984* – Лешкова О.О. Функционально-семантическая категория собирательности в польском и русском языках. – Автореф. ... канд. филол. наук. – М., 1984. – 24 с.
97. *Лингвистический словарь, 1990* – Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Сов. энциклопедия, 1990. – 686 с.
98. *Лихошвай, 1986* – Лихошвай Т.В. Синонимия форм числа и собирательности имени существительного русского языка – Автореф. ... канд. филол. наук. – Днепропетровск, 1986. – 23 с.
99. *Лукин, 1987* – Лукин М.Ф. К вопросу о лексико-грамматическом статусе числительных в современном русском языке // Вопр. языкознания. – 1987. – № 6. – С.43-51.

100. *Маевская, 1968* – Маевская Н.И. О собирательных именах существительных // Рус. яз. в шк. – 1968. – № 6. – С.92-95.
101. *Макеева, 1986* – Макеева И.И. К вопросу о собирательных именах существительных // Вопр. языкознания. – 1986. – № 1. – С.91-98.
102. *Мартынов, 1982* – Мартынов В.В. Категории языка: Семиологический аспект. – М.: Наука, 1982. – 264 с.
103. *Матвіяс, 1962* – Матвіяс І.Г. Синтаксис займенників в українській мові. – К.: Вид-во АН УРСР, 1962. – 131 с.
104. *Матвіяс, 1969* – Матвіяс І.Г. Іменник в українській мові. – Дис. ... д-ра філол. наук. – К., 1969. – 607 с.
105. *Мелькумянц, 1994* – Мелькумянц Н.В. Способы выражения количественных значений в системе русского глагола. – Дисс. ... канд. филол. наук. – Таганрог, 1994. – 159 с.
106. *Меновщиков, 1970* – Меновщиков Г.А. Способы выражения единичности и множественности в языках различного типа // Вопр. языкознания. – 1970. – № 1. – С.82-88.
107. *Мещанинов, 1945* – Мещанинов И.И. Понятийные категории в языке // Труды Военного ин-та иностр. языков. – 1945. – № 1. – С. 15-17.
108. *Мізіна, 1967* – Мізіна К.М. Числівники української мови. – Дис. ... канд. філол. наук. – Запоріжжя, 1967. – 363 с.
109. *Миськевич, 1970* – Миськевич Г.И. Словообразовательная категория собирательных имен существительных в современном русском языке. – Автореф. ... канд. филол. наук. – М., 1970. – 28 с.
110. *Мукан, 1983* – Мукан Г.М. Морфологічна будова і способи творення прислівників // Укр. мова і літ. в шк. – 1983. – № 10. – С.33-37.
111. *Мусяненко, 1992* – Мусяненко В.П. Функционально-семантическая категория меры в русском языке. – Дисс. ... д-ра филол. наук. – К., 1992. – 447 с.
112. *Мучник, 1971* – Мучник И.П. Грамматические категории глагола и имени в современном русском литературном языке. – М.: Наука, 1971. – 298 с.

113. *Недбайло, 1968* – Недбайло Л.І. Граматична категорія числа в сучасній українській мові. – Дис. ... канд. філол. наук. – К., 1968. – 272 с.
114. *Ніколашина, 1997* – Ніколашина Т.І. Семантична типологія прислівників у сучасній українській мові. – Дис. ... канд. філол. наук. – Слов'янськ, 1997. – 196 с.
115. *Озерова, 1990* – Озерова Н.Г. Лексическая и грамматическая семантика существительного. – К.: Наук. думка, 1990. – 190 с.
116. *Ожоган, 1996* – Ожоган В.М. Категорія числа займенникових іменників // Мовознавство. – 1996. – № 2-4. – С.55-60.
117. *Ожоган, 1998* – Ожоган В.М. Займенникові слова у структурі сучасної української мови. – Дис. ... д-ра філол. наук. – К., 1998. – 388 с.
118. *Ондрус, 1971* – Ондрус П. Количественные слова в системе частей речи // Филол. науки. – 1971. – № 1. – С.59-67.
119. *Панфилов, 1976* – Панфилов В.З. Типология грамматической категории числа и некоторые вопросы ее исторического развития // Вопр. языкознания. – 1976. – № 4. – С.18-38.
120. *Панфилов, 1977* – Панфилов В.З. Философские проблемы языкознания. – М.: Наука, 1977. – 288 с.
121. *Перетяцько, 1972* – Перетяцько Т.П. Лексические средства обозначения неопределенно большого количества предметов. – Дисс. ... канд. філол. наук. – Алма-Ата, 1972. – 228 с.
122. *Першина, 1991* – Першина К.В. Содержание категории числа имен существительных в современном русском языке // Семантика і функції граматичних і лексичних одиниць: Зб. наук. праць / М.О.Луценко (наук. ред.) та ін. – К.: УМКВО, 1991. – С.50-58.
123. *Петрова, 1989* – Петрова О.В. Местоимения в системе функционально-семантических классов слов. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1989. – 160 с.
124. *Петровська, 1972* – Петровська О.П. Словотворча структура суфіксальних збірних іменників сучасної української мови // Мовознавство. – 1972. – № 5. – С.75-79.

125. *Петровская О.П.* – Петровская О.П. Категория собирательности имен существительных в современном украинском языке. – Автореф. ... канд. филол. наук. – К., 1973. – 25 с.
126. *Пешковский, 1956* – Пешковский А.М. Русский синтаксис в научном освещении. – М.: Учпедгиз, 1956. – 511 с.
127. *Полянский, 1984* – Полянский А.Н. План содержания категории количества в русском языке // Филол. науки. – 1984. – № 1. – С.34-40.
128. *Попов, 1959* – Попов Е.К. К вопросу о местоимениях // Рус. яз. в шк. – 1959. – № 1. – С.86-91.
129. *Попова, 1996* – Попова Е.В. Формирование и развитие значения неопределенного множества у имен существительных в современном русском языке. – Дисс. ... канд. филол. наук. – Таганрог, 1996. – 206 с.
130. *Потебня, 1968* – Потебня А.А. Из записок по русской грамматике. – М.: Просвещение, 1968. – Т. 3. – 552 с.
131. *Принципы и методы, 1976* – Принципы и методы семантических исследований. – М.: Наука, 1976. – 379 с.
132. *Прокопович, 1966* – Прокопович Е.Н. Употребление в литературном языке существительных с обобщенно-собирательным значением // Рус. яз. в шк. – 1966. – № 4. – С.29-32.
133. *Ревзин, 1969* – Ревзин И.И. Так называемое “немаркированное” множественное число в современном русском языке // Вопр. языкознания. – 1969. – № 3. – С.27-48.
134. *Реформатский, 1960* – Реформатский А.А. Число и грамматика // Вопросы грамматики. – М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1960. – С.384-400.
135. *Решетникова, 1991* – Решетникова Н.В. Онтологическая категория собирательности: логико-философский и лингвистический аспекты / Лингвистика: Взаимодействие концепций и парадигм. – Вып.1. – Ч.1. – Харьков: ХИМЭСХ, 1991. – 239 с.
136. *Рожкова, 1978* – Рожкова Г.И. Очерки практической грамматики русского языка. – М.: Высш. шк., 1978. – 176 с.

137. *Руденко, 1990* – Руденко Д.И. Имя в парадигмах “философии языка”. – Харьков: Основа, 1990. – 300 с.
138. *Русанівський, 1971* – Русанівський В.М. Структура українського дієслова. – К.: Наук. думка, 1971. – 315 с.
139. *Русская грамматика, 1980* – Русская грамматика: В 2 т. – М.: Наука, 1980. – Т.1. – 783 с.; Т.2. – 709 с.
140. *Русский язык, 1996* – Русский язык в его функционировании. – М.: Наука, 1996. – 268 с.
141. *Русский язык. Грамматика и лексикология, 1978* – Русский язык. Грамматика и лексикология. – Казань: Казан. ГУ, 1978. – 200 с.
142. *Рюмина, 1991* – Рюмина Н.А. Экскурс. Имена категории и имена совокупностей / Семантика и категоризация. – М.: Наука, 1991. – С.146-152.
143. *Сич, 1980* – Сич В.Ф. Заперечні займенники // Укр. мова і літ. в шк. – 1980. – № 3. – С.24-30.
144. *Слинько, Гуйванюк, Кобилянська, 1994* – Слинько І.І., Гуйванюк Н.В., Кобилянська М.В. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання. – К.: Вища шк., 1994. – 670 с.
145. *Словотвір, 1979* – Словотвір сучасної української літературної мови. – К.: Наук. думка, 1979. – 408 с.
146. *Слюсарева, 1986* – Слюсарева Н.А. Проблемы функциональной морфологии современного английского языка. – М.: Наука, 1986. – 216 с.
147. *Степанов, 1975* – Степанов Ю.С. Методы и принципы современной лингвистики. – М.: Наука, 1975. – 311 с.
148. *Степанов, 1981* – Степанов Ю.С. Имена. Предикаты. Предложения. – М.: Наука, 1981. – 360 с.
149. *Сучасна українська літературна мова, 1969* – Сучасна українська літературна мова: Морфологія / За заг. ред. І.К. Білодіда. – К.: Наук. думка, 1969. – 583 с.
150. *Сучасна українська літературна мова, 1997* – Сучасна українська літературна мова / За ред. А.П. Грищенка. – К.: Вища шк., 1997. – 494 с.

151. *Таран, 1998* – Таран В.В. Узагальненість та збірність як текстові категорії у сучасній українській мові. – Автореф. ... канд. філол. наук. – Дніпропетровськ, 1998. – 19 с.
152. *Тарасова, 1994* – Тарасова Н.И. Синтагматика лексико-грамматических разрядов имен существительных современного русского языка. – Дисс. ... канд. филол. наук. – К., 1994. – 186 с.
153. *Татарина, 1987* – Татаринова Т.И. Категории вещественности и собирательного имени существительного в современном русском языке в сопоставлении с белорусским. – Автореф. ... канд. филол. наук. – М., 1987. – 16 с.
154. *Теньер, 1988* – Теньер Л. Основы структурного синтаксиса. – М.: Прогресс, 1988. – 656 с.
155. *Теория функциональной грамматики, 1987* – Теория функциональной грамматики: Введение. Аспектуальность. Время. Локативность. Таксис. – Л.: Наука, 1987. – 348 с.
156. *Тимофеев, 1972* – Тимофеев И.С. Методологическое значение категорий “качество” и “количество” – М.: Наука, 1972. – 216 с.
157. *Томіліна, 1971 а* – Томіліна Г.Я. До типологічно-зіставного вивчення збірних іменників у сучасних східнослов'янських мовах // Мовознавство. – 1971. – № 5. – С.28-34.
158. *Томіліна, 1971 б* – Томіліна Г.Я. Семантичні та структурно-граматичні особливості збірних іменників // Укр. мова і літ. в шк. – 1971. – № 4. – С.32-36.
159. *Томилина, 1972* – Томилина Г.Я. Собирательные существительные в восточнославянских языках. – Дисс. ... канд. филол. наук. – К., 1972. – 325 с.
160. *Торопцев, 1974* – Торопцев И.С. Предмет, задачи, материал и методы ономазиологии. – Орел: Курск. пед. институт, 1974. – [Вып.] 1. – 215 с.
161. *Торопцев, 1985* – Торопцев И.С. Язык и речь. – Воронеж: Изд-во ВГУ, 1985. – 200 с.
162. *Топчий, 1997* – Топчий Л.Н. Формы собирательности имен существительных современного русского языка в семантическом и системно-грамматическом аспектах. – Дисс. ... канд. филол. наук. – Измаил, 1997. – 151 с.

163. *Українська грамати́ка, 1986* – Українська грамати́ка. – К.: Наук. думка, 1986. – 360с.
164. *Філософська енциклопедія, 1962* – Філософська енциклопедія. – М.: Сов. енциклопедія, 1962. – Т. II. – С.552-562.
165. *Холодович, 1946* – Холодович А.А. Категорія мно́жества в японському в світлі загальної теорії мно́жества в мові // Уч. зап. Ленінград. ун-та. Серія філол. наук. – 1946. – Вип. 10. – С.15-36.
166. *Холодович, 1979* – Холодович А.А. Проблеми граматическої теорії. – Л.: Наука, 1979. – 304 с.
167. *Царук, 1990* – Царук А.В. Семантико-граматическіє і стилістическіє параметри мно́гоприставочних глаголів українського мови. – Дисс. ... канд. філол. наук. – Дніпропетровськ, 1990. – 218 с.
168. *Чейф, 1975* – Чейф Уоллес Л. Значення і структура мови. – Прогресс, 1975. – 432 с.
169. *Черкес, 1994* – Черкес Н.Д. Категорія збірності в українських мовах Карпатського регіону. – Дис. ... канд. філол. наук. – Львів, 1994. – 294 с.
170. *Чернецький, 1971* – Чернецький В.К. Лексико-семантичні групи мно́жинних іменників // Укр. мова і літ. в шк. – 1971. – № 4. – С.37-39.
171. *Чеснокова, 1981* – Чеснокова Л.Д. Категорія кількості і синтаксическіє структури // Вопр. мовознавства. – 1981. – № 2. – С.44-52.
172. *Чеснокова, 1983* – Чеснокова Л.Д. Ви́раження категорії кількості глагольними формами сучасного російського мови // Вопр. мовознавства. – 1983. – № 6. – С.82-90.
173. *Чеснокова, 1992* – Чеснокова Л.Д. Категорія кількості і способи її ви́раження в сучасному російському мові. – Таганрог: Изд-во Таганрог.ін-та, 1992. – 178 с.
174. *Числівник української мови, 1980* – Числівник української мови. – К.: Наук. думка, 1980. – 242 с.

175. *Швачко, 1981* – Швачко С.А. Языковые средства выражения количества в современном английском, русском, украинском языках. – К.: Вища шк., 1981. – 144 с.
176. *Шведова, 1985* – Шведова Н.Ю. Один из возможных путей построения функциональной грамматики // Проблемы функциональной грамматики. – М.: Наука, 1985. – С. 30-37.
177. *Шевчук, 1979* – Шевчук О.С. Стилiстичнi властивостi займенникiв // Укр. мова i лiт. в шк. – 1979. – № 4. – С.17-24.
178. *Шехтер, 1995* – Шехтер В.Г. Категорiя означеностi / неозначеностi в сучаснiй українськiй мовi. – Дис. ... канд. фiлол. наук. – К., 1995. – 163 с.
179. *Шкiльник, 1962* – Шкiльник М.М. Формування в учнiв граматичних понятiь iменника. – К.: Рад. школа, 1962. – 168 с.
180. *Шляхтенко, 1968* – Шляхтенко С.Г. Категории качества и количества. – Л.: Изд-во Ленинград. ун-та, 1968. – 144 с.
181. *Щерба, 1974* – Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность. – Л.: Наука, 1974. – 428 с.
182. *Щур, 1974* – Щур Г.С. Теория поля в лингвистике. – М.: Наука, 1974. – 255 с.
183. *Юрчук, 1959* – Юрчук Л.А. Питання суфiксального словотворення дiєслiв у сучаснiй українськiй мовi. – К.: Вид-во АН УРСР, 1959. – 100 с.
184. *Ярцева, 1975* – Ярцева В.Н. Иерархия грамматических категорий и типологическая характеристика языков / Типология грамматических категорий. – М.: Наука, 1975. – С. 5-23.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

I. ЛЕКСИКОГРАФІЧНІ ПРАЦІ

1. Номис М. Українські приказки, прислів'я і таке інше. Збірники О.В.Марковича і др. – СПб., 1864.
2. Сікорська З.С. Українсько-російський словник словотворчий. – К.: Рад. шк., 1985. – 188 с.
3. Словарь української мови: У 4 т. / Упоряд. з дод. власного матеріалу Б.Грінченко. – К., 1907. – Т. 1. – 495 с.; 1908. – Т. 2. – 575 с.; 1909. – Т. 3. – 507 с.; Т. 4. – 564 с.
4. Словник труднощів української мови / За ред. С.Я. Єрмоленко. – К.: Рад. шк., 1989. – 336 с.
5. Словник української мови: В 11 т. – К.: Наук. думка, 1970 – 1980.

II. ПЕРІОДИЧНА ПРЕСА

Вечірній Київ	(газета)	м. Київ
Галичина	(газета)	м. Івано-Франківськ
Дніпро	(часопис)	м. Київ
Київ	(часопис)	м. Київ
Літературна Україна	(газета)	м. Київ
Наука і суспільство	(часопис)	м. Київ
Слово Просвіти	(газета)	м. Київ

III. ХУДОЖНІ І НАУКОВІ ТЕКСТИ

1. Автомонов П.Ф. Вибрані твори: В 2-х т. – К.: Дніпро, 1982. – Т. 1. – 671 с.; Т. 2. – 373 с.
2. Багрянний І.П. Тигролови. – К.: Молодь, 1991. – 264 с.
3. Багрянний І.П. Під знаком Скорпіона. – К.: Смолоскип, 1994. – 239 с.

4. Баш Я.В. Твори: У 2-х т. – К.: Дніпро, 1968. – Т. 1. – 539 с.; Т. 2. – 728 с.
5. Боднар Л.В. Рефлексія // Альманах УН СОЮЗУ. – Джерзі Ситі – Нью Йорк: Свобода, 1997. – С.150-187.
6. Бойко-Дімер Є. На побачення // Альманах УН СОЮЗУ. – Джерзі Ситі – Нью Йорк: Свобода, 1997. – С.218-223.
7. Васильченко С.В. Оповідання. Повісті. Драматичні твори. – К.: Наук. думка, 1988. – 600 с.
8. Вишня Остап. Твори: В 4-х т. – К.: Дніпро, 1988. – Т. 1. – 525 с.; Т. 2. – 460 с.; 1989. – Т. 3. – 397 с.
9. Вільде Ірина. Твори в п'яти томах. – К.: Дніпро. – 1967. – Т. 1. – 696 с.; Т. 2. – 440 с.; 1968. – Т. 3. – 468 с.
10. Вовчок Марко. Оповідання. Казки. Повісті. Роман. – К.: Наук. думка, 1983. – 640 с.
11. Гергель О.Д. Двох вічностей на перехресті. – К.: Укр. письменник, 1992. – 127 с.
12. Головка А.В. Твори: В 2 т. – К.: Наук. думка, 1986. – Т. 1. – 576 с.
13. Гончар О.Т. Твори: В 2 т. – К.: Наук. думка, 1993. – Т. 1. – 640 с.
14. Гордасевич Г.Л. Тінь у дощовий день // Дніпро. – 1998. – № 1-2. – С.32-51.
15. Гоян Я.П. Перстень Верховинця. – К.: Молодь, 1989. – 224 с.
16. Грінченко Б.Д. Твори: В двох томах. – К.: Вид-во АН УРСР, 1963. – Т. 1. – 602 с.; Т. 2. – 590 с.
17. Гулак-Артемівський П. Поетичні твори, Гребінка Є. Поетичні твори. Повісті та оповідання. – К.: Наук. думка, 1984. – 608 с.
18. Гуцало Є.П. Твори в 5 т. – К.: Дніпро, 1996. – Т. 1. – 454 с.
19. Десняк О.Г. Твори. – К.: Молодь, 1970. – 452 с.
20. Дмитерко Л.Д. Вибрані твори: У 2-х т. – К.: Дніпро, 1971. – Т. 1. – 432 с.; Т. 2. – 383 с.
21. Довженко О.П. Твори: В 5-ти т. – К.: Дніпро, 1984. – Т. 1. – 439 с.; Т. 2. – 503 с.; Т. 3. – 362 с.
22. Донченко О.В. Вибрані твори: В 2-х т. – К.: Веселка, 1982. – Т. 1. – 375 с.; Т. 2. – 352 с.

23. Еллан В.М. Твори: В 2-х т. – К.: Держлітвидав УРСР, 1958. – Т. 1. – 299 с.; Т. 2. – 319 с.
24. Жилко Ф.Т. Нариси з діалектології української мови. – К.: Рад. школа, 1955. – 315 с.
25. Забіла Н.Л. Три чверті віку. – К.: Дніпро, 1978. – 252 с.
26. Загальна хімія. – К.: Вища шк., 1991. – 430 с.
27. Загнітко А.П. Слово у душі, душа у слові. – Донецьк: Академія, 1997 рік. – 434 с.
28. Загребельний П.А. Смерть у Києві. – К.: Дніпро, 1972. – Т. 2. – 200 с.
29. Загребельний П.А. Євпраксія. – К.: Дніпро, 1987. – 319 с.
30. Збанацький Ю.О. Твори: У 2-х т. – К.: Дніпро, 1974. – Т. 1. – 671 с.
31. Зеров М.К. Твори: В 2 т. – К.: Дніпро, 1990. – Т. 1. – 842 с.; Т. 2. – 594 с.
32. Іваненко О.Д. Великі очі. – К.: Молодь, 1971. – 266 с.
33. Іваничук Р.І. Вода з каменю. – Львів: Каменяр, 1982. – 262 с.
34. Іваничук Р.І. Місто: Повісті. – Львів: Каменяр, 1986. – 291 с.
35. Іваничук Р.І. Шрами на скалі. – Львів: Каменяр, 1987. – 214 с.
36. Ільченко О.Є. Петербурзька осінь. Повісті. – К.: Дніпро, 1975. – 518 с.
37. Історія України: У 2 Кн. – К.: Либідь, 1991. – Кн. 1. – 570 с.; 1992. – Кн. 2. – 464 с.
38. Історія української літератури: У 2-х т. – К.: Наук. думка, 1987. – Т. 1. – 629 с.; Т. 2. – 477 с.
39. Казанівський Б. Шляхом легенди. – Лондон: Укр. Видавнича Спілка, 1975. – 292 с.
40. Квітка-Основ'яненко Г.Ф. Повісті та оповідання. Драматичні твори. – К.: Наук. думка, 1982. – 542 с.
41. Климишин І.А. Астрономія. – Львів: Світ, 1996. – 244 с.
42. Ковалів С.М. Твори, – К.: Держлітвидав, 1958. – 722 с.
43. Костенко Л.В. Вибране. – К.: Дніпро, 1989. – 559 с.
44. Котляревський І.П. Поетичні твори. Драматичні твори. Листи. – К.: Наук. думка, 1982. – 320 с.

45. Коцюбинський М.М. Твори: В 2 т. – К.: Наук. думка, 1988. – Т. 1. – 584 с.
46. Кочерга І.А. Твори. – К.: Молодь, 1968. – 438 с.
47. Кримський А.Ю. Поезії. – К.: Рад. письменник, 1968. – 340 с.
48. Кротевич Є.М. Новели. – К.: Держлітвидав УРСР, 1957. – 127 с.
49. Кучер В.С. Твори: В 5-ти т. – К.: Дніпро, 1970. – Т. 1. – 475 с.; Т. 3. – 483 с.
50. Ле І.Л. Твори: У 7-и т. – К.: Дніпро, 1970. – Т. 6. – Кн. 2. – 419 с.
51. Мак О. Каміння під косою. – Торонто: Гомін України, 1973. – 158 с.
52. Малик В.К. Вибрані твори: В 2 т. – К.: Дніпро, 1991. – Т. 2. – 509 с.
53. Малишко А.С. Поетичні твори. – К.: Наук. думка, 1988. – 736 с.
54. Мартич Ю.М. Іван Карась шукає нащадків. – К.: Рад. письменник, 1965. – 368 с.
55. Мартович Л.С. Твори. – К.: Дніпро, 1976. – 427 с.
56. Микитенко І.К. Вибрані твори. – К.: Дніпро, 1977. – 477 с.
57. Мирний Панас. Вибрані твори. – К.: Держлітвидав УРСР, 1958. – 541 с.
58. Муратов І.Л. Осінні сурми. – К.: Дніпро, 1964. – 115 с.
59. Мушкетик Ю.М. Суд / Дніпрова хвиля. – К.: Рад. школа, 1989. – С.693 – 702.
60. Нечуй-Левицький І.С. Повісті та оповідання. – К.: Наук. думка, 1985. – Т. 1. – 638 с.; 1986. – Т. 2. – 638 с.
61. Первомайський Л.С. Твори: В 3-х т. – К.: Держлітвидав УРСР, 1958. – Т.1. – 583 с.; Т. 2. – 543 с.
62. Пушик С.Г. Головиця. – Ужгород: Карпати, 1985. – 144 с.
63. Панч П. Повісті. Оповідання. Гуморески. Казки. – К.: Наук. думка, 1985. – 574 с.
64. Павличко Д.В. Любов і ненависть. – К.: Дніпро, 1975 с.
65. Поклад Н.І. Обереги надії: Поезії. – К.: Рад. письменник, 1991. – 133 с.
66. Речмедін В.О. Вибрані твори. – К.: Дніпро, 1986. – 509 с.
67. Рибак Н.С. Твори: В 5-ти т. – К.: Дніпро, 1981. – Т. 1. – 670 с.; Т. 2. – 679 с.
68. Рильський М.Т. Сонети. – К.: Молодь, 1969. – 224 с.
69. Рильський М.Т. Поєми. – К. Дніпро, 1984. – 314 с.
70. Самчук У.О. Марія. – К.: Рад. письменник, 1991. – 190 с.

71. Сенченко І.Ю. Оповідання. Повісті. Спогади. – К.: Наук. думка, 1990. – 664 с.
72. Симоненко В.А. Лебеді материнства. – К.: Молодь, 1981. – 342 с.
73. Скляренко С.Д. Твори: В 5-ти т. – К.: Дніпро, 1965. – Т. 4. – 63 с.
74. Слабошпицький М.Ф. Душі на вітрах. – К.: Молодь, 1991. – 221 с.
75. Смілянський Л.І. Твори: В 2-х т. – К.: Дніпро, 1964. – Т. 1. – 507 с.
76. Смолич Ю.К. Повість. Романи. – К.: Наук. думка, 1987. – 750 с.
77. Собко В.М. Десять днів щастя. – К.: Рад. письменник, 1965. – 368 с.
78. Сосюра В.М. Калина над водою. – К.: Дніпро, 1968. – 528 с.
79. Стельмах М.П. Твори: В 6-ти т. – К.: Дніпро, 1972. – Т. 1. – 664 с.; 1973. – Т. 3. – 662 с.
80. Сучасна українська літературна мова / За ред. А.П. Грищенка. – К.: Вища шк., 1997. – 494 с.
81. Тичина П.Г. Твори: В 2-х т. – К.: Дніпро, 1976. – Т. 1. – 415 с.; Т. 2. – 423 с.
82. Трублаїні М.П. Вибрані твори: В 2-х т. – К.: Веселка, 1983. – Т. 1. – 496 с.; Т. 2. – 506 с.
83. Тулуб З.П. Людолови: У 2 т. – К.: Держлітвидав, 1957. – Т. 2. – 571 с.
84. Тютюнник Г.М. Вир. – К.: Дніпро, 1966. – 622 с.
85. Тютюнник Гр.М. Климко / Дніпрова хвиля. – К.: Рад. школа, 1989. – С.659-683.
86. Українка Леся. Твори: В 4-х т. – К.: Дніпро, 1981. – Т. 1. – 541 с.; Т. 2. – 528 с.; 1982. – Т. 3. – 432 с.
87. Українські народні казки. – К.: Веселка, 1989. – 412 с.
88. Українські народні пісні. – К.: Муз. Україна, 1989. – 173 с.
89. Українські прислів'я та приказки. – К.: Дніпро, 1976. – 215 с.
90. Франко І.Я. Твори: В 2-х т. – К.: Дніпро, 1981. – Т. 1. – 533 с.; Т. 2. – 493 с.
91. Хижняк А.Ф. Твори: У 2-х т. – К.: Дніпро, 1977. – Т. 1. – 580 с.; Т. 2. – 619 с.
92. Хорунжий Ю.М. Вірую // Дніпро. – 1999. – № 3 – 4. – С.47 – 103.
93. Хоткевич Г.М. Твори в двох томах. – К.: Дніпро, 1966. – Т. 1. – 580 с.; Т. 2. – 619 с.
94. Цюпа І.А. Гомін Дніпровського косогору. – К.: Рад. письменник, 1977. – 296 с.

95. Чабанівський М.І. Твори в двох томах. – К.: Дніпро, 1980. – Т. 1. – 397 с.
96. Чорнобривець С.А. Пісні гір. – К.: Рад. письменник, 1958. – 96 с.
97. Чубач Г.П. Небесна долина. – К.: Укр. письменник, 1993. – 368 с.
98. Шевченко Т.Г. Повне зібрання творів: У 12 т. – К.: Наук. думка, 1989. – Т. 1. – 528 с.; Т. 2. – 592 с.
99. Шевчук В.О. Жінка в блакитному на сніговому тлі // Дніпро. – 1998. – № 1-2. – С.8-42.
100. Шиян А.І. Твори: В 2-х т. – К.: Дніпро, 1976. – Т. 1. – 679 с.; Т. 2. – 687 с.
101. Шкіль М.І. Алгебра і початки аналізу. – К.: Вища шк., 1992. – 478 с.
102. Шпак М.І. Твори. – К.: Дніпро, 1979. – 281 с.
103. Щоголів Я.І. Твори. – К.: Вид-во Худ. літ., 1961. – 356 с.
104. Яновський Ю.І. Оповідання. Романи. П'єси. – К.: Наук. думка, 1988. – 600 с.
105. Яременко М.Т. Березові світлиці. – Донецьк: Донбас, 1978. – 138 с.